

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Вадима Гетьмана

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ІМЕНІ ВІКТОРА ФЕДОСОВА

МАКРОФІНАНСИ

Практикум

УДК 336.76

У67

Автори: к.е.н., доц. Г. Котіна (теми 1, 2, 5), к.е.н., доц. М. Степура (теми 3, 4, 5), д.е.н., проф. А. Буряченко (тема 6), к.е.н., проф. А. Славкова (тема 7), к.е.н., доц. Т. Бороденко (теми 8).

Рецензенти

Лютый І. О., д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України, засл. екон. України, кавалер орд. «За заслуги» III ст., завідувач кафедри фінансів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Бондарчук М.К., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів (Національний Університет «Львівська політехніка»)

Майорова Т.В., д.е.н., проф., проф. кафедри корпоративних фінансів і контролінгу (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
Протокол від 30 жовтня 2025 р. № 3.*

Макрофінанси [Електронний ресурс] : практикум / Котіна Г. М., Степура М. М.,
У67 Буряченко А.Є., Славкова А.А., Бороденко Т.М. — Київ: КНЕУ, 2025. 176 с.
ISBN 978-966-926-570-8

Практикум містить систематизований виклад теоретико-методичних засад функціонування макрофінансів у формі схем, таблиць і практичних інструментів. Розроблений матеріал забезпечує органічне поєднання теоретичних знань та прикладних навичок, спрямованих на формування у здобувачів умінь аналізувати макрофінансові процеси, оцінювати стан фінансової системи держави, розвитку фінансового ринку, здійснювати бюджетне планування, аналіз податкових і боргових показників, визначати фактори макрофінансової стабільності та приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері публічних і міжнародних фінансів.

Практикум підготовлено відповідно до освітньо-професійних програм підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» і є складовою формування фахових компетентностей у сфері макроекономічного фінансового аналізу, публічного фінансового менеджменту, фінансового ринку та глобального фінансового регулювання.

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу авторів заборонено*

ISBN 978-966-926-570-8

© Г. Котіна, М. Степура, А. Буряченко
А. Славкова, Т. Бороденко, 2025
© КНЕУ, 2025

ЗМІСТ

Передмова	4
Анотація навчальної дисципліни	5
<i>Тема 1. Економічна сутність та призначення макрофінансів.</i> .	7
<i>Тема 2. Фінансова система.</i>	23
<i>Тема 3. Фінансова політика, право та менеджмент.</i>	36
<i>Тема 4. Публічні фінанси.</i>	59
<i>Тема 5. Теорія податків.</i>	71
<i>Тема 6. Теорія бюджету та грантів</i>	100
<i>Тема 7. Фінансовий ринок.</i>	136
<i>Тема 8. Міжнародні фінанси.</i>	155
Список літератури	174

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Макрофінанси» є ключовим елементом професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Вона забезпечує формування системного розуміння фінансових процесів на рівні національної економіки та глобальної фінансової системи, розкриває сутність і механізми функціонування фінансових відносин у макроекономічному середовищі.

Практикум укладено відповідно до змісту навчальної програми дисципліни та спрямований на розвиток аналітичного, стратегічного й критичного мислення майбутніх фахівців у сфері фінансів. Матеріал охоплює фундаментальні питання теорії макрофінансів, побудови фінансової системи, фінансової політики та менеджменту, а також особливості функціонування публічних і міжнародних фінансів, податкової та бюджетної систем, фінансового ринку. Особлива увага приділена взаємозв'язку макрофінансових процесів із економічним зростанням, фінансовою безпекою держави, розвитком ринку фінансових послуг і глобалізаційними викликами. Дисципліна поєднує теоретичну основу та практичні інструменти аналізу макрофінансової стабільності, бюджетної збалансованості, ефективності податкової політики, управління державним боргом і регулювання фінансового ринку.

Практикум структуровано за змістовими модулями, що охоплюють основні теми курсу за двома модулями: «Теорія макрофінансів і фінансовий механізм», «Публічні, міжнародні фінанси та фінансовий ринок». Кожна тема супроводжується теоретичними положеннями, схемами, таблицями, тестовими та розрахунковими завданнями, практичними кейсами, питаннями для самоперевірки, ситуаційними вправами й темами для есе. Такий підхід сприяє формуванню професійних компетентностей, зокрема здатності:

- аналізувати фінансові явища на макрорівні;
- оцінювати ефективність фінансової політики держави;
- визначати тенденції розвитку публічних фінансів і фінансового ринку;
- приймати управлінські рішення у сфері публічних фінансів і міжнародного співробітництва.

Практикум може використовуватися як для аудиторної роботи, так і для самостійного опрацювання матеріалу, підготовки до семінарських занять, модульного контролю та екзамену. Видання покликане сприяти формуванню у здобувачів цілісного бачення фінансової системи держави, розуміння її взаємозв'язків з економічними процесами, а також розвитку аналітичної культури та здатності до наукового пошуку у сфері сучасних макрофінансів.

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

Навчальна дисципліна «Макрофінанси» є складовою освітньої програми підготовки здобувачів бакалаврського рівня за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Дисципліна спрямована на формування системного розуміння сутності, функцій і ролі макрофінансів у сучасній ринковій економіці, засвоєння закономірностей їх функціонування та розвитку, а також набуття практичних навичок у сфері публічних і міжнародних фінансів та фінансового ринку.

У курсі розглядаються теоретичні основи науки про макрофінанси, економічна природа фінансових відносин на макрорівні, їх місце і значення в системі суспільних процесів. Аналізуються складові фінансового механізму держави, взаємозв'язок фінансової політики, права та менеджменту, структура фінансової системи та принципи її функціонування.

Особлива увага приділяється публічним фінансам, податковій та бюджетній системам, а також міжнародним фінансам як інструменту глобальної економічної взаємодії. Вивчаються механізми формування та розподілу фінансових ресурсів держави, роль податків і бюджету у забезпеченні макроекономічної стабільності, а також функціонування фінансового ринку як середовища акумуляції та перерозподілу капіталу.

Дисципліна має міждисциплінарний характер і інтегрує теоретичні положення суміжних економічних наук, зокрема «Мікроекономіки», «Макроекономіки», «Менеджменту», «Статистики», «Економетрики», «Ризикології» та «Поведінкової економіки». Такий підхід забезпечує цілісне сприйняття фінансових процесів і сприяє формуванню аналітичного мислення здобувачів.

Предметом навчальної дисципліни є система економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів на макрорівні. В результаті вивчення курсу здобувачі набувають знань і навичок, необхідних для ідентифікації проблем у сфері публічних і міжнародних фінансів, обґрунтування управлінських рішень і формування ефективної фінансової політики в умовах динамічного економічного середовища.

Таблиця 1

РЕЗУЛЬТАТИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ, ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ

	Результати навчання за навчальною дисципліною	Методи навчання	Засоби діагностики
1.	Знання:		
1.1	економічного змісту, функцій та призначення макрофінансів; ознак фінансових відносин; сутності фінансової системи за внутрішньою будовою, взаємозв'язок між її сферами і ланками	<i>Лекція, семінарське заняття, дискусія</i>	<i>Презентація і захист результатів досліджень, тести, бліц опитування, виконання індивідуальних</i>
1.2	сутності фінансового права, його джерел; економічного змісту фінансової політики, її складових як на макрорівні	<i>Лекція, семінарське заняття, дискусія з елементами аналізу (Презентація доповіді, Розрахункового завдання 1), колоквиум</i>	<i>блиц опитування, виконання індивідуальних</i>

1.3	економічного змісту та складових фінансового менеджменту на макрорівні;	<i>Лекція, семінарське заняття, самостійна робота, робота в малих творчих групах (Презентація Ситуаційного завдання 1)</i>	<i>та командних завдань, контрольна (модульна) робота, екзамен</i>	
1.4	змісту та значення публічних фінансів; локальних публічних фінансів; бюджетного федералізму	<i>Лекція, семінарське заняття, розгорнута бесіда (Презентація Розрахункового завдання 2)</i>		
1.5	економічного змісту категорії податок; функції податків, елементи системи оподаткування; класифікацію податків; поняття податкової системи	<i>Лекція, семінарське заняття, вирішення ситуаційних вправ (Презентація Ситуаційно-розрахункового завдання)</i>		
1.6	економічного змісту категорії бюджет; функції бюджету, класифікацію доходів і видатків бюджету; поняття та складові бюджетної системи; економічний зміст бюджетного дефіциту та необхідність державного кредиту	<i>Лекція, семінарське заняття, конференція з презентаціями виконаних завдань (Презентація доповідей)</i>		
1.7	сутності страхування, його функцій; галузей страхування; функціонування страхового ринку	<i>Лекція, семінарське заняття, розгорнута бесіда, ділова гра</i>		
1.8	сутності фінансового ринку, його сегментації; функціонування національного та міжнародного фінансового ринку	<i>Лекція, семінарське заняття, дискусія з елементами аналізу (Презентація доповідей)</i>		
1.9	економічного змісту міжнародних фінансів; особливостей податкової конкуренції, фінансів регіональних союзів та міжнародних організацій	<i>Лекція, семінарське заняття, конференція з презентаціями виконаних завдань (Презентація доповідей)</i>		
2.	Уміння/навички:			
2.1	обґрунтовувати особливості реалізації фінансової політики на макрорівні	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь</i>		<i>Презентація і захист результатів досліджень, тести, бліц опитування, виконання індивідуальних та командних завдань, контрольна (модульна) робота, екзамен</i>
2.2	ідентифікувати та виокремлювати особливості функціонування фінансової системи та механізму взаємодії її сфер і ланок	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь</i>		
2.3	орієнтуватися в системі законодавчих і нормативних правових актів, що регламентують фінансову діяльність на макрорівні	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь</i>		
2.4	аналізувати, оцінювати стан податкової системи держави, визначати проблеми її функціонування та пропонувати обґрунтовані шляхи їх вирішення	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь, дискусія</i>		
2.5	аналізувати, оцінювати стан бюджетної системи держави, визначати проблеми її функціонування та пропонувати обґрунтовані шляхи їх вирішення	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь, дискусія</i>		
2.6	здійснювати оцінку стану фінансової безпеки, аналізувати структуру державного боргу	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь</i>		
2.7	аналізувати фінанси міжнародних організацій, фінансові відносини та податкову конкуренцію	<i>семінарське заняття, аналітична доповідь, дискусія</i>		
3.	Комунікація			
3.1	здатність застосовувати навички виявлення проблем та обґрунтування управлінських рішень у сфері фінансів, страхування, фінансового ринку, зрозуміле і аргументоване формулювання власних висновків, а також демонстрація знань та надання пояснень, зрозумілих для фахівців і нефаківців.	<i>семінарські заняття, робота в малих групах, презентація самостійної роботи та її обговорення</i>	<i>Презентація і захист результатів досліджень, екзамен</i>	
4.	Відповідальність і автономія			
	здатність демонструвати розуміння особистої відповідальності за управлінські рішення чи надані пропозиції/рекомендації, які можуть впливати на діяльність суб'єктів фінансових відносин	<i>семінарські заняття, аналітична доповідь презентація самостійної роботи та її обговорення</i>	<i>Презентація і захист результатів досліджень, тести, виконання індивідуальних завдань, контрольна (модульна) робота, екзамен</i>	

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ МАКРОФІНАНСІВ

1. Предмет фінансової науки. Вихідні, прості та складні фінансові категорії
2. Фінанси як історична, економічна і вартісна категорія
3. Фінанси в економічній системі держави, їх роль та функції
4. Зміст та основні ознаки, моделі та інструменти макрофінансів

■ Ключові терміни та поняття

Макрофінанси — система взаємозв'язків між макроекономічними процесами та фінансовою сферою, що охоплює формування, рух і використання фінансових ресурсів на рівні національної та глобальної економіки з метою забезпечення економічного зростання, цінової стабільності та фінансової стійкості. Макрофінанси досліджують вплив фінансових ринків, інститутів і державної політики на динаміку основних макроекономічних показників — таких як виробництво, інфляція, зайнятість і макроекономічну стабільність, а також зворотний вплив економічних процесів на фінансові умови.

Міжнародні фінанси — система фінансових відносин між державами, міжнародними організаціями та корпораціями, пов'язана з рухом капіталу, валютними операціями й кредитами на світовому рівні

Мікрофінанси — фінансові відносини на рівні окремих суб'єктів господарювання, підприємств або домогосподарств, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів у межах мікроекономіки.

Предмет фінансової науки — сукупність фінансових відносин, що виникають на різних етапах розподілу та перерозподілу створеної вартості, різних рівнях економічної системи, між різними суб'єктами (громадянами, державою, наднаціональними утвореннями).

Публічні (державні) фінанси — сукупність фінансових відносин, що пов'язані з формуванням і використанням централізованих фондів грошових коштів держави для виконання її економічних і соціальних функцій..

Фінанси — об'єктивна економічна категорія, що виражає систему відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів для забезпечення розширеного відтворення та суспільного добробуту; це наука і мистецтво управління грошима.

Фінансова категорія — наукова абстракція, яка теоретично відображає сутність фінансових процесів і явищ у вигляді конкретних понять, таких як «податок», «бюджет», «доходи» тощо.

Фінансова наука — це система знань про фінансові явища і процеси, з виявленими достовірними передумовами виникнення, основоположними засадами функціонування, обґрунтованими ефектами їх впливу на індивідуумів, суспільство, цивілізацію, оцінкою здобутків, вигод та втрат.

Фінансова функція — прояв сутності фінансів у практичній діяльності; поділяється на розподільну (перерозподіл ВВП) та контрольну (перевірка законності й ефективності використання ресурсів).

Фінансовий контроль — діяльність щодо перевірки правильності формування, розподілу та використання грошових ресурсів з метою забезпечення ефективності управління фінансами.

Фінансові ресурси — сукупність доходів, надходжень, фондів і заощаджень, які формуються у розпорядженні держави, підприємств і домогосподарств для забезпечення потреб розширеного відтворення та суспільного добробуту.

Фінансові ринки — система економічних відносин, що забезпечує рух фінансових ресурсів між суб'єктами економіки через купівлю-продаж фінансових активів (акцій, облігацій, валют, деривативів тощо).

Фінансові фрикції — недосконалість фінансових ринків, зумовлені асиметрією інформації чи кредитними обмеженнями, які впливають на ділові цикли та макроекономічну стабільність.

Тема «**Економічна сутність та призначення макрофінансів**» є складовим елементом навчальної дисципліни «Макрофінанси», яка реалізується в межах освітньо-професійних програм за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» та спрямована на формування у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти системних знань про фінансову систему, макрофінансові процеси, інституції та механізми їх функціонування. У структурі курсу дана тема належить до першого змістового модуля «Теоретичні основи фінансової науки», що розкриває сутність фінансів як економічної категорії, закономірності їх розвитку, роль у системі суспільного відтворення та значення у забезпеченні макроекономічної стабільності. Її опрацювання є логічним продовженням вивчення базових понять фінансової системи, грошових відносин і ролі держави у фінансовому механізмі, забезпечуючи інтегроване розуміння структури та динаміки макрофінансових процесів.

Вивчення теми має на меті формування у студентів фундаментальних теоретичних знань про сутність фінансів, їхню структуру, функції, місце і призначення в економічній системі держави, а також розуміння ролі макрофінансів у забезпеченні стійкого економічного розвитку, соціальної рівноваги та фінансової стабільності. Особлива увага приділяється засвоєнню теоретичних основ фінансової науки, оволодінню понятійним апаратом, вивченню історичних етапів становлення фінансів та усвідомленню їх еволюції як відображення розвитку суспільно-економічних відносин. Важливою складовою є формування у здобувачів вищої освіти аналітичних умінь щодо оцінювання функціонування фінансової системи, її впливу на макроекономічну динаміку, а також здатності застосовувати теоретичні знання при розробці фінансових стратегій та прогнозів.

Тема відіграє ключову роль у формуванні у студентів здатності до комплексного макрофінансового мислення, розвитку критичного аналізу та навичок дослідження взаємозв'язків між фінансовими і макроекономічними показниками. У процесі навчання здобувачі освіти набувають умінь інтерпретувати фінансові категорії та поняття, визначати взаємозв'язки між ними, застосовувати сучасні макрофінансові моделі для оцінки ризиків і прогнозування наслідків фінансових шоків. Вони вчаться визначати макрофінансові явища та поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фінансовими та макроекономічними процесами, виявляти фактори нестабільності й формувати обґрунтовані висновки.

Результатом опрацювання теми є формування у студентів системного уявлення про макрофінанси як багатокомпонентну економічну систему, здатність розуміти їхню сутність, функції та роль у розвитку національної економіки, а також усвідомлення значення фінансової стабільності як основи економічного добробуту. Вивчення теми сприяє формуванню професійних компетентностей, зокрема аналітичного мислення, здатності використовувати наукові методи у фінансових дослідженнях, уміння аргументовано відстоювати управлінські рішення та узагальнювати результати аналізу у вигляді науково обґрунтованих висновків і рекомендацій. Зміст теми має не лише навчально-пізнавальний, а й виховний потенціал, оскільки формує у студентів розуміння соціальної значущості фінансової стабільності, прозорості та відповідальності держави у сфері макрофінансової політики, сприяючи усвідомленню ролі фінансів у зміцненні економічної безпеки та добробуту громадян.

1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ. ВИХІДНІ, ПРОСТІ ТА СКЛАДНІ ФІНАНСОВІ КАТЕГОРІЇ

Предмет фінансової науки

Фінансова наука – це **система знань про фінансові явища і процеси**, з виявленими достовірними **передумовами виникнення**, основоположними **засадами функціонування**, обґрунтованими **ефектами їх впливу** на індивідуумів, суспільство, цивілізацію, **оцінкою** здобутків, вигод та втрат

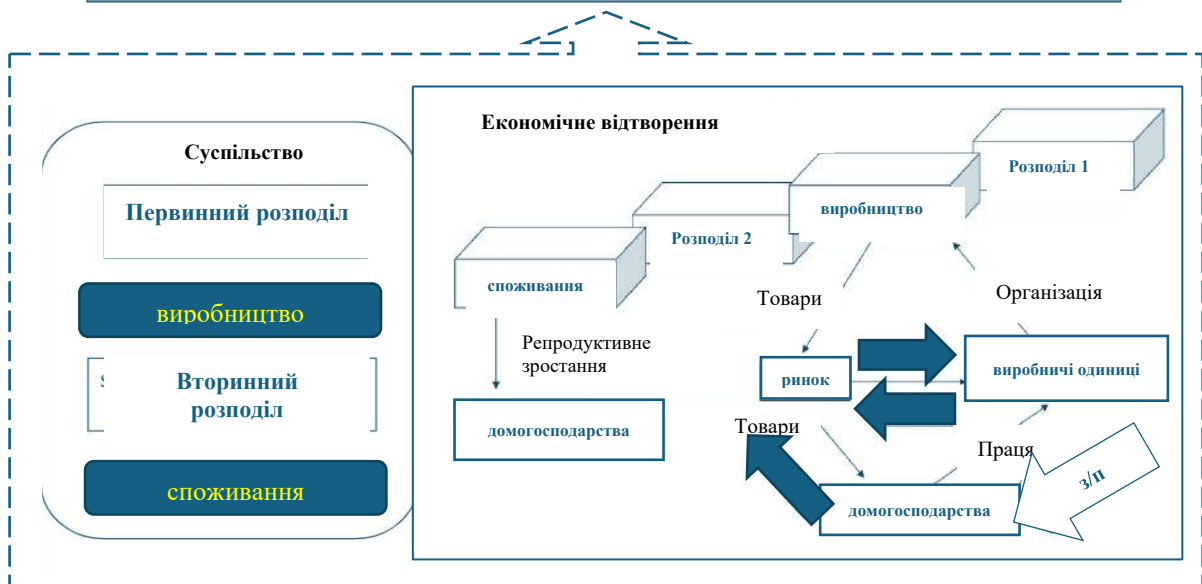
Предмет фінансової науки – **сукупність фінансових відносин**, що виникають на різних етапах розподілу та перерозподілу створеної вартості, різних рівнях економічної системи, між різними суб'єктами (громадянами, державою, наднаціональними утвореннями).

Характерні риси фінансових відносин

- 1) Грошова (стемасна) форма;
 - 2) Розподільчий зміст;
 - 3) Цільовий (фондовий) характер;
 - 4) Імперативний характер
- (фінансові відносини в суспільстві визначає держава).

Стадії економічного відтворення

Виробництво → Розподіл → Обмін → Споживання

Етимологія економічної категорії «Фінанси»

Фінанси - це об'єктивна економічна категорія

Наукові підходи до визначення категорії фінансів

Класична теорія фінансів (з часів зародження до середини XX століття)	Неокласична теорія фінансів (з середини XX століття до сьогодні)
<p>Фінанси - це економічна категорія, що виражає систему відносин, які пов'язані з формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів з метою забезпечення умов розширеного відтворення.</p>	<ul style="list-style-type: none">❖ Фінанси – це система знань про організацію та управлінні фінансовою тріадою: ресурси, відносини, ринки. Фінанси охоплюють процеси, інститути, ринки і інструменти, що мають відношення до циркуляції грошових коштів між індивідуумами, фірмами і урядами.❖ Фінанси - наукова дисципліна, що вивчає питання розподілу недостатніх грошових коштів у часі та в умовах невизначеності, яка включає теорію оптимізації використання грошей; теорію оцінки вартості активів; теорію управління ризиками.❖ Фінанси - відносини між суб'єктами, які тягнуть за собою зміни в складі активів та \ або зобов'язань цих суб'єктів

Фінансова категорія – це наукова абстракція, яка теоретично виражає істотні сторони фінансових процесів і явищ у вигляді конкретно визначених дефініцій.

Філософія фінансів

Сутність

це **об'єктивна економічна категорія**, яка відображає економічні відносини в грошовій формі, що виникають з приводу **розподілу та перерозподілу вартості створеного ВВП** (іноді національного багатства) з метою **формування та використання** централізованих та децентралізованих **фондів грошових коштів** для забезпечення **умов розширеного відтворення та суспільного добробуту**.

Явище

це **грошові потоки** суб'єктів розподільних відносин (**вхідні, внутрішні, вихідні**)

Фінанси

Форма

це **матеріальне вираження фінансових відносин – фінансові ресурси** (доходи, надходження, видатки, витрати, відрахування тощо)

Зміст

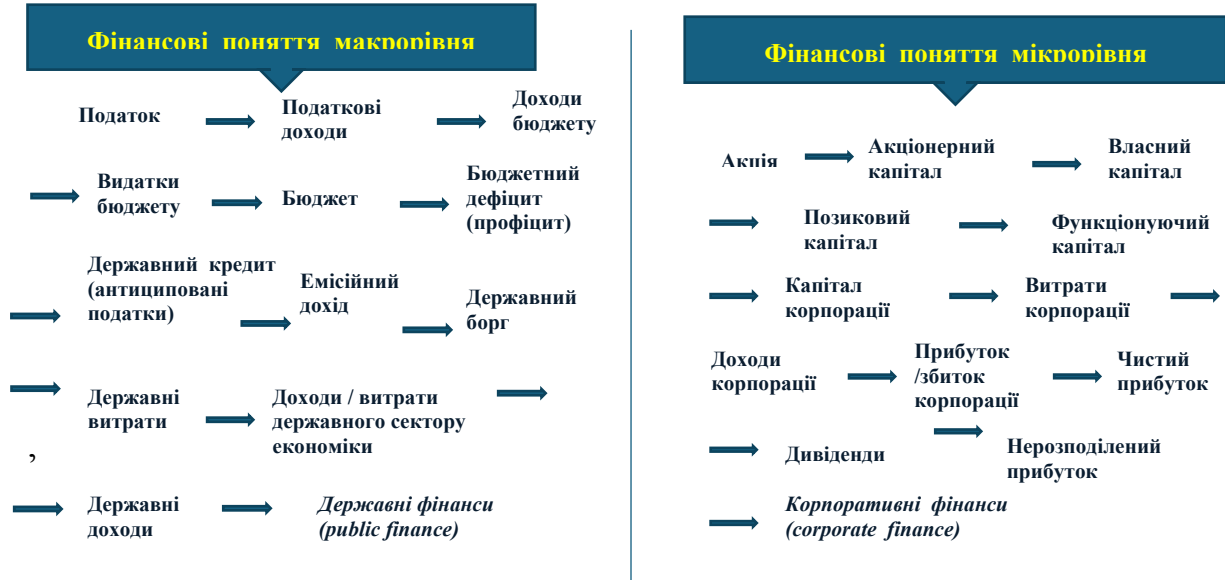
цільові фонди грошових засобів, які утворюють фінансові ресурси країни – **централізовані (які держава створює у централізованому порядку) та децентралізовані фонди грошових коштів (фонди господарюючих суб'єктів та домогосподарств)**.

*Економічна категорія - це абстракція, яка виражає реально існуючі економічні відносини, відображає рівень знань про них

Характерні ознаки грошових фондів

- Наявність в умовах суспільної власності
- Нормативно-правове забезпечення їх формування і використання
 - Односторонній рух коштів

Вихідні, прості та складні фінансові категорії

Висновки. Фінансова наука вивчає закономірності виникнення, розвитку та функціонування фінансових відносин, які забезпечують розподіл і перерозподіл створеної вартості між різними суб'єктами економіки. Вона охоплює процеси формування грошових ресурсів, їх цільове використання та державне регулювання. Фінансові відносини мають грошову форму, розподільчий зміст, цільову спрямованість і характеризуються імперативним впливом держави. Фінанси функціонують переважно на стадії розподілу суспільного продукту в процесі відтворення, забезпечуючи рух вартості від виробництва до споживання. Вони охоплюють як первинний, так і вторинний розподіл доходів між виробничими одиницями, домогосподарствами та державними структурами, сприяючи економічній рівновазі й забезпеченню суспільних потреб.

Історично фінансова теорія пройшла еволюцію від класичної до неокласичної. Класичний підхід розглядав фінанси як систему відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням грошових фондів для забезпечення відтворення. Неокласична теорія трактує фінанси ширше — як систему знань про управління фінансовими ресурсами, ризиками, ринками та інститутами, що забезпечують ефективний рух грошових потоків між індивідуумами, підприємствами й державами.

За сутністю фінанси є об'єктивною економічною категорією, що відображає відносини з розподілу та перерозподілу ВВП і національного багатства. Вони проявляються як грошові потоки, мають форму фінансових ресурсів (доходів, витрат, надходжень), а їх зміст виражається у формуванні централізованих (державних) та децентралізованих (корпоративних і домашніх) фондів. Для фінансів характерні динамічність, цільовий характер, односторонній рух коштів і нормативно-правове регулювання.

На макрорівні розглядаються категоріальний апарат публічних (державних) фінансів - податки, бюджет, державний борг, доходи й видатки держави; на мікрорівні — корпоративних фінансів - капітал, прибуток, дивіденди та витрати підприємств. У сукупності ці категорії формують цілісну структуру фінансових відносин, що забезпечують функціонування економіки та реалізацію суспільних і приватних інтересів.

2. ФІНАНСИ ЯК ІСТОРИЧНА, ЕКОНОМІЧНА І ВАРТІСНА КАТЕГОРІЯ

Фінанси як історична категорія

Виникнення фінансів пов'язане з існуванням **держави і товарно-грошових відносин**. Держава для виконання покладених на неї функцій потребувала певних грошових коштів, які могла отримати в результаті розподілу суспільного продукту.

Етап розвитку фінансів	Фінансові категорії (поняття)	Приклади
Квазіфінансові відносини		
Стародавній світ (III ст.д.н.е – V ст. н.е.)	Державні доходи та державні видатки (правителя)	Натуральні повинності, контрибуції, данини, мита утримання правителя, ведення війн тощо
Феодалізм (V ст. – середина XVI ст.)	Державні доходи та державні видатки (правителя); Доходи і видатки міст (Магдебурзьке право)	Поземельний податок, подушний податок, регалії, запозичення, військові; підтримання правопорядку; видатки на управління і утримання апарату управління
Фінансові відносини (термін “фінанси” виник у XIII ст.)		
Становлення капіталізму (XVI ст.–XVII ст.)	Бюджет, державні інвестиції, державні доходи і видатки	Повна комутація податків, мита, фіскальні монополії, тощо
Індустріальна економіка (XVIII ст.– 70 рр. XX ст.)	Фінансова система, державний бюджет (1688 р. Англія), бюджетний дефіцит, державний борг	Створення митних союзів (інтернаціоналізація), соціальне страхування, міжнародні фінансові інституції тощо.
Постіндустріальна економіка (друга половина XX ст. – XXI ст.)	Фінансовий ринок, приватні фінанси, корпоративні фінанси тощо	Похідні цінні папери, дефолт, віртуалізація грошових потоків, тощо.

Фінанси як економічна категорія розподілу

Суспільне відтворення передбачає наявність таких стадій, як **виробництво, розподіл, обмін і споживання**. **Фінанси виражають не всі економічні відносини, а лише ті, що виникають на стадії розподілу.**

Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями

У розподілі ВВП приймають участь не лише **фінанси**, а й інші економічні категорії — **ціна, заробітна плата, кредит**.

Роль у відтворювальному процесі

Ціна

є грошовим вираженням вартості будь-якого товару, виступає вихідним інструментом розподілу вартості валового внутрішнього продукту і створює умови для його подальшого перерозподілу. **Фінанси мають ширший діапазон розподілу, ніж ціна**. Вони здійснюють не лише первинний розподіл ВВП на рівні виробничої структури, а й подальший перерозподіл через бюджетну систему.

Заробітна плата

є грошовим виразом вартості праці. Це фонд грошових засобів, що знаходиться в розпорядженні працівника й використовується для задоволення особистих потреб. **Фінанси створюють умови для функціонування заробітної плати**. Так, держава регулює заробітну плату за допомогою податків, мінімальних соціальних стандартів тощо.

Кредит

здійснює перерозподіл вільних грошових коштів. Кредиту притаманні такі ознаки: платність, строковість, повернення, двосторонній рух вартості. Кредит сприяє переміщенню коштів між суб'єктами розподілу, тісно взаємодіючи з фінансами. **Кредит подовжує перерозподільні процеси, розпочаті фінансами, ціною, заробітною платою**.

Фінанси як вартісна категорія

Фінанси мають грошову форму вираження. Гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Розподіл і перерозподіл вартості за допомогою фінансів обов'язково супроводжується **рухом грошових коштів**, які набувають специфічної форми **фінансових ресурсів**

Гроші — це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є **загальним еквівалентом**

засіб платежу

Обслуговування погашення боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин. Підтримання безперервності розширеного відтворення

засіб нагромадження

Обслуговування нагромадження вартості в процесі розширеного відтворення. Забезпечення купівельної спроможності у майбутньому.

Функціонування фінансів базується на таких функціях грошей:

світові гроші

Обслуговування руху вартості в міжнародному економічному обороті, реалізація фінансових відносин між різними країнами (загальний купівельний засіб і засіб перенесення багатства з однієї країни до іншої).

Висновки. Фінанси як історична категорія відображають розвиток економічних відносин у процесі становлення держави та товарно-грошових зв'язків. Їх виникнення пов'язане з потребою держави у грошових ресурсах для виконання своїх функцій. Спочатку фінансові відносини мали форму натуральних повинностей і податків правителям, а з розвитком економіки перетворилися на систему бюджетів, державних доходів, видатків, кредитів і боргу. У постіндустріальну добу фінанси набули глобального характеру, охопивши міжнародні ринки, приватні й корпоративні фінанси. Таким чином, фінанси еволюціонували від простих державних зборів до складної багаторівневої системи грошових потоків, що регулюють економічний розвиток.

Як економічна категорія фінанси виражають відносини розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Вони реалізуються на стадії розподілу, формуючи первинні доходи виробників, централізовані фонди держави й вторинні доходи невиробничої сфери. Через фінанси здійснюється перерозподіл ресурсів між галузями, територіями та соціальними групами. Фінанси взаємодіють з іншими економічними категоріями — ціною, заробітною платою й кредитом, що разом забезпечують ефективне відтворення суспільного продукту.

Як вартісна категорія фінанси мають грошову форму вираження. Їх функціонування неможливе без грошей, які виступають загальним еквівалентом і забезпечують розподіл, нагромадження та міжнародний рух вартості. Розподіл і перерозподіл вартості супроводжується рухом грошових коштів, що набувають форми фінансових ресурсів.

3. ФІНАНСИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ, ЇХ РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ

Фінанси в економічній системі держави

- ❖ фінансові відносини, що реалізуються за участю міжнаціональних фінансових інститутів (МВФ, МБРР та ін.), держав та окремих юридичних осіб, визначаються як міжнародні (міжнаціональні) фінанси (**international finance**);
- ❖ фінансові відносини, здійснювані з безпосередньою участю та в інтересах держави, визначаються як державні фінанси (**public finance**);
- ❖ фінансові відносини на рівні окремих суб'єктів господарювання, визначаються як корпоративні фінанси (**corporate finance**);
- ❖ фінансові відносини за участю окремих фізичних осіб або сімей, визначаються як фінанси громадян (домогосподарств) (**private finance**).

Макро рівень

Мікро рівень

Матеріальними носіями фінансових відносин виступають **фінансові ресурси**, які формуються у громадян (домогосподарств), суб'єктів господарювання, держави, міжнародних інституцій за рахунок **грошових доходів і надходжень**, а використовуються на розширене відтворення, соціальні та інші суспільні потреби.

Суб'єкти і об'єкти фінансових відносин

Рівень господарювання	Об'єкт фінансових відносин	Суб'єкти фінансових відносин	Приклади фінансових відносин
Мікрорівень (індивідуальні потреби)	Вартість реалізованих товарів, робіт і послуг, в т.ч. фінансових	Юридичні особи, фізичні особи (домогосподарства)	Отримання первинних доходів суб'єктів (заробітна плата, дивіденди, рента, прибуток тощо)
<i>Макрофінанси</i>			
Регіональний рівень (потреби території)	Вартість ВРП, (частково ВВП)	Юридичні особи, фізичні особи (домогосподарства) в межах окремої території, органи місцевої влади та управління	Формування і використання місцевих бюджетів, місцевих позик, фінанси комунальних підприємств
Рівень країни (потреби суспільні, загально-державні)	ВВП (частково національне багатство)	Юридичні особи, фізичні особи (домогосподарства), органи місцевої та державної влади і управління	Формування і використання державного бюджету, державний кредит, Пенсійного фонду тощо
Світовий рівень (потреби наднаціональні)	ВВП, світовий продукт	Юридичні особи, фізичні особи, уряди країн, наднаціональні утворення	Міжнародні допомоги, гранти, кредити, фінанси ТНК тощо.

Функції фінансів, їх роль

Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, що притаманні даній категорії

Розподільна функція

- обслуговують різні етапи розподілу (первинний розподіл і перерозподіл вартості суспільного продукту), різні сфери суспільного життя — сферу матеріального виробництва, сферу обміну і споживання.

- сприяють трансформації пропорцій, що виникли під час її первинного розподілу, в пропорції кінцевого використання.

Контрольна функція

Проявляється у здійсненні суб'єктами фінансових відносин контролюючих заходів щодо законності, ефективності та доцільності формування та використання фінансових ресурсів на різних рівнях економічної системи.

Роль фінансів: регулююча, стимулююча, перерозподільна, відтворювальна, формування грошових фондів, використання грошових фондів, стабілізаційна тощо.

Фінансовий контроль

це одна із **функцій управління фінансами**; особлива діяльність по перевірці правильності вартісного розподілу валового національного продукту, утворення і витрачання фондів грошових коштів з метою оцінювання обґрунтованості й ефективності прийняття управлінських рішень і результатів їх виконання

Суб'єкти фінансового контролю

- ❖ **Органи державної влади та управління**, уповноважені в здійсненні контролю (Державна аудиторська служба, Державна податкова служба, Рахункова палата України, органи загальної компетенції)
- ❖ **Місцеві органи влади**
- ❖ **Фінансові служби підприємств, установ і організацій**
- ❖ **Аудиторські компанії**

Види фінансового контролю

- Державний**
- Муніципальний**
- Відомчий**
- Внутрішньогосподарський**
- Громадський**
- Незалежний (аудиторський)**

Об'єкт фінансового контролю

Фінансова діяльність, фінансові операції, фонди грошових коштів

Висновки. Фінанси є багаторівневою системою економічних відносин, що забезпечують розподіл вартості в суспільстві, взаємодію різних економічних категорій і функціонування економічної системи держави загалом. У структурі економічної системи держави фінанси охоплюють різні рівні — від індивідуального (окремого домогосподарства) до міжнародного (світового). На макрорівні діють публічні фінанси, що забезпечують функціонування суспільних інститутів, а на мікрорівні — фінанси підприємств і домогосподарств. Матеріальною основою фінансових відносин виступають фінансові ресурси, які формуються за рахунок доходів і надходжень громадян, суб'єктів господарювання та держави й використовуються на відтворення, соціальні та інші потреби.

Фінанси виконують ключову роль у функціонуванні економіки, реалізуючи свої основні функції — розподільну та контрольну. Розподільна функція полягає у забезпеченні розподілу та перерозподілу вартості валового продукту на різних рівнях економічної системи. Вона охоплює сферу виробництва, обміну й споживання, сприяє формуванню й використанню грошових фондів, змінює пропорції первинного розподілу, забезпечуючи кінцеве використання ресурсів. Через неї фінанси виконують регулюючу, стимулюючу, відтворювальну, стабілізаційну та перерозподільну роль.

Контрольна функція фінансів проявляється у перевірці законності, ефективності й доцільності формування та використання фінансових ресурсів на всіх рівнях економічної системи. Вона забезпечує обґрунтованість управлінських рішень і їхню результативність, підтримує фінансову дисципліну та раціональне використання коштів. Сутність фінансового контролю полягає у спеціальній діяльності з перевірки правильності розподілу валового національного продукту, створення та витрачання фондів грошових ресурсів. Розрізняють такі його види: державний, муніципальний, відомчий, внутрішньогосподарський, громадський і незалежний (аудиторський). Суб'єктами фінансового контролю виступають державні органи (Державна аудиторська служба, Рахункова палата, податкові органи), місцеві органи влади, фінансові служби підприємств і аудиторські компанії.

4. ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ, МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ МАКРОФІНАНСІВ

Зміст та основні ознаки макрофінансів

Макрофінанси — це економічний термін, що відображає **систему взаємозв'язків між макроекономічними процесами та фінансовою сферою**, пов'язаних із формуванням, рухом і використанням фінансових ресурсів на рівні національної та глобальної економіки з метою забезпечення **стабільного економічного зростання, цінової рівноваги та фінансової стійкості**.

Макрофінанси досліджують вплив **фінансових ринків, інститутів і державної політики** на динаміку основних макроекономічних показників — таких як виробництво, інфляція, зайнятість і макроекономічну стабільність, а також зворотний вплив економічних процесів на **фінансові умови**.

Грошово-фінансові взаємозв'язки

Досліджуються механізми впливу політики центрального банку на кредит, ціни активів та інвестиції

Фінансові фрикції

Вивчаються недосконалості фінансових ринків та їхній вплив на діловий цикл і макроекономічну стабільність

Ключові аспекти макрофінансів

Ціноутворення активів і діловий цикл

Макрофінанси намагаються пояснити, як макроекономічні ризики відображаються в цінах фінансових активів, зокрема облігацій, акцій чи валютних курсів

Динаміка криз

Макрофінанси намагаються пояснити, як фінансові кризи поширюються в економіці та яким чином політичні заходи можуть пом'якшити або, навпаки, посилити їхні наслідки

Моделі та інструменти макрофінансів

Макрофінанси забезпечують теоретичну та практичну основу для аналізу взаємодії **фінансової системи й макроекономічного розвитку**, спрямовану на підтримання економічної рівноваги та фінансової стабільності.

<i>Моделі з гетерогенними агентами</i>	Виходять за межі припущення про репрезентативного агента, враховуючи різні домогосподарства з неоднаковим доходом, заощадженнями та доступом до кредиту	Дозволяють оцінити вплив фінансової нерівності на ефективність монетарної політики	Модель Каплана, Молла та Віоланте (2018) демонструє зміну сили впливу процентних ставок залежно від розподілу багатства	Використовуються для аналізу розподільчих ефектів економічної політики
<i>Моделі термінової структури процентних ставок</i>	Пояснюють, як макроекономічні зміни (інфляція, зростання ВВП) формують криву дохідності — залежність ставок від строку до погашення	Макрофінансові модифікації пов'язують дохідності з макроекономічними факторами та очікуваннями щодо монетарної політики	Модель Анг-Г'ячезі (2003) описує зв'язок між кривою дохідності, інфляційними очікуваннями та випуском продукції	Застосовуються для прогнозування ставок, оцінки ефектів монетарної політики та ціноутворення державних облигацій
<i>Моделі динамічної стохастичної загальної рівноваги</i>	Поєднують поведінку домогосподарств, фірм і державних інституцій для пояснення впливу шоків (політичних, технологічних, фінансових) на економічну динаміку	Інтегрують фінансові фрикції, враховуючи кредитні обмеження, премії за ризик та інші недосконалості фінансового ринку	Модель фінансового акселератора Бернанке–Гертлера–Гілкріста (1999) показує, як незначні шоки можуть спричинити глибокі рецесії	Використовуються центральними банками (ЄЦБ, ФРС) для моделювання монетарної політики та аналізу фінансової стабільності
<i>Моделі кредитних обмежень і фінансових фрикцій</i>	Досліджують вплив фінансових обмежень і ризикових премій на коливання ділових циклів	Пояснюють, як обмежений доступ до кредиту або зростання ризику дефолту підсилюють економічні спади	Модель Кійотаки–Мура (1997) , що описує кредитні цикли, у яких зміни в цінах активів і можливостях запозичення взаємно підсилюють одна одну.	Використовуються для розробки макропруденційної політики (капітальні буфери, кредитні ліміти тощо)
<i>Міжнародні макрофінансові моделі</i>	Аналізують транскордонні фінансові потоки, валютні курси та глобальні ризикові фактори	Пояснюють механізми передачі глобальних фінансових умов між країнами через канали капіталу, торгівлі та монетарної політики	Концепція «глобального фінансового циклу» (Rey, 2013) демонструє вплив монетарної політики США на світові кредитні потоки та ціни активів	Використовуються для аналізу вразливості країн, що розвиваються, та оцінювання міжнародної фінансової стабільності

Висновки. Поняття макрофінансів охоплює систему взаємозв'язків між макроекономічними процесами та фінансовою сферою, пов'язаних із формуванням, рухом і використанням фінансових ресурсів на рівні національної та глобальної економіки. Макрофінанси забезпечують стабільне економічне зростання, цінову рівновагу й фінансову стійкість. Вони вивчають вплив фінансових ринків, інститутів і державної політики на динаміку ВВП, інфляцію, зайнятість і фінансову стабільність, а також зворотний вплив економічних процесів на фінансові умови. У межах макрофінансів досліджуються такі ключові напрями: грошово-фінансові взаємозв'язки, ціноутворення активів і діловий цикл, динаміка криз, фінансові фрикції.

Макрофінанси становлять теоретичну й практичну основу для аналізу взаємодії фінансової системи та макроекономічного розвитку, спрямовану на забезпечення економічної рівноваги й фінансової стабільності держави. У цій сфері сформувалася низка сучасних моделей і підходів, які пояснюють вплив фінансових ринків, інститутів та політики на економіку в цілому.

Однією з ключових груп моделей є моделі динамічної стохастичної загальної рівноваги (DSGE). Інша важлива група — моделі термінової структури процентних ставок (Term Structure Models of Interest Rates). До сучасних підходів належать також моделі кредитних обмежень і фінансових фрикцій (Credit and Financial Friction Models), які досліджують вплив нестачі кредиту, ризикових премій і дефолтів на коливання ділових циклів. Окрему групу становлять моделі з гетерогенними агентами (HANK), які враховують різницю в доходах, заощадженнях і доступі до кредиту між різними групами населення. Нарешті, міжнародні макрофінансові моделі (International Macrofinance Models) аналізують транскордонні фінансові потоки, валютні курси й глобальні ризики.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
2. Жибер, Т. (2025). Макрофінанси в економіці контенту: переосмислення ідей М. Туган-Барановського у цифрову епоху. Наукова спадщина Михайла Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку : зб. наук. пр. / Держ. установа «Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України» ; [редкол.: Н. А. Супрун (гол. ред.) та ін.]. — Електрон. дані. — Київ, 2025. — С. 156–160. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/50801>
3. Опарін, В. М., Паєнтко, Т. В. (2023). Макрофінанси—новий тренд досліджень у фінансовій науці. Фінанси України. № 4. С. 92–104. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/41644>
4. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
5. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
6. Bernanke, B. S., Gertler, M., & Gilchrist, S. (1999). The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework. *In Handbook of Macroeconomics*, Vol. 1C, Elsevier.
7. Blanchard, Olivier. (2021). *Macroeconomics*, 8th Ed.. Harlow: Pearson Education Limited.
8. Campante, F., Sturzenegger, F. and Velasco, A. (2021) *Advanced Macroeconomics: An Easy Guide*. London: LSE Press. <https://doi.org/10.31389/lsepress.ame>
9. Chen, Yulu & Hou, Jack & Yong, MA & Zhang, Chengsi. (2016). A general theory of macrofinance: Towards a new paradigm. *Panoeconomicus*. 64. 36-36. <https://doi.org/10.2298/PAN151201036C>
10. Dutta, Sahil & Kremers, Ruben & Pape, Fabian & Petry, Johannes. (2020). Critical macrofinance: An introduction. *Finance and Society*. 6. 34-44. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v6i1.4407>
11. Kiyotaki, N., & Moore, J. (1997). Credit Cycles. *Journal of Political Economy*, 105(2), 211–248.
12. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2022). *International Economics: Theory and Policy*. International Economics: Theory and Policy, 12th edition. Published by Pearson.

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 1

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Розкрийте предмет макрофінансової науки та охарактеризуйте його ключові елементи.
2. Назвіть та поясніть стадії економічного відтворення і місце макрофінансів у цьому процесі.
3. Порівняйте класичну та неокласичну теорії фінансів.
4. Наведіть приклади вихідних, простих та складних макрофінансових категорій.
5. Визначте історичні етапи розвитку фінансів та їх ключові риси.
6. Охарактеризуйте фінанси як економічну, історичну та вартісну категорію.
7. Поясніть функції макрофінансів та наведіть приклади їх реалізації.
8. Проаналізуйте взаємозв'язок макрофінансів з іншими економічними категоріями.
9. Визначте роль макрофінансів у ринковій економіці України.
10. Проілюструйте прикладами значення макрофінансів у період кризових явищ.

2. ТЕСТИ

1. **Яка стадія економічного відтворення безпосередньо пов'язана з макрофінансами?**
 - a) Виробництво
 - b) Розподіл
 - c) Обмін
 - d) Споживання
2. **Яка з наведених функцій НЕ належить до функцій макрофінансів?**
 - a) Розподільча
 - b) Стабілізаційна
 - c) Виробнича
 - d) Інвестиційна
3. **Що є формою фінансових відносин?**
 - a) Грошові потоки
 - b) Фінансові ресурси
 - c) Цінові коливання
 - d) Кредитні інструменти
4. **До простих фінансових категорій належить:**
 - a) Податок
 - b) Система оподаткування
 - c) Бюджетна політика
 - d) Фінансова стабільність
5. **Який історичний етап розвитку фінансів пов'язаний зі створенням митних союзів та міжнародних фінансових інституцій?**
 - a) Феодалізм
 - b) Стародавній світ
 - c) Індустріальна економіка
 - d) Постіндустріальна економіка
6. **Що є об'єктом фінансових відносин на макрорівні?**
 - a) Валовий внутрішній продукт
 - b) Регіональний продукт
 - c) Прибуток підприємства
 - d) Доходи домогосподарств
7. **До ознак грошових фондів належить:**
 - a) Двосторонній рух коштів
 - b) Цільовий характер
 - c) Відсутність нормативного регулювання
 - d) Стабільність у часі
8. **Який з наведених прикладів відноситься до міжнародних фінансів?**
 - a) Регіональний бюджет
 - b) Кредит МВФ
 - c) Прибуток компанії
 - d) Місцеві податки
9. **Який інструмент належить до інвестиційної ролі макрофінансів?**
 - a) Облігації
 - b) Мінімальна заробітна плата
 - c) Мито на імпорт
 - d) Ліцензійний збір
10. **Який приклад ілюструє соціальну роль макрофінансів?**
 - a) Емісія грошей
 - b) Виплата пенсій
 - c) Валютні інтервенції
 - d) Міжбюджетні трансферти

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Порівняйте класичну та неокласичну теорії фінансів за змістом, об'єктом дослідження та підходом до ролі фінансів у економіці.
2. Побудуйте таблицю «Вихідні, прості та складні макрофінансові категорії» з прикладами для макро-, мікро- та міжнародного рівнів.
3. Порівняйте функції макрофінансів за ознаками: ціль, основний механізм реалізації, приклад з практики.
4. Створіть таблицю історичних етапів розвитку фінансів із зазначенням періоду, основних категорій та прикладів фінансових відносин.

4. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Поєднайте функції макрофінансів з прикладами їх реалізації:

Функція макрофінансів	Варіанти прикладів
1. Акумуляційна	A. Державний фінансовий аудит
2. Розподільча	B. Збір податків та випуск облігацій внутрішньої позики
3. Стабілізаційна	C. Валютні інтервенції НБУ, регулювання облікової ставки
4. Соціальна	D. Міжбюджетні трансферти, субсидії регіонам
5. Контрольна	E. Пенсійне забезпечення, допомоги малозабезпеченим

2. Встановіть відповідність між рівнем макрофінансів та об'єктом фінансових відносин:

Рівень макрофінансів	Варіанти об'єктів
1. Мікрорівень	A. Сукупний світовий продукт, міжнародні фінансові ресурси
2. Мезорівень	B. Валовий регіональний продукт (ВРП)
3. Макрорівень	C. Доходи та витрати домогосподарств і підприємств
4. Міжнародний рівень	D. Валовий внутрішній продукт (ВВП)

3. Зіставте стадії економічного відтворення з їх змістом:

Стадія	Варіанти змісту
1. Виробництво	A. Розподіл створеного продукту між галузями, регіонами, групами населення
2. Розподіл	B. Використання створених благ для задоволення потреб
3. Обмін	C. Створення матеріальних і нематеріальних благ
4. Споживання	D. Купівля-продаж товарів і послуг на ринку

4. Поєднайте фінансові категорії з прикладами:

Категорія	Варіанти прикладів
1. Вихідні	A. Державний бюджет, інфляція, державний борг
2. Прості	B. Гроші, прибуток, інвестиції
3. Складні	C. Бюджетно-податкова політика, фінансова стабільність

5. Визначте відповідність між історичним етапом та його характеристикою:

Історичний етап	Варіанти характеристик
1. Стародавній світ	А. Поява фіскальних монополій, формування державних інвестицій
2. Феодалізм	В. Натуральні повинності, поземельний і подушний податки
3. Індустріальна економіка	С. Створення митних союзів, соціального страхування
4. Постіндустріальна економіка	Д. Віртуалізація грошових потоків, похідні цінні папери

6. Зіставте види фінансів з основними інститутами:

Вид фінансів	Варіанти інститутів
1. Державні	А. Міжнародні фінансові організації (МВФ, Світовий банк)
2. Приватні	В. Комерційні банки, страхові компанії
3. Міжнародні	С. Державний бюджет, казначейство, центральний банк

5. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть схему взаємозв'язку макрофінансів з іншими економічними категоріями (ціна, кредит, зарплата).
2. Проаналізуйте, як макрофінанси можуть сприяти відновленню економіки після воєнного конфлікту.
3. Проаналізуйте приклади взаємодії державних, приватних та міжнародних фінансів у забезпеченні інфраструктурних проєктів.
4. Складіть пропозиції щодо інтеграції України у світовий фінансовий простір на основі макрофінансових механізмів.
5. Проведіть коротке інтерв'ю з фінансовим експертом (викладач, банкір, економіст) щодо ролі макрофінансів у стабільності економіки та оформіть відповіді у вигляді статті.
6. Запишіть короткий відеогляд з поясненням, чому макрофінанси важливі для кожного громадянина, використовуючи приклади з життя.

6. СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

1. Кейс «Криза ліквідності»

Уявіть, що в державі різко скоротився приплив міжнародної фінансової допомоги. Розробіть пропозиції для уряду щодо мобілізації внутрішніх ресурсів без підвищення податків.

2. Кейс «Фінансування відновлення»

Після кризи уряд планує масштабну інфраструктурну програму. Запропонуйте три моделі її фінансування, вказавши переваги та ризики кожної.

7. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. «Роль макрофінансів у забезпеченні економічної стабільності держави»
2. «Фінанси як відображення суспільних відносин на макрорівні»
3. «Вплив міжнародних фінансових інституцій на макрофінанси України»
4. «Еволюція фінансів як історичної категорії»
5. «Сучасні виклики та загрози для макрофінансів України»
6. «Функції макрофінансів у період глобальних економічних криз»

ТЕМА 2

ФІНАНСОВА СИСТЕМА

1. Визначення сутності та теоретичні основи побудови фінансової системи
2. Структура фінансової системи України, характеристика її основних ланок
3. Органи управління фінансовою системою України
4. Роль фінансової системи у забезпеченні економічного зростання держави

Ключові терміни та поняття

Об'єктивне у фінансах — це механізм функціонування фінансів, організація фінансових відносин і рух грошових потоків, які підпорядковані об'єктивним закономірностям розвитку.

Суб'єктивне у фінансах — це форми організації фінансових відносин, які створюються конкретними суб'єктами, що поєднують загальні суспільні та власні інтереси; до них належать фінансовий механізм, фінансове право, фінансова політика, фінансовий менеджмент (фінансовий контроль, фінансове планування) тощо.

Фінансова система — це:

- **організаційна структура**, що являє собою сукупність фінансових органів та інститутів, які керують грошовими потоками в економіці та характеризують систему управління фінансами в країні;
- **внутрішня будова**, тобто сукупність відносно відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, апарат управління та нормативно-правове забезпечення.

Принципи побудови фінансової системи:

1. **Єдність** — обумовлена єдиною економічною і політичною основою суспільства, єдиною фінансовою політикою, що реалізується через фінансову систему.
2. **Функціональне призначення сфер і ланок** — у кожній із них вирішуються свої завдання специфічними методами, існують відповідні фонди грошових коштів та апарат управління.
3. **Відносна самостійність** — кожна сфера і ланка фінансової системи має окреслений характер функціонування.
4. **Взаємозумовлений зв'язок** — усі сфери і ланки взаємопов'язані, й ефективність однієї залежить від ефективності всієї системи.
5. **Законодавче закріплення** — діяльність кожної сфери та ланки фінансової системи повинна мати правову основу.

Сфера фінансової системи — узагальнена за певною ознакою сукупність фінансових відносин, яка формується відповідно до рівня економічної системи.

Ланка фінансової системи — відособлена частина фінансових відносин у межах окремої сфери, що характеризується наявністю власного фонду фінансових ресурсів або специфічних форм і методів фінансових відносин.

Сфери і ланки фінансової системи:

- **Макрорівень**: державні фінанси (**провідна сфера**), міжнародні фінанси.
- **Мікрорівень**: фінанси суб'єктів господарювання (**базова сфера**), фінанси домогосподарств.

- **Забезпечуючий рівень:** фінансовий ринок (валютний, кредитний, фондовий, ринок фінансових послуг).

Державні (публічні) фінанси — це сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням і використанням централізованих фондів грошових коштів держави (державний бюджет, державний кредит, цільові фонди, фінанси державного сектора).

Міжнародні фінанси — фінансові відносини, що виникають на рівні світового господарства, охоплюючи міжнародні розрахунки, міжнародний бізнес, фінанси міжнародних організацій і фінансових інститутів.

Фінансовий ринок — сфера фінансової системи, що забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів через операції на валютному, кредитному, фондовому ринках і ринку фінансових послуг (у тому числі страхування).

Органи управління фінансовою системою України — це сукупність державних і недержавних інститутів, що здійснюють керівництво, контроль і регулювання фінансової діяльності в країні.

Органи стратегічного управління — Президент України, Верховна Рада України (профільні комітети), Кабінет Міністрів України.

Органи оперативного управління — Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, місцеві ради та адміністрації тощо.

Фінансові установи (інституції) — банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, фондові та валютні біржі, інвестиційні установи (інститути спільного інвестування) та інші організації, які здійснюють фінансову діяльність.

Міжнародні фінансові інституції — це організації, які забезпечують міжнародне фінансове співробітництво, створені на основі міжурядових угод для врегулювання міжнародних економічних відносин, сприяння стабільності, торгівлі та розвитку: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група Світового банку (МБРР, МАР, МФК, БАГІ, МЦУІС), ЄС, ООН та ін.

Роль фінансової системи у забезпеченні економічного зростання держави — полягає у фінансовому забезпеченні потреб розширеного відтворення та фінансовому регулюванні економічних і соціальних процесів через механізми бюджетного фінансування, кредитування, інвестування, самофінансування, лізингу, фінансового стимулювання (пільги, трансферти), а також фінансового стримування (санкції, ліміти, обмеження).

Фінансовий механізм — сукупність форм, методів і важелів мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів, які забезпечують функціонування фінансової системи.

Чистий витратник — суб'єкт, який прагне витратити або інвестувати більше, ніж має доходу.

Чистий заощаджувач — суб'єкт, який витрачає менше наявного доходу.

Економічна сутність фінансової системи — полягає у спрямуванні коштів від тих, хто є чистими вкладниками, до тих, хто є чистими витратниками.

Тема «*Фінансова система*» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про структуру, функції, механізми функціонування та роль фінансової системи в забезпеченні сталого розвитку національної економіки. У структурі курсу дана тема належить до першого змістового модуля, який розкриває сутність макрофінансів, закономірності їх розвитку, принципи побудови фінансової системи, взаємозв'язки між її складовими ланками, а також фінансовий механізм, політику та право. Її опрацювання є логічним продовженням вивчення теми «Економічна сутність та призначення макрофінансів» і забезпечує розуміння організаційної структури фінансової системи, функцій її інститутів та органів управління, ролі фінансової системи у забезпеченні економічного зростання держави.

Метою вивчення теми є формування у студентів системних теоретичних знань про сутність і структуру фінансової системи, принципи її побудови, функції та роль у макроекономічному середовищі. Особлива увага приділяється засвоєнню категоріального апарату, розумінню відмінностей між сферами і ланками фінансової системи, а також усвідомленню єдності та взаємозв'язку публічних, корпоративних, особистих (домогосподарств) і міжнародних фінансів, фінансового ринку. Важливим аспектом є опанування знань про фінансові інститути, органи стратегічного й оперативного управління (зокрема Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державну казначейську службу, Рахункову палату тощо) та розуміння їхніх функцій у регулюванні і контролі фінансових потоків.

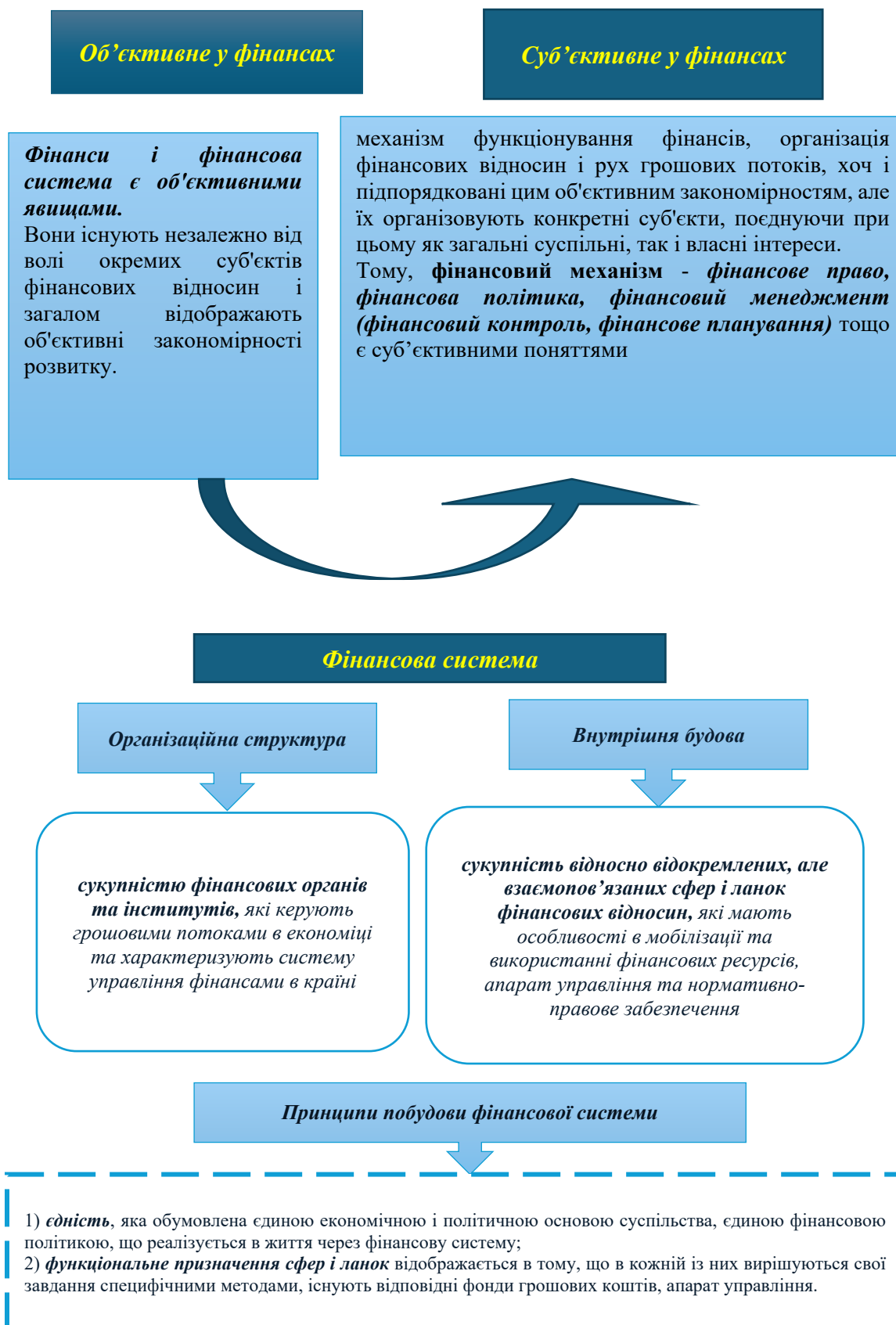
Вивчення теми сприяє розвитку у здобувачів здатності до аналізу фінансових процесів, виявлення взаємозв'язків між фінансовими інструментами та макроекономічними показниками, оцінювання ролі фінансової системи у забезпеченні економічного зростання, соціальної стабільності й ефективності державної політики. Студенти набувають умінь оцінювати функціонування різних сфер фінансової системи (державних, особистих, корпоративних, міжнародних фінансів, фінансового ринку), визначати їх взаємовплив, а також застосовувати отримані знання для розробки фінансових стратегій, прогнозів і аналітичних висновків.

Результатом опрацювання теми є формування у студентів цілісного бачення фінансової системи як багаторівневої, взаємопов'язаної структури, що охоплює сукупність фінансових відносин, інститутів і механізмів управління фінансовими потоками на державному, корпоративному та міжнародному рівнях. Вони розуміють роль фінансової системи у перерозподілі ресурсів між заощаджувачами та інвесторами, у забезпеченні макроекономічної стабільності й фінансової безпеки країни. Опрацювання теми також сприяє формуванню професійних компетентностей — аналітичного мислення, здатності системно оцінювати фінансові процеси, аргументовано відстоювати управлінські рішення та розробляти рекомендації з удосконалення фінансової політики держави.

Зміст теми має не лише навчально-методичне, а й виховне значення, оскільки формує у студентів розуміння соціальної значущості фінансової стабільності, прозорості та відповідальності держави у фінансовій сфері, сприяючи усвідомленню ролі фінансової системи у зміцненні економічної безпеки, підвищенні добробуту громадян та інтеграції України у світовий фінансовий простір.

1. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Теоретичні основи побудови фінансової системи

Висновки. Фінанси і фінансова система є об'єктивними явищами, які існують незалежно від волі окремих суб'єктів фінансових відносин і відображають об'єктивні закономірності розвитку. Об'єктивне у фінансах полягає у механізмі функціонування фінансів, організації фінансових відносин і русі грошових потоків, які підпорядковуються загальним економічним закономірностям. Водночас фінансові відносини мають і суб'єктивну сторону, оскільки конкретні суб'єкти організовують ці процеси, поєднуючи загальні суспільні та власні інтереси. До суб'єктивних понять належать фінансовий механізм, фінансова політика, фінансове право, фінансовий менеджмент, зокрема фінансовий контроль і планування.

Фінансова система — це складна, цілісна структура, утворена взаємопов'язаними елементами. Як організаційна структура вона включає сукупність фінансових органів та інститутів, що керують грошовими потоками в економіці, характеризуючи систему управління фінансами в країні. Внутрішня будова фінансової системи представлена сукупністю відносно відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, апарат управління і нормативно-правове забезпечення.

Побудова фінансової системи ґрунтується на таких принципах: єдності, яка зумовлена єдиною економічною та політичною основою суспільства і спільною фінансовою політикою; функціональному призначенні кожної сфери й ланки, де вирішуються специфічні завдання власними методами; відносній самостійності окремих елементів; взаємозв'язку всіх сфер і ланок, адже ефективність однієї з них залежить від результативності всієї системи; законодавчому закріпленні фінансової діяльності. Ознаки функціонування підрозділів фінансової системи виявляються через поняття сфери та ланки. Сфера фінансової системи характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин, тобто поділ за рівнем економічної системи. Ланка фінансової системи відображає відособлену частину фінансових відносин у межах окремої сфери й визначається наявністю власного фонду фінансових ресурсів або специфічних форм і методів фінансових відносин. Взаємозв'язок сфер і ланок забезпечує цілісність і стабільність фінансової системи, а її ефективність залежить від узгодженого функціонування всіх складових елементів.

2. СТРУКТУРА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ОСНОВНИХ ЛАНОК

Сфера фінансової системи характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин (поділ відповідно рівня економічної системи)

Ланка фінансової системи показує відособлену частину фінансових відносин в межах окремої сфери (поділ відповідно наявності відособленого фонду фінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин).

Ознаки функціонування підрозділів (сфер і ланок) фінансової системи:

- ❖ застосування властивих їй **методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розміщення та використання;**
- ❖ **відносна самостійність** кожної сфери і ланки з окресленим характером функціонування;
- ❖ **взаємозумовлений зв'язок** усіх сфер і ланок фінансової системи. Кожна сфера і ланка може успішно функціонувати лише за ефективної діяльності системи;
- ❖ визначення і закріплення **законодавчого характеру фінансової діяльності** кожної сфери та ланки фінансової системи.

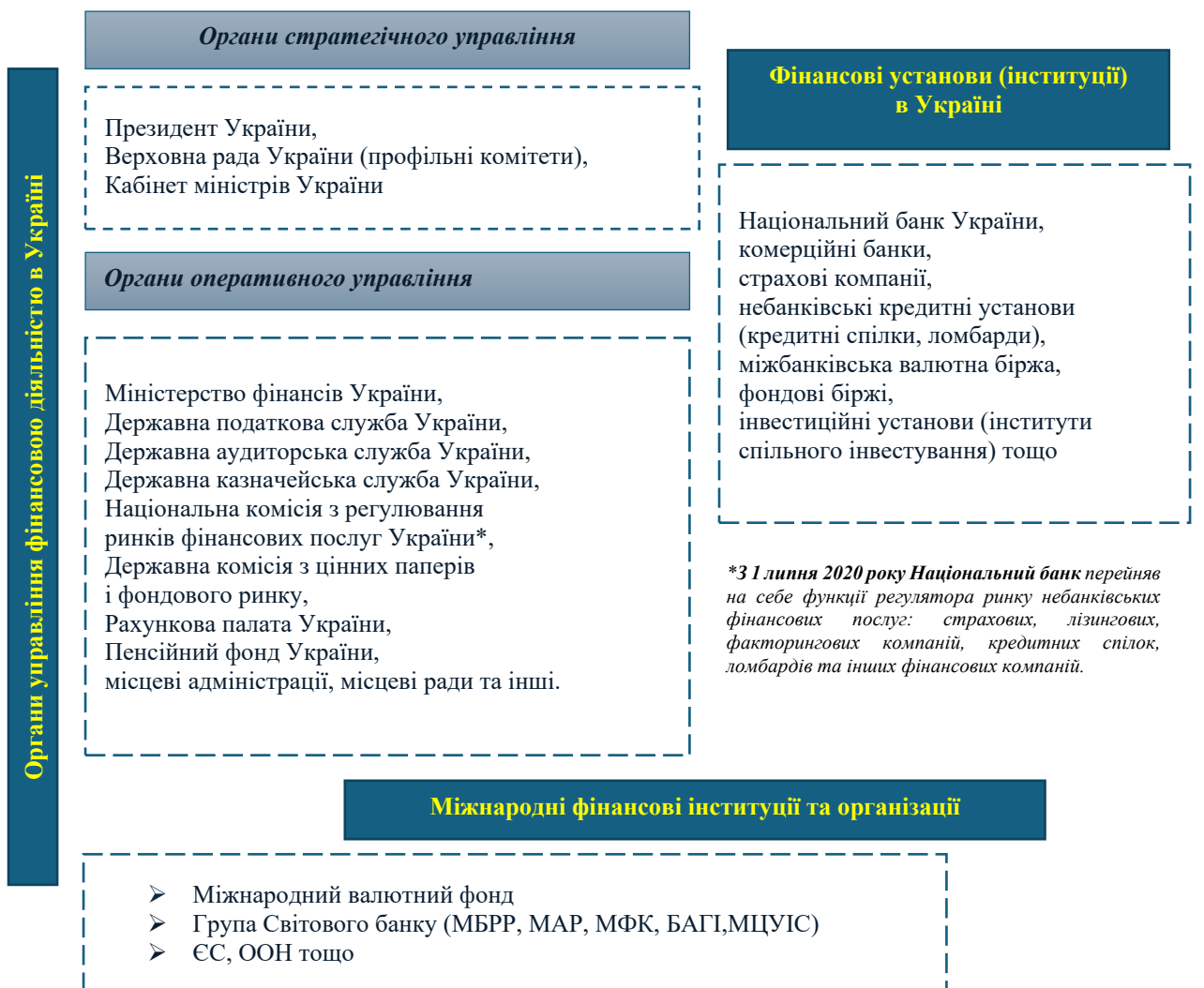
Висновки. Фінансова система складається із взаємопов'язаних сфер і ланок, що функціонують на різних рівнях економіки. На макрорівні функціонують публічні (державні) - провідна сфера - та міжнародні фінанси. Вони забезпечують перерозподіл ресурсів через бюджет, державний кредит, цільові фонди, а також формують фінансові зв'язки з іншими країнами й міжнародними організаціями.

На мікрорівні діють фінанси суб'єктів господарювання (базова сфера) та домогосподарств, які утворюють основу фінансової системи, оскільки безпосередньо формують, розподіляють і використовують доходи в межах підприємницької та споживчої діяльності.

Забезпечувальний рівень становить фінансовий ринок, який включає валютний, кредитний, фондовий ринки та ринок фінансових послуг, у тому числі страхування. Він забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між заощаджувачами та інвесторами, сприяє формуванню інвестиційних потоків і розвитку економіки на різних її рівнях.

Кожна сфера й ланка фінансової системи має відносну самостійність, але водночас тісно пов'язана з іншими. Їхня взаємодія забезпечує єдність і цілісність фінансової системи держави, створюючи умови для ефективного управління фінансовими потоками, стабільності економіки та сталого розвитку.

3. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Рівень / Інституція	Приклади органів	Основні функції
<i>Органи стратегічного управління</i>	Президент України, Верховна Рада України (профільні комітети), Кабінет Міністрів України	Формування і реалізація фінансової політики; затвердження законів, бюджету; стратегічне планування розвитку фінансової системи.
<i>Органи оперативного управління</i>	Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба, Державна аудиторська служба, Державна податкова служба, Міністерство економіки України, Рахункова палата, місцеві ради та адміністрації	Реалізація бюджетної, податкової, фінансової політики; управління бюджетами; фінансовий контроль; казначейське обслуговування; формування прогнозів та аналітики.
<i>Фінансові установи (інституції)</i>	Національний банк України, комерційні банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, фондові та валютні біржі, інвестиційні фонди	Регулювання грошово-кредитних відносин, залучення та розміщення фінансових ресурсів, забезпечення функціонування ринків фінансових послуг.
<i>Міжнародні фінансові інституції</i>	Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, ЄС, ООН, Міжнародна фінансова корпорація, БАГІ, МАР, МЦУІС	Міжнародне співробітництво, фінансова допомога, кредитування, моніторинг макроекономічної стабільності, підтримка реформ.
<i>Регуляторні органи ринку фінансових послуг</i>	Національний банк України (з 2020 р. — регулятор небанківських послуг), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Контроль і регулювання ринків фінансових послуг, банківської діяльності, фондового ринку; нагляд за дотриманням законодавства; забезпечення прозорості фінансових операцій.

Висновки. Органи управління фінансовою системою України становлять сукупність державних, місцевих і недержавних інституцій, які забезпечують організацію, регулювання, контроль і координацію фінансових відносин у країні. До органів стратегічного управління належать Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Вони визначають основні напрями фінансової політики, ухвалюють закони, затверджують державний бюджет і здійснюють загальне керівництво фінансовою діяльністю держави. Органи оперативного управління забезпечують реалізацію фінансової політики на практиці. До них належать Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба, Державна податкова служба, Державна аудиторська служба, Рахункова палата, Мінекономіки України, а також місцеві ради та адміністрації, які відповідають за формування, виконання і контроль місцевих бюджетів. Важливу роль відіграють також фінансові установи (інституції) — Національний банк України, комерційні банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, фондові та валютні біржі, інвестиційні фонди, що забезпечують рух фінансових потоків, акумуляцію та розподіл фінансових ресурсів, а також надання фінансових послуг населенню і підприємствам.

Ключові повноваження основних органів фінансового управління розподіляються відповідно до їхніх функцій. Верховна Рада України ухвалює фінансове законодавство, приймає Закон про Державний бюджет і контролює його виконання. Кабінет Міністрів України реалізує бюджетну, податкову та фінансову політику, координує діяльність міністерств і державних органів, пов'язаних із бюджетною системою. Міністерство фінансів розробляє проекти бюджету, формує прогноз державних фінансів, забезпечує управління доходами і видатками. Державна казначейська служба виконує казначейське обслуговування бюджетів, здійснює розрахунки між державним і місцевими бюджетами. Державна аудиторська служба реалізує політику у сфері фінансового контролю, перевіряє ефективність використання коштів. Державна податкова служба забезпечує реалізацію податкової політики, контролює своєчасність і повноту сплати податків, зборів та інших платежів. Національний банк України проводить грошово-кредитну політику, здійснює емісію національної валюти, регулює діяльність банків, контролює валютні операції та стабільність банківської системи.

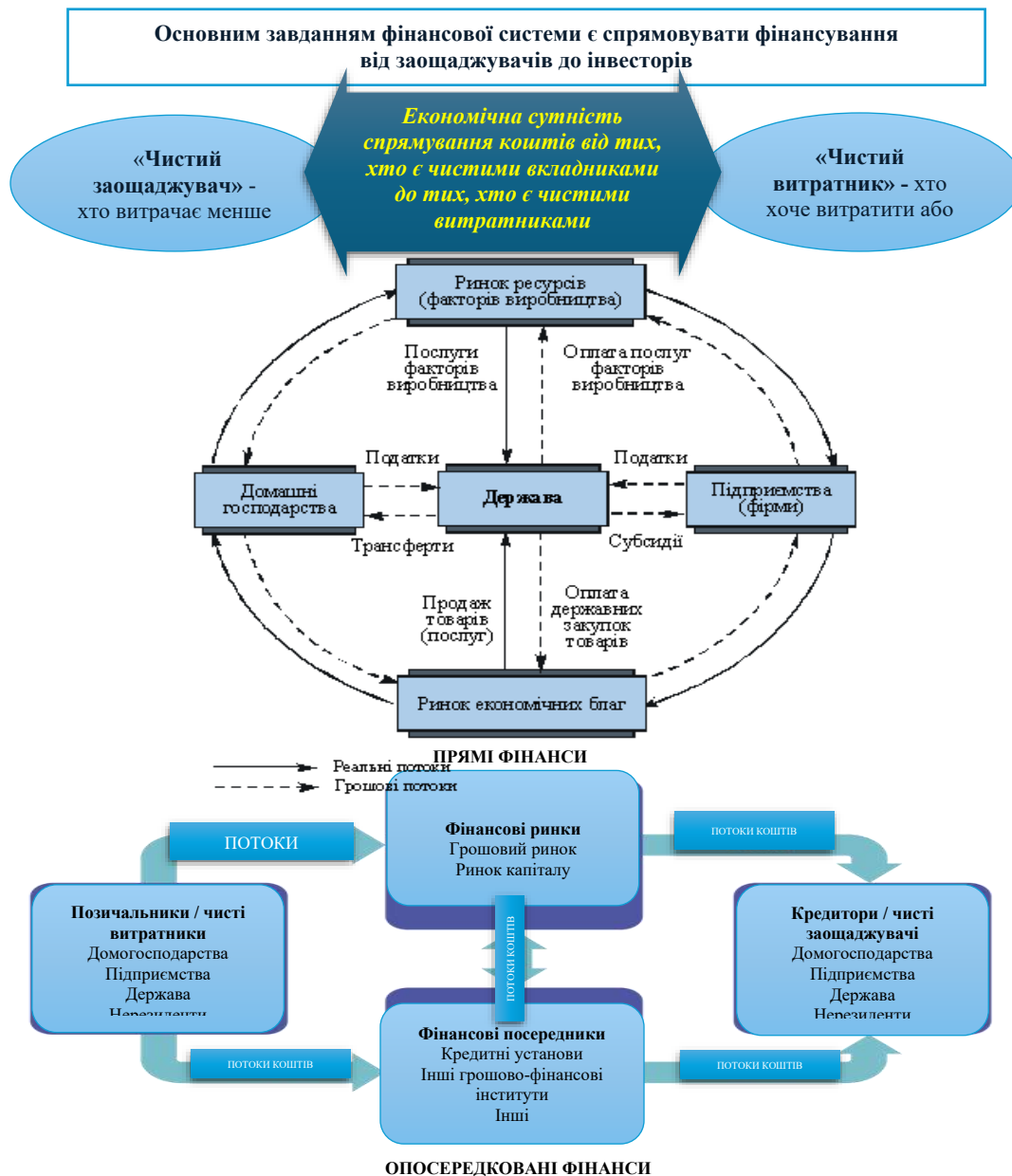
Особливе місце у фінансовій системі належить міжнародним фінансовим інституціям, які відіграють важливу роль у підтримці фінансової стабільності та розвитку національних економік. До них належать Міжнародний валютний фонд, Група Світового банку (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Міжнародна асоціація розвитку, Багатостороннє агентство з гарантії інвестицій, Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів), а також Європейський Союз та Організація Об'єднаних Націй. Вони здійснюють фінансову підтримку країн через кредити, гранти, інвестиційні програми, моніторинг економічної ситуації та консультаційну допомогу. Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями сприяє зміцненню макроекономічної стабільності, залученню зовнішніх інвестицій, підвищенню ефективності державного управління та інтеграції у світовий фінансовий простір.

4. РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВИ

Вплив фінансів на суспільне виробництво

Роль фінансової системи у забезпеченні економічного зростання держави

Висновки. Фінансова система відіграє ключову роль у забезпеченні економічного зростання держави, оскільки саме через неї здійснюється фінансове забезпечення та фінансове регулювання розвитку суспільного виробництва. Цей вплив проявляється у двох формах — кількісній та якісній. До засобів фінансового забезпечення належать бюджетне фінансування, кредитування, інвестування, самофінансування й лізинг, які створюють можливість розширеного відтворення та розвитку інвестиційної активності. Фінансове регулювання передбачає як стимулюючі, так і стримуючі заходи. Серед стимулів — податкові пільги, державні трансферти, субсидії та дотації, які заохочують підприємницьку діяльність і споживання. До інструментів стримування належать фінансові санкції, ліміти, нормативи й обмеження, спрямовані на запобігання дисбалансом і надмірним фінансовим ризикам. Таким чином, фінансова система забезпечує ефективний розподіл і використання фінансових ресурсів, впливаючи на обсяги виробництва, рівень зайнятості, інвестиційну динаміку та соціально-економічну стабільність.

Економічна сутність фінансових потоків полягає у русі коштів між суб'єктами, які мають тимчасово вільні ресурси — чистими заощаджувачами, та тими, хто потребує фінансування — чистими витратниками. До чистих заощаджувачів належать домогосподарства, підприємства, держава та нерезиденти, які витрачають менше своїх доходів, ніж заробляють. Чисті витратники, навпаки, прагнуть інвестувати або споживати більше, ніж мають власних коштів. Фінансова система забезпечує переміщення цих ресурсів двома основними шляхами — у формі прямих та опосередкованих фінансів. Прямі фінанси передбачають безпосередній рух коштів від заощаджувачів до позичальників через фінансові ринки — грошовий і ринок капіталу. Опосередковані фінанси здійснюються через фінансових посередників, таких як банки, кредитні установи, страхові компанії чи інвестиційні фонди, які акумулюють заощадження та надають кредити чи інвестиції позичальникам. Обидві форми фінансування забезпечують ефективний розподіл капіталу, сприяють стабільності фінансової системи, підтримують економічну активність і створюють умови для сталого розвитку національної економіки.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
2. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
3. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
4. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: [колект.] монографія /ред.: В. М. Опарін, В. М. Федосов; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2016. - 695 с.
5. Опарін, В. М. (2005). Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. К.: КНЕУ, 240.
6. Нормативна база фінансового управління на макрорівні URL: <http://www.rada.gov.ua>
7. Boot, A. W., & Thakor, A. V. (1997). Financial system architecture. The Review of Financial Studies, 10(3), 693-733.
8. Raza, S. A., Syed, D., Rizwan, S., & Ahmed, M. (2025). Regulatory, Governance and Future Trends in the Financial System. In The Global Evolution, Changing Landscape and Future of Financial Markets (pp. 97-118). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/9781835493304>

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 2

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення фінансової системи з позицій економічного, інституційного та функціонального підходів.
2. Поясніть співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у фінансах.
3. Назвіть основні принципи побудови фінансової системи та розкрийте їх практичне значення.
4. Що таке сфера та ланка фінансової системи? Наведіть приклади.
5. Які основні ознаки функціонування сфер і ланок фінансової системи?
6. Охарактеризуйте структуру публічних (державних) фінансів.
7. Які органи здійснюють стратегічне та оперативне управління фінансовою системою України?
8. Як фінансова система впливає на економічне зростання держави?
9. Що таке прямі та непрямі макрофінансові відносини? Наведіть приклади.
10. Поясніть роль фінансового ринку у забезпеченні розширеного відтворення.

2. ТЕСТИ

1. До принципів побудови фінансової системи НЕ належить:

- a) Пропорційність
- b) Прозорість
- c) Централізм
- d) Єдність

2. Інституційний підхід до визначення фінансової системи акцентує увагу на:

- a) Розподілі та перерозподілі вартості
- b) Організації фінансових органів та інститутів
- c) Визначенні обсягу ВВП
- d) Контролі за інфляцією

3. До публічних фінансів належить:

- a) Бюджетна система
- b) Валютний ринок
- c) Фінанси домогосподарств
- d) Приватні інвестиції

4. Функцією державного кредиту є:

- a) Формування заощаджень домогосподарств
- b) Перерозподіл фінансових ресурсів через кредити та депозити
- c) Залучення коштів для покриття дефіциту бюджету
- d) Купівля-продаж акцій та облігацій на ринку

5. Який із наведених прикладів відноситься до непрямих макрофінансових відносин?

- a) Соціальні виплати
- b) Зміна облікової ставки НБУ
- c) Державні закупівлі
- d) Податки

6. Сфера фінансової системи – це:

- a) Відокремлена частина фінансових відносин в межах сфери
- b) Узагальнена сукупність фінансових відносин за певною ознакою
- c) Форма кредитних операцій
- d) Метод податкового контролю

7. До інструментів фінансового ринку НЕ належить:

- a) Акції
- b) Державні облігації
- c) Амортизаційні відрахування
- d) Деривативи

8. Мета монетарного регулювання полягає у:

- a) Збалансуванні доходів і видатків бюджету
- b) Контролі грошової маси, інфляції, валютного курсу
- c) Підвищенні добробуту населення
- d) Стимулюванні розвитку пріоритетних секторів економіки

9. До джерел фінансових ресурсів для розширеного відтворення НЕ належить:

- a) Власні ресурси підприємств
- b) Державні інвестиційні програми
- c) Споживчі кредити населення
- d) Міжнародна фінансова допомога

10. Прикладом фіскального регулювання є:

- a) Операції на відкритому ринку
- b) Соціальні виплати
- c) Зниження облікової ставки
- d) Валютні інтервенції

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

Завдання 1. Порівняйте принципи єдності та самостійності у побудові фінансової системи за змістом і практичним значенням.

Завдання 2. Побудуйте таблицю, що відображає основні відмінності між прямими та непрямими макрофінансовими відносинами (визначення, приклади, механізм впливу).

Завдання 3. Складіть порівняльну характеристику сфер фінансової системи (державні фінанси, фінанси підприємств, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси) за критеріями: джерела ресурсів, функції, основні інструменти.

3. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Принцип побудови фінансової системи – Зміст

A) Гнучкість	1) Відкритість інформації
B) Пропорційність	2) Адаптація до змін економічного середовища
C) Прозорість	3) Відповідність між доходами і видатками

2. Сфера – Ланки

A) Державні фінанси	1) Державний кредит
B) Фінансовий ринок	2) Валютний ринок
C) Міжнародні фінанси	3) Міжнародні розрахунки

3. Функція – Приклад

A) Соціальна	1) Пенсійні виплати
B) Інвестиційна	2) Державні гранти на R&D
C) Стабілізаційна	3) Зміна облікової ставки

4. Джерело фінансування – Інструмент

A) Власні ресурси підприємств	1) Амортизаційний фонд
B) Кредитні ресурси	2) Банківський кредит
C) Міжнародна допомога	3) Гранти МВФ

5. Вид регулювання – Інструмент

A) Фіскальне	1) Податки
B) Монетарне	2) Облікова ставка
C) Структурне	3) Податкові пільги для ІТ-сектору

6. РОБОТА В ГРУПАХ

Ознайомитися із інституційною структурою фінансової системи, тобто діяльністю фінансових органів управління, які розробляють та реалізують фінансову політику на макро рівні економічної системи. За допомогою інфографіки зобразити обраний міні- групою орган фінансового управління, окресливши основні функції та засади його діяльності (цілі, задачі, принципи) разом із специфікою взаємовідносин з іншими економічними агентами (державою, корпоративним сектором, домогосподарствами, фінринком), визначивши основні заходи реалізовуваної цим органом політики за останні 2 роки. Студенти працюють в міні-групах. Зробити висновки.

6. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть схему організаційної структури фінансової системи України із зазначенням стратегічних та оперативних органів управління.

2. Створіть інфографіку, яка ілюструє вплив фінансової системи на економічне зростання за п'ятьма напрямками (інвестиційний, соціальний, стабілізаційний, інноваційний, експортно-орієнтований).

3. Опишіть кейс: як зміна облікової ставки НБУ може вплинути на інвестиційну активність підприємств.

4. Запропонуйте заходи для підвищення прозорості фінансової системи в Україні.

5. Розробіть план дій держави у випадку фінансової кризи з використанням інструментів фіскального і монетарного регулювання.

6. Складіть модель взаємодії між фінансовим ринком і підприємствами в процесі залучення капіталу.

7. Опишіть роль міжнародних фінансових інституцій у розвитку національної фінансової системи на прикладі України.

7. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. «Об'єктивне та суб'єктивне у фінансах: баланс інтересів держави, бізнесу і домогосподарств».

2. «Фінансова система як фактор економічної безпеки держави».

3. «Вплив фінансового ринку на інноваційний розвиток економіки України».

4. «Роль міжнародних фінансових інституцій у стабілізації економіки країни».

5. «Проблеми і перспективи розвитку публічних фінансів в Україні».

6. «Прямі та непрямі макрофінансові відносини: механізми та наслідки»

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА, ПРАВО ТА МЕНЕДЖМЕНТ

5. Сутність, завдання і принципи фінансової політики
6. Напрями і типи фінансової політики
7. Фіскальна і монетарна політика, їх взаємозв'язок і протиріччя
8. Фінансове право
9. Фінансова безпека держави
10. Фінансовий механізм та фінансовий менеджмент

■ Ключові терміни та поняття

Борговий менеджмент — процес планування, залучення, використання, обслуговування і погашення державного боргу з урахуванням мінімізації ризиків.

Бюджетний менеджмент — система дій і методів управління бюджетними ресурсами на всіх стадіях бюджетного процесу: планування, виконання, контроль, звітність.

Державний (публічний) фінансовий менеджмент — управління централізованими і децентралізованими фондами фінансових ресурсів держави з метою забезпечення макроекономічної збалансованості, фінансової стійкості та розвитку економіки.

Корпоративне фінансове право регулює фінансову діяльність суб'єктів господарювання.

Корпоративний фінансовий менеджмент — система управлінських рішень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів підприємства.

Цілями є забезпечення платоспроможності, рентабельності капіталу, максимізації прибутку та добробуту власників.

Міжнародний фінансовий менеджмент — система принципів і методів управління фінансовими ресурсами на світовому рівні, що забезпечує ефективне функціонування міжнародних фінансових відносин і організацій.

Монетарна політика — діяльність держави у сфері грошового та кредитного ринків, спрямована на регулювання грошової маси, процентних ставок, інфляції та валютного курсу.

Особистий фінансовий менеджмент — діяльність домогосподарств щодо управління доходами і витратами з метою підвищення добробуту.

Включає **бюджетну, заощаджувальну, кредитну, інвестиційну, пенсійну, боргову та страхову стратегії.**

Предмет фінансового права — відносини, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави, органів влади, суб'єктів господарювання і фізичних осіб.

Приватне фінансове право охоплює фінансову діяльність окремих індивідуумів.

Принципи фінансової політики:

➤ **Принцип достатності фінансових ресурсів** — визначає обсяг фінансових ресурсів, здатних підтримати досягнення цілей у довгостроковій перспективі.

➤ **Принцип прагматизму** — передбачає прийняття фінансових рішень із урахуванням вимірних ризиків.

➤ **Принцип гнучкості** — враховує змінні умови та обставини.

➤ **Принцип транспарентності** — забезпечує відкритість і доступність фінансових стратегій і процесів.

➤ **Принцип балансування** — орієнтує на досяжність і відповідність фінансових цілей.

Податковий менеджмент — діяльність у межах податкової політики держави, спрямована на формування принципів оподаткування, податкове регулювання економіки і контроль за справлянням податків.

Публічне фінансове право регулює фінансову діяльність держави та організацій державного сектору.

Система фінансового права — внутрішня організація фінансово-правових норм у взаємозв'язку і послідовності, яка складається з **фінансово-правових норм, фінансово-правових інститутів, підгалузей фінансового права.**

Типи фінансової політики:

➤ **Жорстка регламентація** — більшість фінансових відносин регулюється державою, з високим рівнем централізації ВВП.

➤ **Помірна регламентація** — регулювання в законодавчій формі обмеженої частини фінансових відносин.

➤ **Політика мінімальних обмежень** — держава регламентує лише взаємини із собою, решта — на договірних засадах.

Фіскальна політика — комплекс дій і заходів держави у сфері формування, виконання та регулювання бюджетів із метою забезпечення соціально-економічного розвитку. Включає **бюджетну, податкову, митну, боргову та інвестиційну політики.** **Фінансова політика** — особлива сфера управлінської діяльності уповноважених осіб, комплекс їх дій і заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання в межах фінансової системи країни. **Мета фінансової політики** — підвищення рівня суспільного добробуту шляхом оптимального розподілу ВВП між галузями економіки, соціальними групами населення та територіями.

Фінансова безпека держави — захищеність фінансових інтересів держави, її стійкість і стабільність у умовах ризиків. Визначається рівнем незалежності фінансової системи, захищеністю фінансових інтересів, здатністю забезпечувати платоспроможність держави. **Складовими** є банківська, боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна, небанківського ринку. **Основні загрози:** зростання боргу, інфляція, девальвація, корупція, тінізація економіки.

Фінансова стратегія — довготривалий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення масштабних завдань і визначає модель фінансових відносин у суспільстві.

Фінансова тактика — система поточних заходів, спрямованих на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства, шляхом зміни організації фінансових відносин і перерозподілу ресурсів.

Фінансове право — самостійна галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

Фінансовий менеджмент — безперервний процес цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на фінансову систему, її ланки та елементи для досягнення цілей фінансової політики. **Метою** є забезпечення ефективного функціонування економіки через оптимальне управління фінансовими ресурсами.

Фінансовий механізм — сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. **Важелями фінансового механізму** є показники, нормативи, ліміти, стимули та санкції.

Тема «**Фінансова політика, право та менеджмент**» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про сутність, структуру та механізми реалізації фінансової політики, основи фінансового права і принципи управління фінансами на макрорівні, корпорацій та домогосподарств. У структурі курсу дана тема належить до блоку, який розкриває організаційно-управлінські та правові засади функціонування фінансової системи, взаємозв'язок фінансових рішень із соціально-економічним розвитком країни. Її опрацювання є логічним продовженням вивчення теми «Фінансова система» і створює підґрунтя для розуміння механізмів державного регулювання фінансів, ролі фінансового права у забезпеченні фінансової дисципліни та ефективності фінансового менеджменту.

Метою вивчення теми є формування у студентів системних теоретичних знань про сутність і завдання макрофінансової політики, принципи її побудови, напрями реалізації, а також засвоєння понять фінансового права і фінансового менеджменту як на макро-, так і мікрорівнях. Особлива увага приділяється розумінню співвідношення між фіскальною та монетарною політикою, їх узгодженості та можливих протиріч, а також усвідомленню важливості правових механізмів і управлінських рішень у забезпеченні фінансової стабільності держави.

Вивчення теми сприяє розвитку здатності аналізувати фінансову політику як інструмент макроекономічного регулювання, оцінювати вплив державних фінансових рішень на економічну динаміку, соціальний добробут та фінансову безпеку країни. Студенти набувають умінь визначати принципи й типи фінансової політики, орієнтуватися у правових нормах, що регулюють фінансову діяльність держави, органів влади та суб'єктів господарювання, а також застосовувати інструменти фінансового менеджменту для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами.

Результатом опрацювання теми є формування цілісного уявлення про фінансову політику як ключовий елемент економічної політики держави, що забезпечує макроекономічну стабільність, фінансову безпеку та сталий розвиток. Студенти розуміють взаємозв'язок фінансової політики з фінансовим правом і менеджментом, усвідомлюють роль державних інститутів, наднаціональних установ у регулюванні фінансових процесів, а також здобувають компетентності у сфері аналізу, планування та контролю фінансових рішень.

Зміст теми має також виховне значення, оскільки формує у студентів розуміння важливості фінансової дисципліни, законності та відповідальності у сфері публічних фінансів, сприяє розвитку громадянської позиції, орієнтованої на прозорість, ефективність і справедливість фінансової політики держави.

1. СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ І ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Зміст фінансової політики багатогранний і може бути представлений як єдність трьох складових частин:

Фінансова політика є складовим елементом економічної політики держави, що відображено в її основних напрямках:

- ❖ формування **максимально можливого обсягу фінансових ресурсів** у різних сферах фінансової системи
- ❖ забезпечення **раціонального розподілу коштів** між галузями і сферами економіки
- ❖ концентрація фінансових ресурсів на найважливіших напрямках економічного і соціального розвитку та опрацювання **досконалого механізму регулювання економічно-соціальних процесів** у державі за допомогою фінансових інструментів
- ❖ створення **ефективної системи управління фінансами**;

залежить від конкретних історичних умов і завдань, які стоять перед суспільством

має бути адекватною закономірностям суспільного розвитку

Основні напрями та завдання фінансової політики України:

Завдання	Інструменти реалізації
посилення фінансової стабільності	належний моніторинг та підтримка рівня ліквідності фінансового сектору; оцінка фінансової стійкості банків (реструктуризація та рекапіталізація); модернізація регуляторно-наглядової бази;
забезпечення своєчасних витрат за пріоритетними напрямками	адміністративні заходи, спрямовані на збільшення надходжень (активна боротьба з уникненням оподаткування; посилення процесу стягнення податкової заборгованості, ПДВ-облігації, стратегія поліпшення податкової дисципліни для отримувачів високих доходів тощо). Встановлення пріоритетності видатків для забезпечення обслуговування боргу. Бюджетне секвестрування.
поступова фіскальна консолідація	оптимізація видатків бюджету. Посилення ефективності державного сектору, аналіз державного управління і перехід на структуру видатків за результатами діяльності.

Висновки. Фінансова політика є особливою сферою діяльності держави, що полягає у мобілізації, розподілі та ефективному використанні фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку. Вона поєднує науково обґрунтовані концепції розвитку фінансової системи, визначення пріоритетних напрямів використання ресурсів і практичну управлінську діяльність органів влади. Основною метою фінансової політики є підвищення суспільного добробуту шляхом забезпечення оптимального розподілу валового внутрішнього продукту між галузями економіки, соціальними групами населення та територіями. Реалізація фінансової політики здійснюється на різних рівнях: на макрорівні – світовому, де визначальну роль відіграють міжнародні фінансові організації (МВФ, Світовий банк тощо); рівні країни, де формується і реалізується державна фінансова стратегія, – та на мікрорівні, що охоплює діяльність підприємств, організацій і домогосподарств. Діяльність у межах фінансової політики базується на таких ключових принципах, як достатність фінансових ресурсів, прагматизм, гнучкість, транспарентність і балансування. Їх дотримання забезпечує збалансованість інтересів держави, бізнесу та громадян, підвищує ефективність управління фінансами й сприяє сталому розвитку економіки.

2. НАПРЯМИ І ТИПИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Залежно від тривалості періоду і характеру

Фінансова стратегія — довготривалий курс фінансової політики, що розрахований на перспективу і передбачає рішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією, і стосується важливих великих змін фінансового механізму, пропорцій розподілу фінансових ресурсів. **Фінансова стратегія зорієнтована на певну модель**

Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства шляхом зміни способів організації фінансових відносин, перегрупування фінансових ресурсів. **Фінансова тактика мобільніша за стратегію, її головне завдання — досягнення стратегічних цілей розвитку.**

Стратегія визначає суть і напрями тактики. Своєю чергою, тактичні можливості обмежують вибір стратегії

Фінансова політика реалізується за двома напрямками: регламентація фінансових відносин у суспільстві і здійснення поточної фінансової діяльності.

Залежно від міри законодавчої або адміністративної регламентації

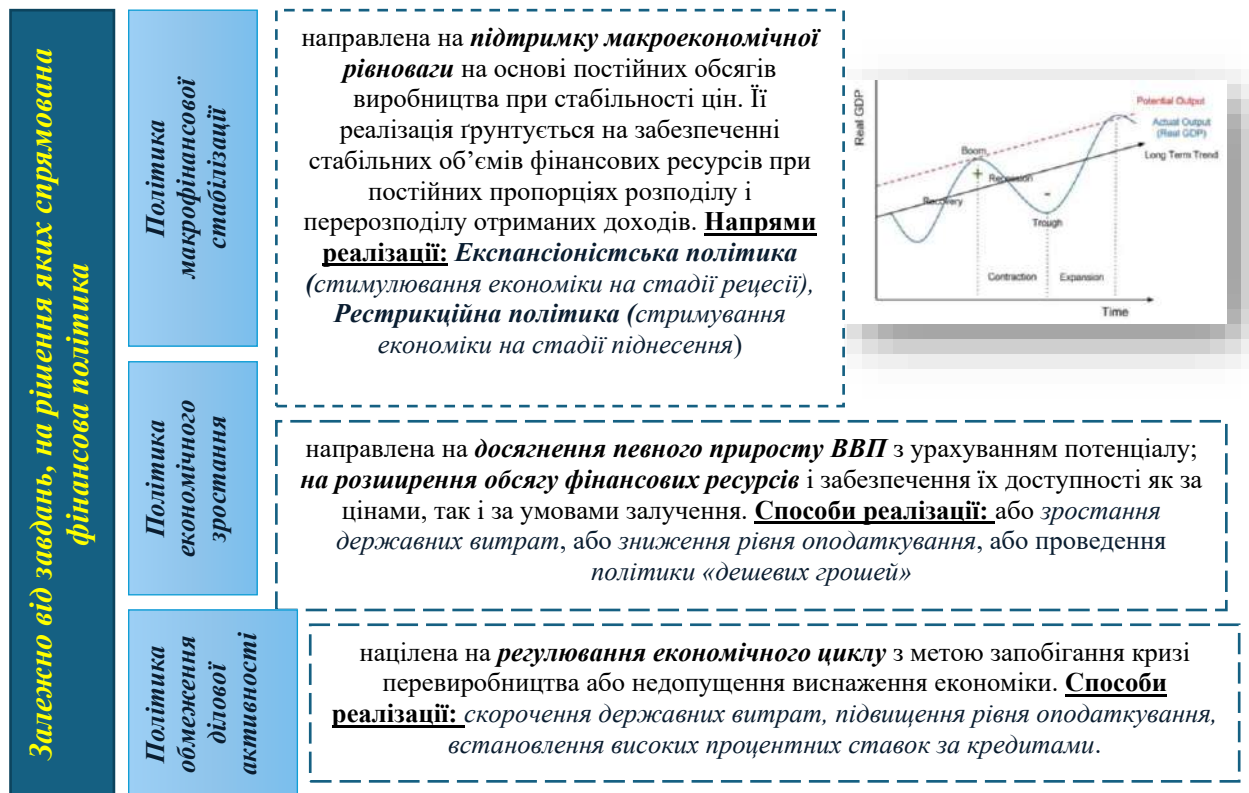
Типи фінансової політики

- 1) політика жорсткої регламентації
- 2) політика помірної регламентації
- 3) політика мінімальних обмежень.

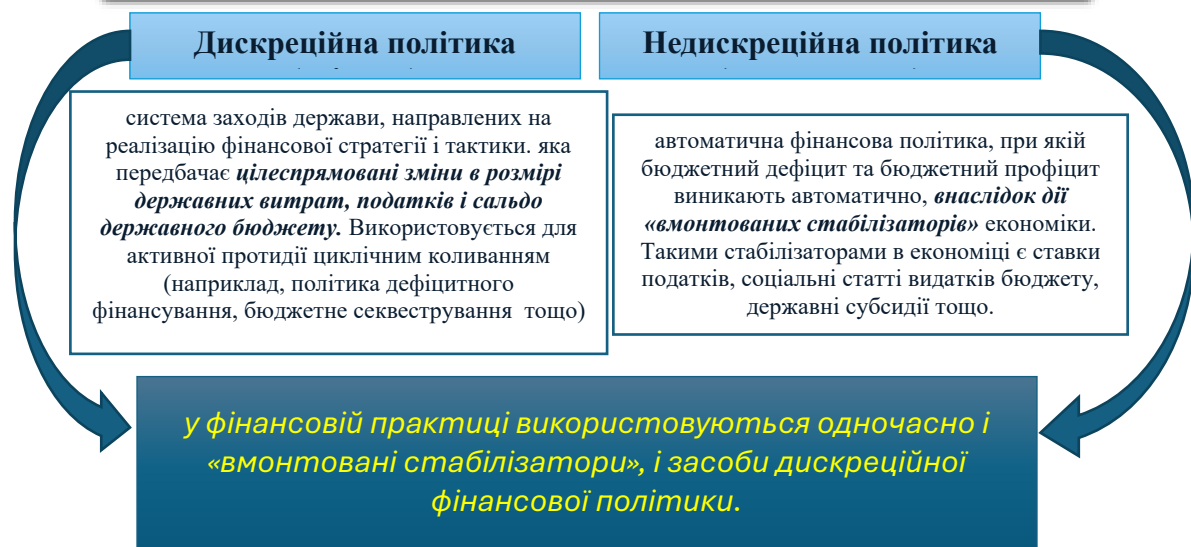
Тип фінансової політики	Характеристика	Тип економічної системи	Переваги і недоліки
Жорстка регламентація	переважна частина фінансових відносин регулюється державою. Права підприємств і громадян визначаються адміністративними рішеннями. Передбачає високий рівень бюджетної централізації ВВП	командно-адміністративна економіка	Головний недолік — підриває стимули до продуктивної діяльності, адже фінансовим продуктом діяльності — доходом — більше розпорядж ається держава, ніж його власники — юридичні і фізичні особи.

Помірна регламентація	здійснюється у законодавчій формі та охоплює обмежену частину фінансових відносин (частково на кредитному, фондовому, валютному та страховому ринках)	змішана економіка або транзитивна	<i>Головна перевага</i> - забезпечує достатні стимули для продуктивної діяльності; дає можливість державі впливати на соціально-економічний розвиток суспільства
Політика мінімальних обмежень	регламентуються тільки взаємини з державою. Переважна частина фінансових відносин регламентується на договірних принципах між окремими суб'єктами.	ринкова економіка	<i>Головна перевага</i> - максимальна зацікавленість суб'єктів підприємницької діяльності і громадян в ефективному господарюванні.

Види та спрямованість фінансової політики

За характером реалізації фінансова політика поділяється на:

Висновки. Фінансова політика визначає основні напрями регулювання фінансових відносин, рівень участі держави у розподілі ресурсів і ступінь економічної свободи суб'єктів господарювання. Залежно від глибини й тривалості розрізняють фінансову стратегію — довгостроковий курс, спрямований на реалізацію масштабних завдань розвитку економіки, і фінансову тактику, що охоплює короткострокові рішення для досягнення поточних цілей. За ступенем державного втручання виділяють три типи фінансової політики: жорстку регламентацію, властиву командно-адміністративній економіці; помірну регламентацію, характерну для змішаної економіки; та політику мінімальних обмежень, притаманну ринковим системам. Основні напрями реалізації фінансової політики охоплюють регламентацію фінансових відносин у суспільстві й здійснення поточної фінансової діяльності держави.

Фінансова політика за напрямом впливу на економічну динаміку поділяється на три основні види: нейтральну (макрофінансової стабілізації), експансіоністську (економічного зростання) та рестрикційну (обмеження ділової активності). Перша спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги за умов стабільного виробництва і цін. Її реалізація базується на забезпеченні сталих обсягів фінансових ресурсів, стабільних доходів та витрат держави. Залежно від фази економічного циклу вона може набувати форми експансіоністської політики (у період спаду) або рестрикційної політики (під час піднесення). Друга передбачає стимулювання економічного зростання через збільшення державних витрат, зниження податків і полегшення доступу до кредитних ресурсів. Її мета — підвищення ВВП та розширення фінансових можливостей суб'єктів господарювання. Третя, навпаки, спрямована на обмеження надмірної економічної активності задля запобігання інфляції чи фінансовим дисбалансам. Вона реалізується шляхом скорочення державних видатків, підвищення податкових ставок і обмеження кредитування. Такий підхід дозволяє утримувати економіку в стані стабільної рівноваги.

За характером реалізації фінансова політика поділяється на дискреційну та недискреційну. Дискреційна політика ґрунтується на свідомих рішеннях уряду й передбачає цілеспрямовані зміни у податках, витратах та бюджетному балансі відповідно до економічної ситуації. Недискреційна (автоматична) політика діє через «вмонтовані стабілізатори» — такі як прогресивне оподаткування чи соціальні виплати, що автоматично згладжують економічні коливання. Оптимальна фінансова політика поєднує обидва підходи, забезпечуючи гнучкість державного управління та стійкість фінансової системи.

4. ФІСКАЛЬНА І МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА, ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ПРОТИРІЧЧЯ

Ефекти інструментів фінансової політики можна побачити набагато швидше, ніж ефекти монетарних інструментів.

- ✓ Монетарна політика **не** вкладає гроші безпосередньо в економіку
- ✓ Фіскальна політика **робить** це
- ✓ Монетарна політика залежить **від причинно-наслідкових** зв'язків

Включає податкову та видаткову політики уряду країни.

- ❖ **Жорстка або обмежувальна фіскальна політика** реалізується через ↑ податків та ↓ бюджетних витрат.
- ❖ **Вільна чи експансивна фіскальна політика** - використовується для стимулювання економічного зростання.

Багато інструментів фіскальної політики націлені на збільшення сукупного попиту

Включає контроль або процентної ставки за короткостроковими позиками або грошової маси.

- Коли економіка країни зростає швидкими темпами із зростанням інфляції, центральний банк проводить **обмежувальну монетарну політику**, щоб посилити грошову масу, ефективно зменшуючи кількість грошей в обігу та знижуючи швидкість надходження нових грошей до економіки. (а) ↑ безризикової процентної ставки → ↑ вартості грошей та ↑ витрат на позики → ↓ попит на готівку та позики; (б) ↑ рівня резервів або ↑ продаж ОВДП населенню → ↓ позикова можливість → ↓ попит на готівку та позики).
- Коли економіка країни йде в рецесію, ці самі інструменти політики можуть діяти в зворотному порядку, складаючи **вільну або експансіоністську монетарну політику**. процентні ставки ↓ → ліміти резервів ↓ → облигації купуються в обмін на новостворені гроші.
- Якщо ці традиційні заходи не виконуються, центральні банки можуть проводити **політику кількісного пом'якшення**, коли центральний банк купує або бере в забезпечення фінансові активи для додавання певної кількості грошей в економіку.

Фіскальна політика

Бюджетна політика
комплекс дій і заходів держави у сфері формування, виконання та регулювання бюджетів країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави
Податкова та митна політики
діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Захист інтересів держави у зовнішньо-економічній діяльності (митна політика)
Боргова політика
систему дій та заходів щодо уникнення і врегулювання боргових проблем держави, забезпечення чи відновлення її платоспроможності
Фінансова політика в державному секторі

Грошово-кредитна політика

комплекс дій і заходів держави у сфері грошового та кредитного ринків
Валютна політика
регулювання курсу національної грошової одиниці та вплив на рівень інфляції
Емісійна політика
забезпечення своєчасних розрахунків шляхом регламентації функціонування банківської системи та стабільності грошового обігу через управління емісією
Кредитна політика
регулювання діяльності депозитних корпорація, розширення безготівкових форм розрахунків тощо

Інвестиційна політика

створення привабливого інвестиційного середовища для поживлення інвестиційної діяльності та нарощування обсягів інвестицій у національну економіку

Висновки. Фіскальна і монетарна політика є основними інструментами державного впливу на економіку. Фіскальна політика охоплює бюджетну, податкову, митну, боргову та інвестиційну політики, спрямовані на формування і використання державних фінансових ресурсів, забезпечення соціально-економічного розвитку та підтримання фінансової стабільності. Вона регулює співвідношення між доходами і видатками бюджету, впливає на сукупний попит і рівень зайнятості. Монетарна (грошово-кредитна) політика, у свою чергу, включає валютну, емісійну та кредитну політики, які контролюють обсяг грошової маси, процентні ставки, стабільність валюти й функціонування банківської системи. Її головна мета — підтримання цінової стабільності, регулювання інфляції та сприяння рівновазі на фінансових ринках.

Між фіскальною та монетарною політикою існує тісний взаємозв'язок і потенційні протиріччя. Фіскальна політика впливає безпосередньо через державні витрати й податки, тоді як монетарна — опосередковано, регулюючи умови кредитування та обіг грошей. У період економічного спаду держава може застосовувати експансіоністську фіскальну політику (збільшення видатків, зниження податків) разом із пом'якшеною монетарною політикою (зниження процентних ставок, розширення кредитування). Навпаки, за перегріву економіки застосовується рестрикційна фіскальна та монетарна політика для обмеження інфляції. Ефекти фіскальної політики проявляються швидше, але можуть бути короткостроковими, тоді як результати монетарних заходів реалізуються поступово, маючи більш тривалий вплив на економіку.

4. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Фінансове право є прикладом взаємного впливу публічного та приватного права як визначальних підсистем права романо-германського типу

Система фінансового права

Система фінансового права — це об'єктивно обумовлена внутрішня організація фінансового права, об'єднання і розміщення фінансово-правових норм в певному взаємозв'язку і послідовності

Структурні елементи системи фінансового права

фінансово-правова норма загальнообов'язковий припис компетентних органів державної влади з приводу мобілізації, розподілу й використання фондів грошових коштів, що виражені в категоричній формі й забезпечені силою державного примусу.

Залежно від способу впливу на учасників фінансових відносин, визначального характеру їх юридичних прав та обов'язків фінансово-правові норми можна поділити на **три види**:

✓ **зобов'язуючі** (вимагають від учасників фінансових відносин здійснювати відповідні дії і встановлюють їх права та обов'язки у сфері цих відносин)

✓ **забороняючі** (містять заборону на здійснення певних дій, встановлюють обов'язок учасників фінансових відносин утриматися від них)

✓ **уповноважуючі** (встановлюють права учасників фінансових відносин на здійснення певних самостійних дій у передбачених межах)

фінансово-правовий інститут сукупність фінансово-правових норм, які регулюють певну групу однорідних фінансово-правових відносин (наприклад, **інститут фінансової відповідальності, бюджетного процесу тощо**)

підгалузь фінансового права об'єднання інститутів фінансового права, що регулюють окремий вид фінансових правовідносин (наприклад, **бюджетне право, податкове право, валютне право тощо**)

Фінансове право складається із **Загальної та Особливої частин**

Загальна частина фінансового права включає норми, які є спільними для всіх фінансово-правових відносин і становлять підґрунтя для регулювання правовідносин у сфері фінансової діяльності суб'єктів

Особлива частина фінансового права складається з норм, які регулюють окремі напрями фінансової діяльності, різні сфери і ланки фінансової системи

- ❑ поняття та зміст фінансів і фінансової системи;
- ❑ поняття фінансової діяльності, її завдання, принципи, форми й методи здійснення;
- ❑ правовий статус суб'єктів фінансової діяльності;
- ❑ предмет і метод фінансового права, його поняття, систему й джерела;
- ❑ правову характеристику фінансових правовідносин та фінансово-правових норм;
- ❑ тощо.

- ❖ державний та місцеві бюджети;
- ❖ державний і муніципальний кредит;
- ❖ обов'язкове державне страхування;
- ❖ грошовий обіг й розрахунки; валютного регулювання;
- ❖ фінанси суб'єктів господарювання;
- ❖ фінансовий ринок;
- ❖ міжнародні фінанси;
- ❖ тощо.

Джерела фінансового права

Основним джерелом фінансового права є **нормативно-правові акти** — письмові документи компетентного органу публічної влади, в яких закріплені формально-обов'язкові правила поведінки загального характеру, що регулюють фінансові правовідносини

Закони України
(мають вищу юридичну силу)

- Конституція України (визначені основні принципи здійснення фінансової діяльності держави і місцевого самоврядування)
- Бюджетний кодекс України
- Податковий кодекс України
- Митний кодекс України
- Господарський кодекс України
- Закони України «Про Державний бюджет України на відповідний рік», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування...», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про банки і банківську діяльність» тощо

Підзаконні нормативно-правові акти

**Укази і розпорядження
Президента України**

Положення про Державну аудиторську службу України» тощо.

**Декрети та Постанови
КМУ**

Постанови КМУ "Про Державну податкову службу України«, «Деякі питання організації фінансового моніторингу» тощо.

**акти центральних органів
виконавчої влади**

Накази, інструкції та розпорядження Міністерства фінансів України, Державної аудиторської служби України, Державної податкової служби України, Рішення та розпорядження органів місцевої влади тощо

**Міжнародні договори України
та нормативні документи**

Закон України «Про міжнародні договори України», Міжнародні стандарти фінансової звітності, угоди (конвенції) про уникнення подвійного оподаткування, меморандуми про економічну та фінансову політику тощо.

Висновки. Фінансове право — це самостійна галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері мобілізації, розподілу й використання грошових фондів держави та інших суб'єктів. Предметом фінансового права є суспільні відносини, які виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави, органів влади, підприємств і фізичних осіб. Воно поєднує публічне, корпоративне та приватне фінансове право, які відповідно регулюють діяльність держави, суб'єктів господарювання й окремих індивідуумів. Ознаки цих відносин: фінансовий характер, наявність владних повноважень, забезпечення державним примусом і майновий зміст.

Система фінансового права — це впорядкована сукупність фінансово-правових норм, інститутів і підгалузей, що регулюють фінансову діяльність держави. Основним елементом є фінансово-правова норма, фінансово-правові інститути та підгалузі. За структурою фінансове право складається із загальної та особливої частини..

Джерела фінансового права — це нормативно-правові акти, що закріплюють правила фінансових правовідносин. Основні з них: Конституція України, Бюджетний, Податковий, Митний та Господарський кодекси, закони про банки, цінні папери, фінансовий лізинг. Підзаконні акти включають укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства фінансів, акти центральних органів виконавчої влади, а також міжнародні договори та нормативні документи, що регулюють фінансову діяльність України у міжнародному середовищі.

5. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Ефекти, що виникають внаслідок використання недієвих заходів фінансової політики належать до основних чинників та загроз, що впливають на стан фінансової безпеки країни, тобто на можливість забезпечити платоспроможність держави й ефективно формувати та використовувати фінансові ресурси в процесі виконання її функцій.

Економічний зміст	Складові фінансової безпеки*
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; ✓ Рівень незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї ризикуотворюючих дестабілізуючих факторів. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Банківська безпека; ➤ Безпека небанківського фінансового ринку; ➤ Боргова безпека; ➤ Бюджетна безпека; ➤ Валютна безпека; ➤ Грошово-кредитна безпека;

Фінансова безпека держави

Фактори, що визначають рівень фінансової безпеки	Основні загрози фінансовій безпеці України
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Рівень фінансової незалежності; ☐ характер фінансово-кредитної політики; ☐ Політичний клімат у країні; ☐ рівень законодавчого забезпечення фінансової сфери 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Вади фіскальної політики ❖ Значні розміри державного та гарантованого боргу, проблеми з його обслуговуванням; ❖ Різкі коливання курсу національної валюти; ❖ Невисокий рівень капіталізації банківської системи; ❖ Корупція та тінізація економічних відносин; ❖ Низький рівень фінансової відповідальності

* Відповідно Наказу Міністерства економічного розвитку та торгівлі “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” № 1277 від 29.10.2013 року.

Внутрішні і зовнішні загрози фінансовій безпеці держави

Внутрішній аспект	Зовнішній аспект
<p>визначається досконалістю нормативно-правової, організаційної та інституціональної бази, а також політичною стабільністю, рівнем ризиків ринкової кон'юнктури, масштабами тіньової економіки та рівнем корупції в державі</p>	<p>фінансовий суверенітет країни, незалежність національної фінансової системи від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій і транснаціонального капіталу. (визначається рівнем інтеграції та консолідації фінансових ринків, масштабом мобільності капіталу й інтенсивністю його обігу тощо)</p>

Фінансова безпека – надзвичайно складна багаторівнева система, яку утворюють низка підсистем, кожна з яких має власну структуру.

Репрезентативні індикатори, що характеризують стан фінансової безпеки держави:

- рівень монетизації економіки, %;
- обсяг зовнішнього державного боргу, % від ВВП;
- обсяг внутрішнього державного боргу, % від ВВП;
- рівень інфляції, %;
- міжнародні резерви центрального банку, млн дол.;
- дефіцит державного бюджету, % від ВВП;
- вартість банківських кредитів у національній валюті, % річних;
- рівень доларизації економіки, %;
- сальдо платіжного балансу, млн дол.;
- доходи державного бюджету, % до ВВП;
- видатки державного бюджету, % до ВВП;
- рівень тіньової економіки України, % до ВВП та ін.

Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України

СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ
БАНКІВСЬКА БЕЗПЕКА	ЗМІЦНЕННЯ ВЛАСНОЇ КАПІТАЛЬНОЇ БАЗИ БАНКАМИ; ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВІДТОКУ ДЕПОЗИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ВІДНОВИТИ ДОВІРУ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО РОЗМІЩЕННЯ КОШТІВ НА ДОВГОСТРОКОВІЙ ОСНОВІ; ЗМЕНШИТИ СТАВКИ ЗА КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ, НАБЛИЖАЮЧИ ЇХ ДО РІВНЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН; ТОЩО
БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА	ПРОВЕДЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ БЮДЖЕТНИХ ДОХОДІВ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ; РІВНОМІРНЕ ПОЄДНАННЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ; УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ ТА ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ ТОЩО.
БОРГОВА БЕЗПЕКА	ЗМЕНШИТИ НЕГАТИВНЕ САЛЬДО ТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ; ПІДВИЩИТИ РІВЕНЬ ЗОЛOTOВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ; ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИКОВИХ КОШТІВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ, А НЕ ПОГАШЕННЯ БОРГІВ УРЯДУ;
ВАЛЮТНА ТА МОНЕТАРНА БЕЗПЕКА	ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СПІВРОБІТНИЦТВА З МВФ, ЩО ДАСТЬ ЗМОГУ ПОПОВНИТИ ВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ І ПІДТРИМАТИ ГРИВНЮ; ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ І ПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ОПЕРАЦІЙ НБУ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧИТЬ УСІМ БАНКАМ РІВНИЙ ДОСТУП ДО ВАЛЮТНИХ ІНТЕРВЕНЦІЙ НБУ; ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ ДОЛАРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ПІДВИЩЕННЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ГРИВНЕВИХ АКТИВІВ; УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ВНУТРІШНЬОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ; УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ НБУ; ПОСИЛЕННЯ РОБОТИ З МОНИТОРИНГУ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ; УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ ТА ПРОТИДІЇ СПЕКУЛЯЦІЯМ; СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОВАГИ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ.

Висновки. Фінансова безпека держави — це стан захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, який забезпечує стабільність, стійкість і незалежність фінансової системи країни в умовах дестабілізуючих факторів. Її економічний зміст полягає у здатності держави ефективно формувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси для виконання своїх функцій. Основні складові фінансової безпеки включають банківську, боргову, бюджетну, валютну та грошово-кредитну безпеки. На рівень фінансової безпеки впливають такі чинники, як фінансова незалежність, ефективність кредитно-грошової політики, політична стабільність і стан законодавчої бази. Серед головних загроз — неефективна фіскальна політика, зростання державного боргу, валютні коливання, низька капіталізація банків, мінімізація економіки та корупція.

Фінансова безпека має внутрішній і зовнішній аспекти: перший залежить від рівня правової й інституційної досконалості, політичної стабільності та контролю за тіньовими процесами, а другий — від фінансового суверенітету держави та її здатності протистояти впливу міжнародних фінансових структур. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України передбачають підвищення капіталізації банків, оптимізацію фіскальної політики, ефективне управління борговими зобов'язаннями, удосконалення валютного регулювання та розвиток внутрішнього ринку. Рівень фінансової безпеки оцінюють за показниками, такими як рівень монетизації, інфляції, боргу, дефіциту бюджету, доларизації, обсягу міжнародних резервів і частки тіньової економіки.

6. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ТА ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Призначення фінансів та фінансової системи реалізуються через **фінансовий механізм**.

Фінансовий механізм — це сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Досліджуючи сутність **управління фінансами**, його необхідно розглядати з різних боків:

з абстрактно-теоретичного (загального) рівня управління фінансами являє собою вміння та мистецтво керувати фінансами; це наука про управління фінансовою діяльністю.

з прикладного рівня управління фінансами можна уявити як сукупність концепцій, правил та методів розробки та прийняття фінансових рішень.

коли йдеться про управління як мистецтво, мають на увазі *вміння, здібності та здатність суб'єкта управлінської діяльності творчо підходити до постановки, реалізації конкретних цілей і завдань*.

Фінансові рішення — це:

- ❖ процес пошуку й обґрунтування рішення, що здійснюється в кілька етапів;
- ❖ вибір особою, яка приймає рішення, за допомогою визначених методик, методів та правил єдиного варіанта з декількох можливих;

Етапами процесу підготовки, прийняття та реалізації фінансових рішень є: 1) визначення завдань фінансового менеджменту, їх конкретизація, набір оціночних показників для оцінки результатів виконання завдання; 2) персональна відповідальність за вибір рішення; 3) особисте прийняття рішення; 4) організація виконання рішення; 5) реалізація рішення, оцінка ефектів та ефективності.

суб'єктивний підхід фінансовий менеджмент являє собою *цілеспрямований вплив суб'єктів управління на систему фінансів*, для досягнення цілей і завдань фінансової політики

процесуальний підхід Управління фінансами – процес управління формуванням і використанням фондів фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських об'єднань і громадян

Таким чином, **управління фінансами** – це *безперервний процес цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на фінансову систему*, окремі її ланки та елементи, дотримуючись певних принципів, за допомогою спеціальних прийомів, методів та інструментів для досягнення цілей і завдань фінансової політики. Тому фінансовий менеджмент доцільно розглядати як *систему взаємопов'язаних елементів (суб'єктів, об'єктів, принципів, цілей, завдань, функцій, методів та інструментів)*

Об'єктом управління фінансами

виступають фінансові відносини з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх ланках фінансової системи.

Суб'єктами управління фінансами

виступають сукупність організаційних структур, які безпосередньо здійснюють управління - держава (в особі законодавчих і виконавчих, в тому числі фінансових органів), фінансові служби підприємств, організацій, установ, міністерств і відомств, фізичні особи як суб'єкт домашніх господарств; спеціалізовані фінансові інститути, в тому числі на рівні світового господарства.

Метою фінансового менеджменту є організація фінансових відносин таким чином, щоб вони забезпечували максимальний результат функціонування усієї економічної системи.

Принципи управління фінансами

Загальні принципи

- ✓ *Принцип об'єктивності (науковості)*
- ✓ *Принцип системності*
- ✓ *Принцип ефективності*
- ✓ *Принцип оптимальності*
- ✓ *Принцип плановості*
- ✓ *Принцип цілеспрямованості*
- ✓ *Принцип правової захищеності управлінських рішень*
- ✓ *Принцип цілісності системи управління*

Організаційні принципи

- ✓ *Принцип єдиноначальності*
- ✓ *Принцип відповідності суб'єкта управління*
- ✓ *Принцип розподілу праці (спеціалізації)*
- ✓ *Принцип скалярного ланцюга (безумовної відповідальності)*
- ✓ *Принцип рівня повноважень та їх делегування*
- ✓ *Принцип справедливості*

Державний фінансовий менеджмент і його складові

Об'єктом управління є різні форми та методи **фінансових відносин на макрорівні фінансової системи**. Управління публічними (державними) фінансами являє собою свідомий вплив органів законодавчої та виконавчої влади на фінанси країни, а також фінансові процеси, фінансову діяльність з метою досягнення і підтримки макроекономічної збалансованості, фінансової стійкості економіки, фінансового забезпечення повільно зростаючих і соціальних зводів.

**менеджмент
централізованих фондів
фінансових ресурсів
держави**

**управління децентралізованими
фондами фінансових ресурсів
держави – фінансовою
діяльністю підприємницьких
структур державного сектору
економіки**

фіскальне адміністрування - сукупність заходів, методів та підходів, що застосовуються в межах процесу формування доходів бюджету та їх використання (**державний податковий менеджмент та боргове адміністрування або кредитний менеджмент**); **бюджетний менеджмент**;

менеджмент урядових витрат - сукупність дій, пов'язаних з мобілізацією ресурсів, встановленням пріоритетів урядових програм, ефективним управлінням ресурсами, контролем за їх формуванням та витрачанням у межах бюджетного процесу.

Об'єктом виступають фінансові ресурси суб'єктів господарювання державного сектору економіки, менеджмент яких порівняно з фінансовим менеджментом приватних підприємницьких структур має певну специфіку. Особливість їх управління в тому, що дані структури мають стратегічне та суспільне значення, а тому їх фінансова діяльність визначається фінансовою стратегією держави

**макрофінансовий
ризик-менеджмент**

Специфічний вид управлінської діяльності, спрямованим на пом'якшення впливу ризиків на результати фінансової діяльності держави в цілому

Суб'єктом державного фінансового менеджменту виступає держава в особі органів влади та управління

Під бюджетним менеджментом в державному секторі розуміють сукупність взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), прийомів, методів, спрямованих на ефективне керування бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних коштів. Бюджетний менеджмент виконує роль цивілізованого механізму управління розподілом обмежених коштів між безліччю застосувань без надто гострих політичних конфліктів чи руйнівних соціальних потрясінь.

Податковий менеджмент повинен здійснюватися залежно від економічної та фінансової стратегії держави й відповідно до розробленої податкової стратегії.

Він включає **державний податковий менеджмент** (спрямований на визначення концептуальних засад оподаткування, їх законодавче закріплення, розробку податкової політики, здійснення податкового регулювання економіки і соціальних процесів у державі) та **податковий менеджмент контролюючих органів**.

Борговий (кредитний) менеджмент являє собою процес планування державних запозичень (та витрат із обслуговування боргу), їх залучення та використання, погашення й обслуговування боргу.

Основною метою боргового адміністрування є задоволення потреб держави у позикових ресурсах шляхом фінансування державного бюджету за мінімально можливою вартістю обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків

Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання

Корпоративний фінансовий менеджмент пов'язаний з виробленням та реалізацією управлінських рішень стосовно формування, розподілу і використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та оптимізації обороту його грошових коштів. Він спрямований на реалізацію двох основних цілей: забезпечення **постійної платоспроможності фірми** як умови її існування та **максимізація добробуту власників суб'єкта господарювання**.

Матеріальною основою фінансового менеджменту суб'єктів господарювання є економічний процес, що супроводжує рух вартості – **вхідні та вихідні грошові**

Завдання та функції фінансового менеджменту суб'єктів господарювання

Забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів;
Забезпечення приросту рентабельності власного капіталу;
Забезпечення найефективнішого використання фінансових ресурсів;
Оптимізація грошових потоків підприємства (вхідних і вихідних);
Забезпечення максимізації прибутку підприємства;
Забезпечення мінімізації фінансового ризику;
Забезпечення відносної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

планування, забезпечення джерелами фінансування (капіталом), управління фінансовими ресурсами, облік, контроль і аналіз, захист активів (управління ризиками)

Фінансова політика підприємства, основними елементами якої можуть бути: облікова політика; кредитна політика; політика управління грошовими коштами; політика щодо управління витратами; дивідендна політика

Під **фінансовою стратегією підприємства** слід розуміти формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності й вибір найефективніших шляхів їх досягнення

Технології корпоративного фінансового менеджменту

Бюджетування - процес складання бюджетів усіх типів (фінансових, інвестиційних, операційних) та контролю за їх виконанням.

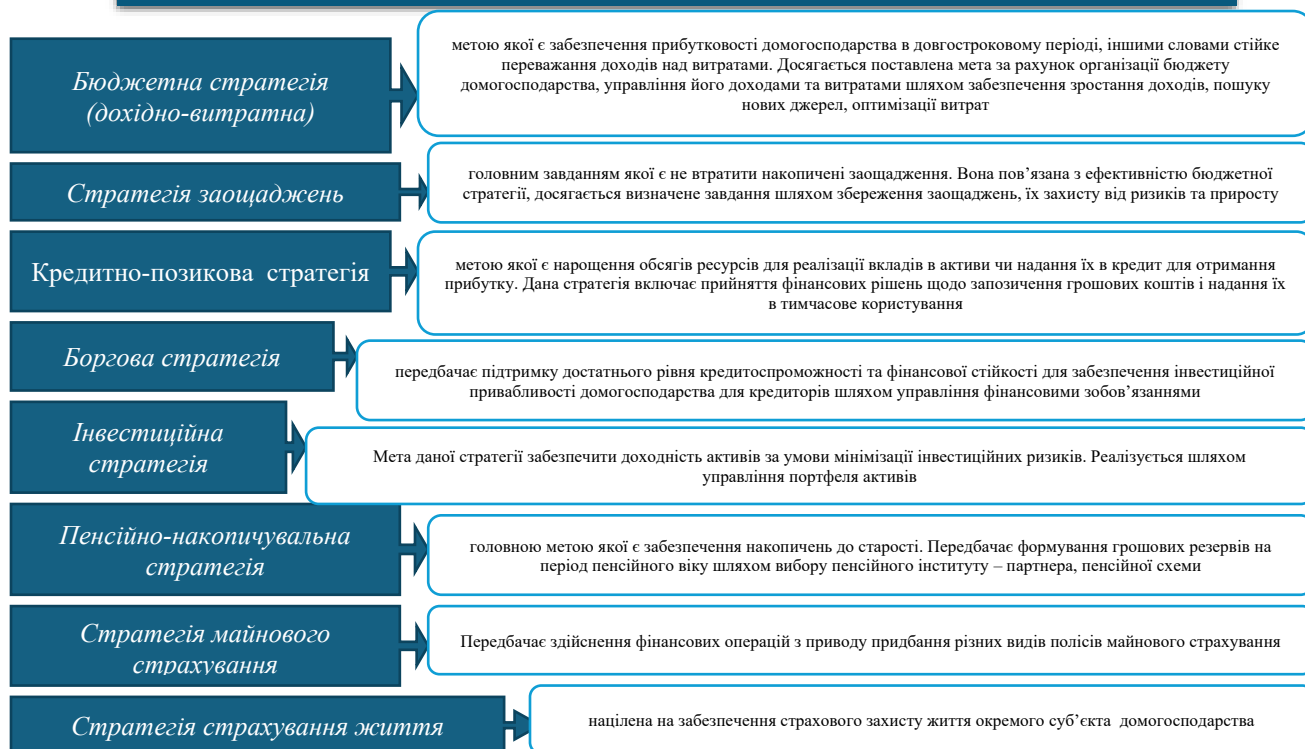
Фінансовий контролінг - система інформаційної підтримки управлінських рішень, що передбачає використання методів та процедур з бюджетування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, інвестор-релейшнз, управління ризиками та внутрішнього контролю, які в сукупності зорієнтовані на оптимізацію фінансових рішень та підвищення вартості компанії.

Напрями корпоративного фінансового менеджменту

Напрямок управління	Заходи
<i>Управління активами</i>	1) формування активів; 2) управління оборотними активами: управління запасами, дебіторською заборгованістю, грошовими активами, фінансування оборотних активів. 3) управління необоротними активами: управління основними засобами, управління нематеріальними активами, фінансування необоротних активів.
<i>Управління капіталом</i>	1) формування структури капіталу; 2) управління власним капіталом; 3) управління позиковим капіталом.
<i>Управління інвестиціями</i>	1) управління реальними інвестиціями: (капітальними інвестиціями та інноваційними інвестиціями). 2) політика управління фінансовими інвестиціями: формування портфеля грошових інструментів інвестування; формування портфеля фондових інструментів інвестування.
<i>Управління грошовими потоками</i>	а) управління операційними грошовими потоками; б) управління інвестиційними грошовими потоками; в) управління фінансовими грошовими потоками; г) управління прибутком та його складовими.
<i>Управління фінансовими ризиками</i>	а) уникнення фінансових ризиків; б) диверсифікація фінансових ризиків; в) хеджування фінансових ризиків.
<i>Антикризове фінансове управління</i>	а) фінансова стабілізація підприємства; б) санації підприємства.

*Управління особистими фінансами розглядається з двох сторін. Як управлінська діяльність безпосередньо всередині самого домашнього господарства **фінансовий менеджмент домогосподарств** являє собою діяльність членів домашнього господарства щодо регулювання його вхідних і вихідних грошових потоків з метою підвищення загального їх добробуту. З іншого боку, як діяльність органів державної влади та управління, пов'язану з впливом на процес формування доходів і витрат домогосподарства з метою оптимізації та раціоналізації фінансових відносин у державі.*

Фінансові рішення домашніх господарств визначаються змістом та метою різних видів фінансових поведінкових стратегій

Міжнародний фінансовий менеджмент

Міжнародний фінансовий менеджмент являє собою систему принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на світовому або міжнародному рівнях. Іншими словами, це цілеспрямований вплив суб'єктів управління на систему міжнародних фінансів, окремі ланки та елементи за допомогою спеціальних прийомів, методів та інструментів для досягнення цілей і завдань міжнародної фінансової політики.

Метою міжнародного фінансового управління є організація міжнародних фінансових відносин таким чином, щоб вони забезпечували максимальний результат функціонування усієї світової економічної системи

Складові глобального управління фінансами

Фінансовий менеджмент міжнародного бізнесу - це система прийняття економічних рішень, які виникають при реалізації завдань фінансового менеджменту в умовах інтернаціоналізації господарчої діяльності фірми, ТНК. *Об'єктом* виступає міжнародний бізнес, основними видами якого є міжнародна торгівля і зарубіжні інвестиції. Головним суб'єктом фінансового управління міжнародного бізнесу є *міжнародна фірма*, яка вирізняється від національної тим, що на її діяльність безпосередньо як фактори національного виміру, так і над національні чинники - тарифні бар'єри, валютні курси, відмінності в рівнях відсоткових ставок і темпів інфляції в різних країнах, мова, політичні проблеми тощо.

Управління фінансами міжнародних фінансових організацій та інституцій подібні до державного фінансового менеджменту, тільки їх головним суб'єктом є міжнародна організація чи інституція, а *об'єктом* виступають фінансові ресурси та відносини цих організацій.

Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій виконує як загальні для всіх фірм *функції* (фінансове планування, оперативне управління (облік, регулювання) та контроль), так і *функції*, притаманні лише міжнародному менеджменту, котрі зумовлені функціонуванням у неоднорідному середовищі в умовах валютного ризику, обмежень на міжнародну торгівлю й інвестиції, політичного ризику, особливих умов оподаткування й обліку.

Висновки. *Фінансовий механізм — це система форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток. Через нього реалізується призначення фінансів і фінансової системи. Основні елементи: фінансове право, політика, забезпечення, регулювання та менеджмент. Важелі механізму — фінансові показники, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції.*

Фінансовий менеджмент — наука і мистецтво управління фінансами, що передбачає уміння суб'єкта управління творчо реалізовувати цілі та завдання фінансової політики. Його суть полягає у процесі прийняття фінансових рішень — від визначення завдань і аналізу варіантів до реалізації та оцінки ефективності. Управління фінансами має абстрактно-теоретичний (науковий) і прикладний рівні. Об'єкт управління фінансами — фінансові відносини з приводу формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів. Суб'єкти управління — держава (законодавчі, виконавчі, фінансові органи), підприємства, установи, міністерства, фізичні особи, фінансові інститути. Принципи управління фінансами: об'єктивність, системність, ефективність, оптимальність, плановість, цілеспрямованість, правова захищеність, єдиноначальність, відповідальність, спеціалізація, делегування, справедливості. Основні функції: фінансовий аналіз, прогнозування та планування, оперативне управління, фінансовий контроль.

Державний (публічний) фінансовий менеджмент — управління фінансовими відносинами на макрорівні для забезпечення макроекономічної збалансованості й фінансової стабільності. Складається з менеджменту централізованих і децентралізованих фондів. Його елементи: фіскальне адміністрування, бюджетний менеджмент, управління урядовими витратами, податковий та борговий менеджмент, ризик-менеджмент.

Бюджетний менеджмент охоплює управління доходами і видатками бюджету, борговими зобов'язаннями, ліквідністю, дефіцитом і фінансуванням. Включає планування, виконання та контроль бюджету. Податковий менеджмент забезпечує реалізацію податкової політики, планування надходжень, адміністрування податків. Борговий менеджмент — планування, залучення, використання й погашення позик із мінімізацією вартості обслуговування боргу. Корпоративний фінансовий менеджмент — управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства для досягнення платоспроможності та зростання добробуту власників. Завдання: збільшення прибутковості, мінімізація ризиків, оптимізація грошових потоків, ефективне використання капіталу. Напрями: управління активами, капіталом, інвестиціями, грошовими потоками, ризиками та антикризове управління.

Особистий фінансовий менеджмент — управління фінансами домогосподарства з метою підвищення добробуту. Реалізується через фінансові стратегії: бюджетну (баланс доходів і витрат), заощаджень, кредитно-позикову, боргову, інвестиційну, пенсійно-накопичувальну, страхування майна та життя.

Міжнародний фінансовий менеджмент — це система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на світовому рівні. Його сутність — цілеспрямований вплив суб'єктів управління на міжнародну фінансову систему для досягнення цілей міжнародної фінансової політики. Мета — організація міжнародних фінансових відносин так, щоб вони забезпечували максимальну ефективність функціонування світової економічної системи. Складові глобального управління фінансами: фінансовий менеджмент міжнародного бізнесу, управління фінансами міжнародних організацій і інституцій — аналогічне державному фінансовому менеджменту, але його суб'єктами є міжнародні організації, а об'єктом — їхні фінансові ресурси. Особливості міжнародного фінансового менеджменту — необхідність урахування валютних ризиків, міжнародних норм оподаткування, специфіки бухгалтерського обліку, а також управління фінансовими потоками в глобальному економічному середовищі.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
2. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
3. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
4. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: [колект.] монографія /ред.: В. М. Опарін, В. М. Федосов; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2016. - 695 с.
5. Опарін, В. М. (2005). Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. К.: КНЕУ, 240.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. — Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
7. Boot, A. W., & Thakor, A. V. (1997). Financial system architecture. The Review of Financial Studies, 10(3), 693-733.

8. Manes Rossi, F., Brusca, I., Cohen, S., Caperchione, E., & Thomasson, A. (2025). Public financial management for sustainable development goals: challenges, experiences, and perspectives. *Financial Accountability & Management*, 41(3), 484-489.

9. Gallagher, T. J. (2022). *Financial management: principles and practice*. SAGE Publications.

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 3

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення фінансової політики та поясніть її місце в системі економічної політики держави.
2. Назвіть основні завдання фінансової політики на сучасному етапі розвитку економіки України.
3. Охарактеризуйте принципи фінансової політики та наведіть приклади їх реалізації.
4. Поясніть взаємозв'язок економічної, соціальної та фінансової політики.
5. Порівняйте політику жорсткої регламентації фінансових відносин із політикою мінімальних обмежень.
6. Що таке фінансова стратегія та фінансова тактика? Наведіть приклади.
7. Охарактеризуйте складові фінансової політики держави та їх інструменти.
8. Поясніть суть фіскальної та монетарної політики, вкажіть їх взаємозв'язок та можливі протиріччя.
9. Розкрийте економічний зміст та складові фінансової безпеки держави.
10. Що таке публічний фінансовий менеджмент і які його основні складові?

2. ТЕСТИ

1. Основною метою фінансової політики є:

- a) Формування оптимального рівня податків
- b) Забезпечення фінансової стабільності та розвитку економіки
- c) Контроль за інфляцією
- d) Виконання державного бюджету

2. До принципів фінансової політики належить:

- a) Непрозорість
- b) Системність
- c) Максимізація прибутку приватних компаній
- d) Зменшення соціальних виплат

3. Політика жорсткої регламентації фінансових відносин передбачає:

- a) Мінімальне втручання держави
- b) Високий рівень податків та державного контролю
- c) Повну відмову від бюджетних програм
- d) Лібералізацію валютного ринку

4. Фінансова стратегія визначає:

- a) Короткострокові тактичні заходи
- b) Довгострокові цілі та напрямки розвитку фінансових відносин
- c) Механізми контролю за інфляцією
- d) Розмір державних резервів

5. До складу фіскальної політики входить:

- a) Податкове регулювання
- b) Зміна облікової ставки
- c) Валютні інтервенції
- d) Лібералізація митних тарифів

6. Об'єктом публічного фінансового права є:

- a) Приватні інвестиції
- b) Публічні фінансові відносини
- c) Внутрішньокорпоративні фінанси
- d) Особисті заощадження

7. До внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави НЕ належить:

- a) Високий рівень інфляції
- b) Зовнішній борг
- c) Корупція
- d) Дефіцит бюджету

8. Прикладом індикатора фінансової безпеки є:

- a) Рівень безробіття
- b) Облікова ставка
- c) Рівень тіньової економіки
- d) Експортні квоти

9. Публічний фінансовий менеджмент включає:

- a) Лише планування бюджету
- b) Планування, виконання та контроль публічних фінансів
- c) Лише податковий контроль
- d) Лише управління державним боргом

10. Міжнародний аспект управління фінансами передбачає:

- a) Виключно залучення іноземних кредитів
- b) Участь у роботі міжнародних фінансових інституцій
- c) Встановлення податків для імпортерів
- d) Виконання внутрішнього бюджету

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

Завдання 1. Порівняйте фінансову стратегію і фінансову тактику за такими критеріями: термін дії, мета, приклади заходів.

Завдання 2. Побудуйте таблицю, в якій порівняєте політику жорсткої регламентації, помірної регламентації та політику мінімальних обмежень за рівнем втручання держави, перевагами та недоліками.

Завдання 3. Складіть порівняльну таблицю фіскальної та монетарної політики за метою, інструментами, перевагами та ризиками.

5. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Вид фінансової політики – Характеристика

A) Жорстка регламентація	1) Мінімальне втручання держави
B) Помірна регламентація	2) Баланс між контролем і свободою
C) Мінімальні обмеження	3) Високий рівень державного контролю

2. Складова фінансової політики – Інструмент

A) Податкова	1) Податкові ставки
B) Монетарна	2) Облікова ставка
C) Інвестиційна	3) Державні гарантії інвесторам

3. Тип фінансової політики – Приклад

A) Дискреційна	1) Зміна податків для стимулювання економіки
B) Недискреційна	2) Автоматичне збільшення соціальних виплат при інфляції

4. Вид регулювання – Мета

- A) Фіскальне 1) Перерозподіл ресурсів
B) Монетарне 2) Контроль грошової маси
C) Митне 3) Регулювання зовнішньої торгівлі

5. Загроза фінансовій безпеці – Приклад

- A) Внутрішня 1) Корупція
B) Зовнішня 2) Зовнішній борг

6. Орган управління – Рівень

- A) Верховна Рада України 1) Стратегічний
B) Міністерство фінансів 2) Оперативний

6. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть пропозиції щодо покращення координації між економічною, соціальною та фінансовою політикою України.
2. Створіть схему взаємозв'язку стратегічних та тактичних елементів фінансової політики.
3. Опишіть кейс, коли зміна фіскальної політики призвела до суттєвих змін в економіці (в Україні або світі).
4. Запропонуйте заходи зі зміцнення фінансової безпеки держави у період економічної нестабільності.
5. Розробіть план публічного фінансового менеджменту для реалізації великого інфраструктурного проекту.
6. Запропонуйте модель взаємодії між фінансовими органами на національному та міжнародному рівні.
7. Опишіть переваги та виклики впровадження політики мінімальних обмежень в сучасній українській економіці.

6. РОЗРАХУНКОВЕ ЗАВДАННЯ

За допомогою офіційної статистики урядових агенцій (НБУ, МІНФІНу, ДЕРЖКОМСТАТУ, ДЕРЖКАЗНАЧЕЙСТВА) розрахувати індикатори боргової та бюджетної безпеки України за останні 3 роки рр, порівняти отримані дані з індикаторами, зробити висновки.

7. ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ

Сутність та особливості застосування інфляційного таргетування, кількісного пом'якшення (Quantitative easing), «вертолітних грошей» (Helicopter money), від'ємних відсоткових ставок (negative interest rate policy),
«Пріоритети у внутрішній і зовнішній фінансовій політиці України»,
«Програми фінансової підтримки відбудови економіки України в пост-кризовий період»

8. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. «Фінансова політика як інструмент реалізації економічної стратегії держави».
2. «Взаємозв'язок між фіскальною та монетарною політикою: синергія чи конфлікт?».
3. «Проблеми формування ефективної фінансової стратегії в умовах глобальних викликів».
4. «Публічний фінансовий менеджмент: світові практики та можливості для України».
5. «Фінансова безпека держави: загрози та шляхи зміцнення».
6. «Вплив типу фінансової політики на інвестиційний клімат країни».

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

1. Роль публічного сектору економіки і провали ринку
2. Економічна сутність публічних благ.
3. Моделі фінансових відносин у суспільстві.

Ключові терміни та поняття

Публічні фінанси — система економічних відносин, пов'язаних із мобілізацією, розподілом і використанням фінансових ресурсів держави для задоволення колективних потреб суспільства.

Державний сектор — частина економіки, у якій держава виступає власником ресурсів, виробником товарів і послуг та виконує регулюючу й соціальну функції.

Провали ринку — ситуації, коли ринкові механізми не забезпечують ефективного розподілу ресурсів або виробництва благ (наприклад, через наявність суспільних благ, екстерналій, асиметрії інформації чи природних монополій).

Суспільні блага (публічні блага) — товари чи послуги, які споживаються колективно, є неконкурентними та невиключними, і надаються державою за рахунок податкових надходжень.

Чисті суспільні блага — блага, що є водночас неконкурентними і невиключними, наприклад, національна оборона, вуличне освітлення, громадська безпека, екологічний захист.

Блага загального користування (спільні ресурси) — частково конкурентні, але невиключні блага, споживання яких обмежене через природний дефіцит; приклади: громадські парки, дороги, водойми, публічні бібліотеки, дитячі майданчики.

Клубні блага — блага, які є виключними, але неконкурентними, тобто доступними лише певному колу користувачів; приклади: телефонія, інтернет, платне телебачення, освітні курси, енергопостачання.

Приватні блага — товари або послуги, які мають властивості конкуренції та виключності у споживанні (одяг, продукти, техніка тощо), тобто є об'єктом ринкового обміну.

Екстерналії — зовнішні ефекти економічної діяльності, які впливають на третіх осіб без відповідної компенсації або оплати (позитивні — освіта, вакцинація; негативні — забруднення довкілля).

Ефект “вільного вершника” — ситуація, коли особа або група користується суспільним благом, не сплачуючи за нього, що призводить до недофінансування таких благ.

Алокативна функція держави — функція, спрямована на ефективний розподіл ресурсів для виробництва суспільних благ у тих сферах, де ринок є неефективним.

Розподільча функція держави — функція, пов'язана з перерозподілом доходів через податкову та соціальну політику з метою зменшення нерівності та підтримки соціальної справедливості.

Стабілізаційна функція держави — діяльність держави, спрямована на підтримання макроекономічної стабільності, зайнятості, економічного зростання та стримування інфляції.

Фіскальний федералізм — теоретична концепція, що описує розподіл функцій, повноважень і фінансових ресурсів між центральним, регіональним і місцевим рівнями влади у федеративній або децентралізованій державі.

Фіскальна еквівалентність — принцип відповідності між колом платників податків і колом осіб, які отримують вигоди від суспільних благ.

Інституційна конгруенція — узгодженість меж юрисдикції органів влади з територією, на якій споживаються надані ними суспільні блага.

Моделі публічних фінансів — типологія організації фінансових відносин між державою і суспільством:

- *Американська модель* — мінімальне втручання держави, низька централізація ВВП (20–30 %);
- *Європейська модель* — поєднання державного і ринкового регулювання, середній рівень централізації (35–45 %);
- *Скандинавська модель* — висока централізація доходів, соціально орієнтована політика (50–60 %);
- *Азійська модель* — активна роль держави у стимулюванні економічного зростання за пріоритету виробництва над соціальними витратами.

Публічний сектор економіки — сукупність державних органів, підприємств та установ, які здійснюють економічну діяльність з метою задоволення суспільних потреб.

Суспільний добробут — рівень економічного та соціального забезпечення населення, досягнутий завдяки ефективному використанню публічних фінансів.

Парето-ефективність — стан економіки, коли неможливо поліпшити становище однієї особи без погіршення становища іншої.

Субсидіарність — принцип розподілу повноважень, за яким рішення мають прийматися на найнижчому можливому рівні управління, здатному їх ефективно реалізувати.

Державне втручання — комплекс заходів, через які уряд впливає на економічні процеси з метою стабілізації, регулювання або стимулювання розвитку.

Тема «**Публічні фінанси**» є складовою частиною навчальної дисципліни «Макрофінанси», що реалізується в межах освітньо-професійних програм факультету фінансів. Її вивчення спрямоване на формування у здобувачів вищої освіти системного розуміння ролі держави в економіці, механізмів формування та використання публічних фінансових ресурсів, а також інституцій, що забезпечують функціонування державного сектору у сучасних ринкових умовах.

У структурі курсу ця тема належить до змістового модуля «Теоретичні основи публічних фінансів», який розкриває закономірності функціонування публічного сектору та його вплив на макроекономічну стабільність і соціальну рівновагу. Її опрацювання є логічним продовженням вивчення фінансової системи, бюджету й фінансової політики держави, забезпечуючи цілісне розуміння публічних фінансів як інструменту перерозподілу ресурсів і досягнення суспільного добробуту.

Основна мета теми — сформувані у студентів фундаментальні знання про сутність публічних фінансів, природу суспільних благ, теорію податків та функції держави у виправленні ринкових провалів. Особлива увага приділяється аналізу економічної ролі державного сектору, концепціям Ерроу—Масгрейва—Самуельсона, моделі фіскального федералізму, а також механізмам узгодження публічних і приватних інтересів у сфері фінансових відносин.

Публічні фінанси розглядаються як система економічних відносин, що забезпечує мобілізацію, розподіл і використання фінансових ресурсів держави задля надання суспільних благ, підтримання соціальної справедливості та економічної стабільності. З макроекономічної точки зору вони виступають не лише інструментом фінансової політики, а й засобом підвищення ефективності ринку та корекції його недоліків.

У процесі вивчення теми аналізуються форми державного втручання, провали ринку, природа суспільних і приватних благ, принципи фіскальної еквівалентності та інституційної конгруенції, а також особливості моделей публічних фінансів — американської, європейської, скандинавської та азійської. Розглядаються функції державного сектору — алокативна, розподільча й стабілізаційна, які визначають його місце у системі економічного управління.

Засвоєння теми сприяє формуванню професійних компетентностей у сфері публічних фінансів: здатності аналізувати ефективність державної політики, оцінювати наслідки оподаткування, прогнозувати фінансові показники та обґрунтовувати управлінські рішення щодо оптимізації розподілу ресурсів і підвищення соціального добробуту.

1. РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ І ПРОВАЛИ РИНКУ

Роль державного сектору

Діяльність держави націлена на:

1. **Розподіл ресурсів** (алокативна економічна функція)
2. **Розподіл доходу** (розподільча функція)
3. **Макроекономічну стабілізацію** (функція стабілізації)

Яка форма втручання держави в економіку обіцяє найбільший успіх у вирішенні проблем алокації, розподілу та стабілізації?

- ➤ **Провали ринку:** • Наявність суспільних благ. • Наявність позитивних чи негативних факторів (екстерналій) • Наявність асиметричної інформації
- Наявність природних монополій
- ➤ **Роль державного сектору:** покращити розподіл на недіючому ринку

«Уряд повинен спрямовувати свої сили лише на ті сфери, в яких найбільший збій на ринку і де є докази того, що державне втручання може суттєво змінити

Публічні фінанси та преференції

Припущення Ерроу-Масгрейва-Самуельсона (AMS)

1. Концептуалізація Ерроу (наприклад, 1970) ролі приватного та публічного секторів

2. Ключова публікація Масгрейва (1959) про публічні фінанси;

3. Відомі дві статті Самуельсона (1954, 1955) про природу суспільних благ

- „(...) визначив **активну та позитивну роль урядового сектору** як виправлення різних форм невдач на ринку, встановлення справедливого розподілу доходу та стабілізація макроекономіки при високому рівні зайнятості за стабільних цін (тобто **кейнсіанських припущеннях**). Ключовим елементом цього підходу є переважно неявний погляд на роботу державного (публічного) сектору. Там, де система приватного ринку «зазнає краху» через різні види суспільних благ Уряд повинен втрутитися (і, мабуть, буде) та **запровадити відповідні політичні заходи для виправлення помилок**.
- **«Завданням економіста публічного сектору є значною мірою діагностувати джерело хвороб, призначити відповідні засоби правового захисту, а потім надати можливість державним службовцям визначити рецепт. Неявне припущення полягає в тому, що урядові агенції, як «опікуни суспільних інтересів» також прагнуть максимізувати соціальний добробут через доброзичливість або, можливо, реалістичніше, через виборчий тиск у демократичній системі. Державні діячі, які не виконали свою роботу, мають очікувати заміни в результаті прийняття виборцями рішень на виборах ».**
- «В умовах **багаторівневого уряду** погляди AMS доводять, що кожен рівень управління прагне **максимізувати соціальний добробут** відповідного виборчого округу»

Оутс, Уоллес Е. (2005), До теорії другого покоління фіскального федералізму, міжнародних податків та державних фінансів 12 (4), 349–373 (350).

Громадяни, державний та місцеві бюджети та вподобання

- ❖ **Колективні процеси прийняття рішень та правила однотайності ведуть до ефективного надання суспільних благ.**
- ❖ **Розмір юрисдикції не має значення.**
- ❖ **А як щодо витрат на переговори?**

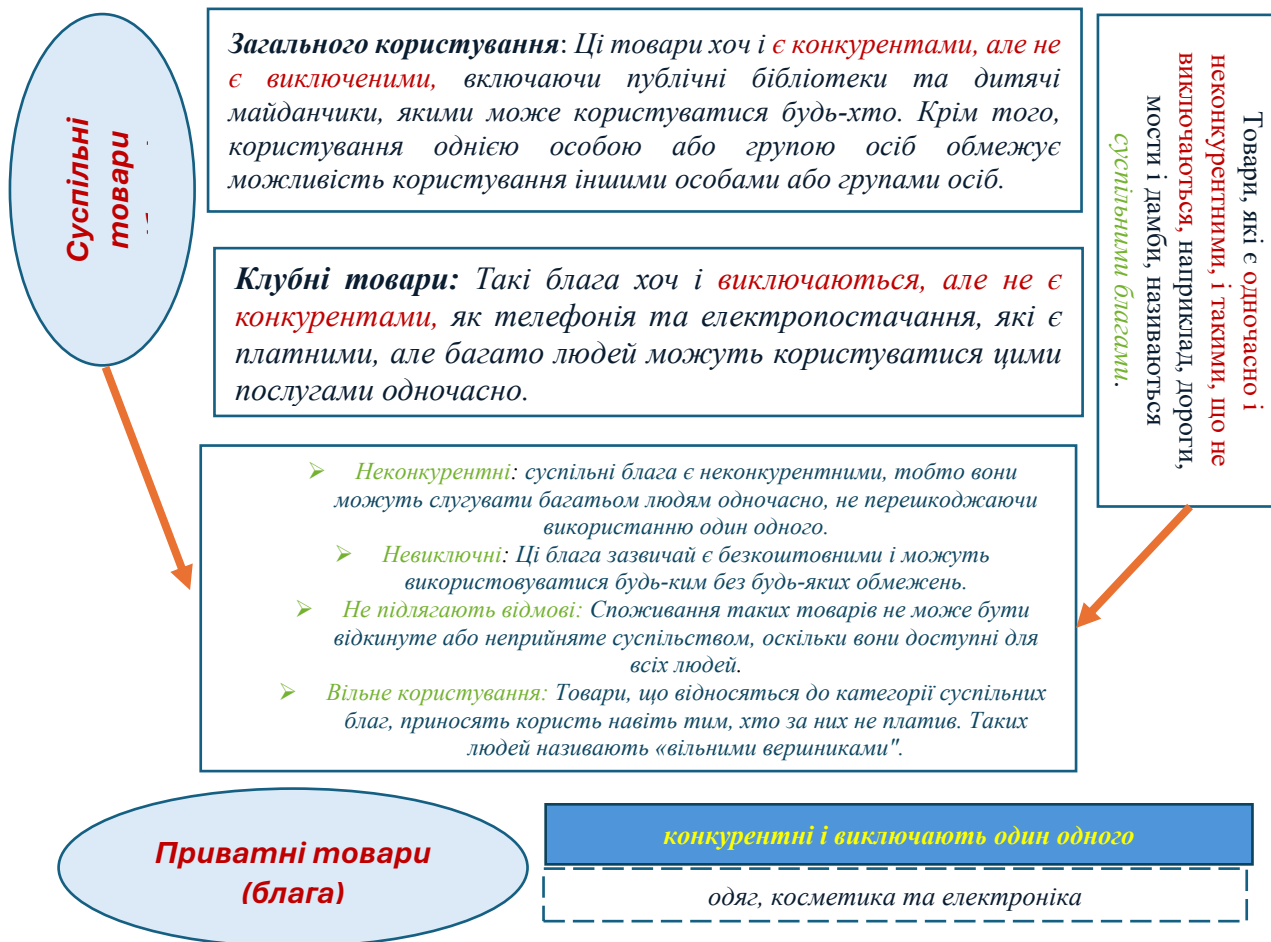
Чому має бути більше одного рівня влади?

<p>1. Багаторівневе управління може бути виправдане лише тоді, коли воно може досягти того, чого не може зробити однорівневе.</p>	<p>3. Децентралізовані структури прийняття рішень дозволяють надавати місцеві та регіональні суспільні блага відповідно до існуючих місцевих та регіональних преференцій.</p>
<p>2. Якщо громадяни мають неоднорідні вподобання, рішення центрального уряду не є ефективними з точки зору врахування вподобань громадян.</p>	<p>4. Чим більше різняться вподобання на певній території, тим більші переваги має децентралізоване прийняття рішень на цій території.</p>
<p>5. Громадяни отримують задоволення власних рішень.</p>	

Висновки. Державний сектор є ключовим елементом системи публічних фінансів і виступає гарантом суспільного добробуту в умовах ринкової економіки. Його діяльність ґрунтується на трьох основних функціях, визначених Р. Масгрейвом: розподіл ресурсів (алокативна функція), розподіл доходів (розподільча функція) та макроекономічна стабілізація (функція стабілізації). Саме ці напрями визначають ефективність державного втручання у разі провалів ринку, які зумовлені наявністю суспільних благ, екстерналій, асиметрії інформації чи природних монополій. За Стігліцем, держава має діяти лише там, де ринок не здатен забезпечити ефективний результат, а втручання уряду реально підвищує соціальний добробут. У межах теорії публічних фінансів і преференцій (Arrow–Musgrave–Samuelson, AMS) передбачається, що держава, реагуючи на суспільні потреби, визначає колективні пріоритети — публічні «уподобання» громадян, які неможливо виявити через ринок. Саме через публічні фінанси реалізується механізм колективного вибору — держава забезпечує ті блага, на які існує суспільний запит, і коригує розподіл ресурсів відповідно до спільних інтересів. Наявність кількох рівнів влади пояснюється потребою враховувати різноманітність локальних преференцій та ефективно задовольняти потреби громад різного масштабу. Місцева влада краще ідентифікує потреби громади, тоді як центральна забезпечує макроекономічну рівновагу й єдність політики. Така багаторівнева структура сприяє підвищенню ефективності державного управління, узгодженню інтересів та зміцненню демократії. Отже, державний сектор, спираючись на систему публічних фінансів і механізм преференцій, забезпечує збалансований розвиток суспільства через гармонізацію приватних і колективних інтересів.

2. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БЛАГ

Суспільні блага vs приватні блага

Характеристики: Суспільні блага vs приватні блага

	Суспільні блага	Приватні блага
Економічний зміст	це блага, які надаються природою або урядом для «безкоштовного» використання суспільством	це товари, які виробляються і продаються приватними компаніями для задоволення потреб і бажань споживачів.
Постачальник	Природа або уряд	Корпоративні утворення
Рівність прав споживачів	Однаке ставлення до багатих і бідних	Преференції на користь багатих
Доступність	Доступний для всіх	Зменшується з кожним наступним споживанням
Якість	Залишається стійкою	Залежить від купівельної спроможності
Рішення	Суспільний вибір	Рішення споживачів
Завдання	економічне зростання та розвиток	отримання прибутку
Наявність на вільному ринку	Ні	Так
Альтернативні витрати	Ні	Так
Проблеми «безбілетника»	Так	Ні
Конкурентність	неконкурентні	конкурентні
Виключеність	невиключні	виключні
Крива попиту	Горизонтальний нахил	Вертикальний нахил
Приклади	Поліція, пожежна служба, національна оборона, громадський транспорт, дороги, дамби та річки	Одяг, косметика, взуття, автомобілі, електроніка та продукти харчування

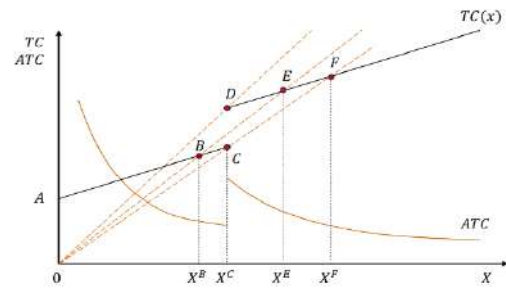
Фінансування виробництва суспільних товарів та виробничі витрати

Функція додаткової вартості

Публічне забезпечення	x_i		
Загальна кількість	X		
Проміжна сума	x_i^n	де $n = 1, \dots, m$	($n = \text{number of entities}$)
Загальна вартість	TC		

$\Rightarrow TC(X) < TC^1(x_1^1) + TC^2(x_1^2) + \dots + TC^m(x_1^m)$
 $\Rightarrow TC(X) < \sum_{n=1}^m TC^n(x_1^n)$

➤ Аргумент щодо централізації надання суспільно фінансованих товарів

Функція додаткової вартості

Публічне забезпечення	x_i		
Загальна кількість	X		
Проміжна сума	x_i^n	with $n = 1, \dots, m$	($n = \text{number of entities}$)
Загальна вартість	TC		

$\Rightarrow TC(X) > TC^1(x_1^1) + TC^2(x_1^2) + \dots + TC^m(x_1^m)$
 $\Rightarrow TC(X) > \sum_{n=1}^m TC^n(x_1^n)$

➤ Аргумент щодо децентралізації надання суспільно фінансованих товарів

Розмір громади та витрати на виробництво суспільних благ

Невеликі юрисдикції замалі для надання суспільних товарів і послуг?

Одне з можливих рішень: **Добровільне об'єднання юрисдикцій?**

Висновки. Публічні (суспільні) блага становлять основу системи публічних фінансів, оскільки саме вони обґрунтовують необхідність існування державного сектору. Їх економічна сутність полягає у тому, що вони є неконкурентними (споживання одним індивідом не зменшує доступності для інших) та невиключними (ніхто не може бути усунутий від користування). У класичній теорії Ерроу–Масгрейва–Самуельсона (AMS) суспільні блага розглядаються як результат активної та позитивної ролі держави у виправленні ринкових невдач. Самуельсон (1954–1955) довів, що приватний ринок не може забезпечити ефективний обсяг таких благ через відсутність індивідуального стимулу до їх фінансування — звідси виникає ефект “вільного вершника”. Залежно від властивостей, виділяють чисті публічні блага (національна оборона, громадська безпека, освітлення вулиць), блага загального користування (парки, дороги, бібліотеки) та клубні блага (телекомунікаційні послуги, електропостачання, інтернет). Для їхнього фінансування держава застосовує податкові механізми, що забезпечують колективне покриття витрат. Забезпечення суспільних благ є виявом державної турботи про громадський добробут і запорукою соціальної стабільності. Публічні блага формують матеріальну й інституційну базу функціонування держави, забезпечуючи єдність суспільних інтересів. Отже, їх економічна сутність полягає в колективному характері споживання, соціальній значущості та неможливості ефективного забезпечення приватним сектором.

4. МОДЕЛІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ

Досконала досконала інституційна узгодженість та алокативна ефективність

Оутс (1972: 19):

„У цьому, як на мене, полягає центральна теоретична проблема суб'єктів фіскального федералізму: **визначення оптимальної структури державного сектору** з точки зору **закріплення відповідальності** за прийняттям рішень за визначеними функціями за **представниками інтересів відповідних рівнів локальних урядів.**”

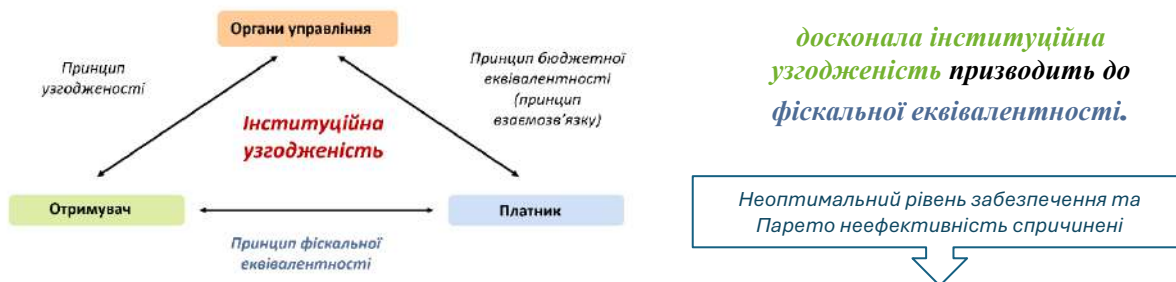
Оутс (1972: 34):

“Таку структуру урядів, в якій юрисдикція, що визначає рівень забезпечення кожним суспільним благом, **включає в себе саме ту сукупність індивідів, які споживають це благо**, я буду називати випадком **досконалої відповідності у забезпеченні суспільними благами.**”

Олсон (1969: 483)

«...для певної державної інституції щодо кожного колективного блага існує потреба в єдиному обмеженні - **відповідності між тими, хто отримує вигоду від колективного блага та тими, хто за це платить.** Ця відповідність визначається як «фіскальна еквівалентність».

Інституційна конгруенція (Бланкарт)

- територіальними позитивними чи негативними екстерналіями («Spillover ефекти»),
- витратами, які несуть громадяни за межами своєї юрисдикції,
- різними умовами, за які відповідальні бенефіціари, органи управління та платники

Висновки. *Моделі фінансових відносин у державному секторі відображають різний ступінь участі держави в перерозподілі валового внутрішнього продукту, а також співвідношення між публічним і приватним фінансуванням суспільних потреб. Американська модель базується на принципі максимального самофінансування суб'єктів господарювання та громадян, мінімальному втручанні держави в економіку й низькому рівні централізації ВВП — близько 20–30 %. Західно- та східноєвропейська модель поєднує державні та приватні елементи у соціальній сфері, що забезпечує збалансованість між ефективністю ринку та соціальною справедливістю при централізації 35–45 %. Скандинавська модель характеризується високою роллю держави у фінансуванні соціальних програм, розвиненою інфраструктурою освіти та охорони здоров'я і високим рівнем централізації — 50–60 %. Саме вона створює атмосферу довіри, соціальної рівноваги та високої якості життя. Азіатська модель зорієнтована на економічне зростання і промисловий розвиток, поєднуючи елементи державного планування і ринкових стимулів. Кожна модель є результатом історичних, культурних та політичних особливостей суспільства. Вибір моделі визначає не лише структуру доходів і видатків бюджету, а й характер податкової системи та рівень державної відповідальності. Таким чином, різноманіття моделей фінансових відносин відображає прагнення суспільств досягти ефективного поєднання ринкових і державних механізмів забезпечення добробуту.*

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
2. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
3. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
4. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова / Шарль Бланкарт. — К.: Либідь, 2000. — 654 с.
5. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Ричард А. Масгрейв, Пегги Б. Масгрейв. — М.: Бизнес-Атлас, 2009. — 716 с.
6. Б'юкенен Дж М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв — К.: Вид. дім «КМ академія», 2004. — 175 с.
7. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський / Джозеф Е. Стігліц. — К.: Основи, 1998. — 854 с.
8. Оутс, У. Е. Toward a second-generation theory of fiscal federalism [Електронний ресурс] / У. Е. Оутс // International Tax and Public Finance. — 2005. — Т. 12, № 4. — С. 349–373. — Режим доступу: <https://web.stanford.edu/~jrodden/oates.pdf>

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 4.

1. Теоретичні питання

1. Що таке «провали ринку» і які їх основні види?
2. Чому публічні блага не може ефективно виробляти приватний сектор?
3. У чому полягає відмінність між чистими та змішаними публічними благами?
4. Поясніть «ефект безбілетника» та його вплив на фінансування публічних благ.

5. Назвіть основні джерела фінансування публічних благ.
6. Які особливості має скандинавська модель фінансування соціальної сфери?
7. У чому полягає сутність мультирівневого управління публічними фінансами?
8. Поясніть економічний зміст поняття «фіскальний федералізм».
9. Чим відрізняється публічне благо від приватного за критеріями доступу і суперництва?
10. Яку роль відіграє система публічних фінансів у забезпеченні сталого розвитку?

2. Тести

1. Який з наведених прикладів є чистим публічним благом?

- А) Дорожня мережа
- Б) Національна оборона
- В) Освіта
- Г) Міський транспорт

2. Головна проблема фінансування публічних благ – це:

- А) Інфляція
- Б) Бюрократія
- В) «Ефект безбілетника»
- Г) Рівень конкуренції

3. Джерелом фінансування глобальних публічних благ є:

- А) Лише місцеві бюджети
- Б) Міжнародні фонди
- В) Прямі податки населення
- Г) Державний кредит

4. До провалів ринку НЕ належить:

- А) Інформаційна асиметрія
- Б) Екстерналії
- В) Чиста конкуренція
- Г) Монополія

5. Приклад змішаного публічного блага:

- А) Оборона
- Б) Освіта
- В) Чисте повітря
- Г) Поліція

6. Основний суб'єкт публічного сектору економіки:

- А) Бізнес-асоціації
- Б) Домогосподарства
- В) Держава
- Г) Приватні фонди

7. Рівень управління, що забезпечує базові життєві умови населення:

- А) Національний
- Б) Регіональний
- В) Місцевий
- Г) Глобальний

8. Фіскальний федералізм означає:

- А) Взаємодію банків і держави
- Б) Податкову централізацію
- В) Розподіл фінансових повноважень між рівнями влади
- Г) Виключне право уряду на запозичення

9. Який інструмент застосовується для усунення негативних екстерналій?

- А) Соціальні трансферти
- Б) Податки на забруднення

В) Ліцензування банків

Г) Прямі субсидії

10. **Американська модель публічних фінансів характеризується:**

А) Високим рівнем оподаткування

Б) Мінімальним державним втручанням

В) Сильним домінуванням місцевих бюджетів

Г) Системою фінансового вирівнювання

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Побудуйте таблицю «Спільне та відмінне між публічними та приватними благами» (за критеріями доступ, суперництво, фінансування).

2. Складіть порівняльну таблицю моделей публічних фінансів: скандинавська, західно-європейська, американська.

3. Заповніть таблицю «Види провалів ринку – сутність – приклади – інструменти держави».

4. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Тип блага – Приклад

А) Чисте публічне 1) Захист клімату

В) Змішане 2) Вуличне освітлення

С) Локальне 3) Освіта

Д) Глобальне 4) Національна оборона

2. Джерело фінансування – Приклад

А) Держбюджет 1) Армія

В) Місцеві бюджети 2) Програми з охорони довкілля

С) Цільові фонди 3) Прибирання територій

Д) Міжнародне фінансування 4) Пенсійне забезпечення

3. Рівень управління – Тип публічного блага

А) Національний 1) Водопостачання в громаді

В) Регіональний 2) Обласна лікарня

С) Місцевий 3) Державна оборона

Д) Глобальний 4) Захист озонового шару

4. Вид «провалу ринку» – Інструмент втручання держави

А) Негативні екстерналії 1) Антимонопольне законодавство

В) Монополія 2) Податки на забруднення

С) Недостатність публічних благ 3) Ліцензування та стандартизація

Д) Інформаційна асиметрія 4) Бюджетне фінансування

5. Модель фінансових відносин – Характеристика

А) Державна 1) Часткове державне і приватне фінансування

В) Ринкова 2) Благодійні внески та волонтерство

С) Змішана 3) Повне фінансування за рахунок бюджету

Д) Добровільна 4) Фінансування через приватний сектор

6. Форма державного втручання – Приклад

А) Субсидії 1) Державна підтримка аграріїв

В) Податкові пільги 2) Зниження податку для ІТ-компаній

С) Державні закупівлі 3) Будівництво доріг за кошти бюджету

Д) Соціальні трансферти 4) Виплата пенсій та допомог

5. КЕЙСОВІ ЗАВДАННЯ.

Кейс 1. Бюджет міста Львова (2024 р.) У структурі бюджету Львова у 2024 році 42% видатків становили витрати на освіту та охорону здоров'я, 18% – житлово-комунальне господарство, 12% – транспорт і інфраструктура, решта – інші сфери.

Завдання:

1. Визначте, які з цих витрат можна віднести до публічних благ.
2. Оцініть ефективність такого розподілу видатків для розвитку громади.
3. Запропонуйте, як змінити пропорції для підвищення якості публічних благ.

Кейс 2. Фінансування оборони України (2022–2025 рр.). У роки повномасштабної війни частка витрат на оборону в державному бюджеті України перевищила 35%. При цьому фінансування культури, науки та інфраструктури було суттєво скорочено.

Завдання:

1. Поясніть, чому оборона належить до чистих публічних благ.
2. Які ризики для економіки виникають через скорочення фінансування інших сфер?
3. Запропонуйте модель фінансування, яка дозволить зберегти баланс між обороною та соціальними програмами.

Кейс 3. Програма «Велике будівництво» (Україна, 2020–2023 рр.). Держава інвестувала значні кошти у будівництво доріг, шкіл, дитячих садків та лікарень.

Завдання:

1. Які типи публічних благ фінансуються в рамках цієї програми?
2. Чи можна цю програму віднести до прикладу фіскального стимулювання? Чому?
3. Оцініть, чи має програма короткостроковий чи довгостроковий ефект для економіки.

Кейс 4. Сміттєва криза у Львові (2016 р.) Проблема утилізації відходів стала прикладом «провалу ринку» – приватні підприємства не змогли забезпечити належний рівень послуги. Держава і місцева влада були змушені втрутитися.

Завдання:

1. Чому утилізація відходів є прикладом змішаного публічного блага?
2. Який інструмент державного регулювання був застосований?
3. Запропонуйте альтернативну модель фінансування цієї сфери.

Кейс 5. Глобальне публічне благо – боротьба зі зміною клімату. Україна є учасником Паризької кліматичної угоди і отримує фінансову допомогу від міжнародних організацій для скорочення викидів CO₂.

Завдання:

1. Чому боротьба зі зміною клімату є глобальним публічним благом?
2. Які джерела фінансування використовуються для його забезпечення?
3. Оцініть, яку вигоду отримує Україна від участі у міжнародних кліматичних програмах.

Кейс 6. Пенсійний фонд України (2024 р.) Пенсійний фонд щороку отримує дотації з держбюджету, оскільки власних надходжень від ЄСВ недостатньо.

Завдання:

1. Чому пенсійне забезпечення відноситься до публічних фінансів?
2. Які проблеми існують у його фінансуванні?
3. Запропонуйте заходи для зменшення дефіциту Пенсійного фонду.

Кейс 7. Безкоштовна вакцинація проти COVID-19 (2021–2022 рр.)

Вакцини закуповувались державою за кошти бюджету та міжнародної допомоги.

Завдання:

1. Визначте, чи є вакцинація публічним благом і чому.

2. Поясніть, чому приватний сектор не міг повністю забезпечити вакцинацію.
3. Проаналізуйте ефект для економіки та суспільства від реалізації програми.

6. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть власний приклад суспільного блага, яке могло б забезпечити громаду вашого міста.
2. Створіть інфографіку «Структура публічних фінансів України».
3. Складіть SWOT-аналіз фінансування охорони здоров'я як публічного блага.
4. Розробіть план покращення фінансування локальних публічних благ у вашій громаді.
5. Опишіть сценарій, як міжнародне фінансування (наприклад, від ЄС чи Світового банку) може змінити якість публічних благ в Україні.
6. Побудуйте схему мультирівневого управління фінансами у вашій області/громаді.
7. Запропонуйте шляхи мінімізації «ефекту безбілетника» у сфері екологічних програм.

7. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. «Чому ринок не здатен повністю забезпечити суспільні блага?»
2. «Фіскальний федералізм як фактор зміцнення місцевого самоврядування»
3. «Роль держави у фінансуванні освіти та охорони здоров'я»
4. «Ефективність змішаної моделі публічних фінансів»
5. «Проблема безбілетника: чи можливо її вирішити?»
6. «Глобальні публічні блага та міжнародна співпраця»

ТЕМА 5

ТЕОРІЯ ПОДАТКІВ

1. Економічний зміст податків та їхнє призначення
2. Історична ретроспектива розвитку податків
3. Функції податків
4. Класичні елементи податків та визначені податковим законодавством
5. Класифікація податків, їх характеристика
6. Податкова система: поняття і основи побудови
7. Співвідношення прямого і непрямого оподаткування
8. Перекладання податків
9. Податкові пільги, їх види, переваги і недоліки їх застосування
10. Ухилення від сплати податків і відповідальність платників за порушення податкового законодавства

Ключові терміни та поняття

База оподаткування — фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта податку, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Відрахування і внески являють собою обов'язкові безповоротні платежі до бюджетів відповідного рівня, які мають цільовий компенсаційний характер.

Джерело податку — дохід, за рахунок якого сплачують податок.

Діаграма Лоренца показує взаємозв'язок між податковими надходженнями до бюджету держави та сумарною кількістю платників податку. Іншими словами характеризує розподіл податкових зобов'язань серед суб'єктів оподаткування.

До **прямих** відносять податки, що сплачуються платниками, на яких законодавчо покладений обов'язок щодо їх сплати, а **непрямі** повністю або частково перекладаються на споживачів (включаються в ціну товару). Вперше цей критерій був запропонований Д. Локком в кінці XVII ст.

Економічний вплив податку (economic incidence of the tax) падає на сторону, яка несе фактичну вартість податку. Іншими словами, економічна ситуація відображає фактичну зміну ресурсів фізичної особи чи фірми через податок: повністю визначається еластичністю попиту та пропозиції.

Збір – обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Звітний період (базовий податковий період) — період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати до бюджету суми податків та зборів, крім випадків, коли контролюючий орган зобов'язаний самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податку.

Квота податку — частка податку в доходах платника.

Коефіцієнт Джині — визначає ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань вирахуванням відношення між кривою Лоренца, яка виражає дійсний розподіл доходів і податкових зобов'язань, й ідеально рівномірним бажаним розподілом. Математично цей показник розраховується відношенням площі фігури А, Б чи С до площі трикутника ОЕМ. Його значення знаходиться в межах від 0 до 1. При цьому чим більше значення (ближче до 1), тим нерівномірнішим є розподіл податкового тягаря.

Крива Лаффера — Для аналізу оптимальної норми оподаткування вченими часто використовується теорія відомого американського економіста А. Лаффера. За допомогою кривої Лаффера — основи цієї теорії, доведено, що, коли висота податкових ставок сягає певного критичного рівня, подальше підвищення норми оподаткування спричиняє не збільшення, а навпаки — зменшення податкових надходжень

Масштаб податку — характеристика предмета податку, визначена законом для оцінки бази оподаткування конкретним податком.

Носій податку — особа, яка несе тягар даного податку.

Об'єкт податку — предмет або дія (подія, стан) суб'єкта, що оподатковується певним податком. Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Обчислення суми податку здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів.

Одиниця податку — одиниця виміру масштабу податку.

Отримувач податку — суб'єкт, якому призначена сума податку.

Перекладання податків (класифікаційні ознаки) — Залежно від ролі держави: Передбачене законодавством; За ініціативою платника. Залежно від кількості актів перекладання: Просте; Складне. Залежно від фактичного носія податку: На попереднього платника (виробника); На наступного платника (споживача).

Плата являє собою суму коштів, що повертається державі за надання послуг або в тимчасове чи постійне користування ресурсів, що належать державі.

Податки — це обов'язкові, індивідуально безеквівалентні, неповоротні, нецільові, регулярні платежі юридичних та фізичних осіб державі, призначені для фінансового забезпечення реалізації її функцій. Вони виражають відносини фіскального обміну між державою та платниками з метою формування загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідного для фінансового забезпечення виробництва суспільних благ.

Податкова система — це:

➤ сукупність податкових відносин між органами державної влади місцевого самоврядування і платниками з приводу обміну частини індивідуальних і корпоративних доходів платників, відчужених і привласнених у формі податків різними рівнями державної влади та місцевого самоврядування і акумульованих у централізованому державному та місцевих фондах фінансових ресурсів, на суспільні блага.

➤ сукупність податків, зборів та інших платежів, що стягуються у встановленому законом порядку з платників — юридичних та фізичних осіб, і функціонування якої є результатом прояву дій держави у сфері встановлення, правового оформлення та організації збору податків і податкових платежів.

➤ сукупність норм, правил і процедур, що визначає податкову базу і шкалу ставок, платника податку, порядок адміністрування податку і примусового правозастосування.

Податкова ставка — величина податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.

Податковий оклад — сума податку, яка підлягає сплаті з одного об'єкта оподаткування.

Податковий період — період часу, протягом якого формується податкова база і визначається остаточний розмір податкового зобов'язання платника перед бюджетом. Податковим періодом може бути: календарний рік, календарне півріччя, календарні три квартали, календарний квартал, календарний місяць, календарний день.

Податковий тягар — це реальний економічний тиск податку. Податок, що визначається як фактичний тягар, який розділяє кожен учасник операції, не може бути передбачений законом, але залежить від еластичності попиту та пропозиції на товар, що оподатковується.

Податкові пільги — регламентоване податковим законодавством відхилення від нормативних вимог оподаткування, що дозволяє окремим категоріям платників отримати переваги, спрямовані на зменшення податкового тягара; передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності визначених законодавством підстав.

Податок, передбачений законом (statutory incidence of the tax) падає на сторону, виробників або споживачів, яка повинна фізично розраховувати та перераховувати суму податку в бюджет.

Порядок і строки сплати податку — визначені законодавством способи і терміни сплати податку – календарна дата або певний період часу, протягом якого суб'єкт податку розраховується з державою по своїх податкових зобов'язаннях.

Порядок розрахунку податку — визначена законодавством методика розрахунку суми податку, що підлягає сплаті до бюджету за підсумками податкового періоду.

Предмет податку — ознаки фізичного характеру, за наявності яких виникає обов'язок суб'єкта сплатити податок.

Система оподаткування — частина податкової системи або сукупності встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також механізмів і способів їх розрахунку і сплати до бюджету та державних цільових фондів

Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування.

Строк сплати — період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством.

Суб'єкт податку — юридична чи фізична особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податок (платник), нараховувати, утримувати чи перераховувати податок (податковий агент, представник платника податку). *Податковим агентом* визнається особа, на яку покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків. *Платник податків* веде справи, пов'язані зі сплатою податків, особисто або через свого представника. *Представниками платника податків* визнаються особи, які можуть здійснювати представництво його законних інтересів та ведення справ, пов'язаних із сплатою податків, на підставі закону або довіреності.

Тема «**Теорія податків**» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про сутність, економічний зміст, функції та структуру податків як основного інструменту державної фінансової політики. У межах курсу дана тема належить до блоку «Публічні, міжнародні фінанси та фінансовий ринок». Її опрацювання є логічним продовженням вивчення теми «Публічні фінанси» і створює основу для розуміння механізмів формування доходів бюджету, структури податкових надходжень, а також взаємозв'язку між податковою політикою, економічним розвитком і соціальною стабільністю суспільства.

Метою вивчення теми є формування у студентів системних знань про економічну природу податків, принципи побудови податкової системи, функції податків у розподільчих процесах, а також засвоєння понять податкового законодавства, елементів податку, форм та видів оподаткування. Особлива увага приділяється вивченню історичних етапів розвитку оподаткування, класичних і сучасних теорій податків, а також аналізу співвідношення прямих і непрямих податків, податкових пільг і механізмів перекладання податкового тягаря.

Вивчення теми сприяє розвитку здатності аналізувати податкову систему як цілісну фінансову категорію, оцінювати ефективність податкових інструментів у забезпеченні фіскальної стабільності, визначати вплив податкової політики на поведінку суб'єктів господарювання, доходи населення та інвестиційні процеси. Студенти набувають умінь класифікувати податки за різними критеріями, розраховувати податкові зобов'язання, розуміти сутність податкових ставок і бази оподаткування, орієнтуватися в положеннях Податкового кодексу України та міжнародних систем класифікації податків.

Результатом опрацювання теми є формування у студентів комплексного бачення податків як ключового елементу фінансової системи, що забезпечує виконання державою своїх економічних, соціальних і регулюючих функцій. Здобувачі розуміють взаємозв'язок між податками, бюджетом і макроекономічною політикою, усвідомлюють роль податкових принципів у побудові ефективної, справедливої та стабільної системи оподаткування, а також набувають компетентностей для аналізу податкових рішень і розробки пропозицій щодо вдосконалення податкової політики.

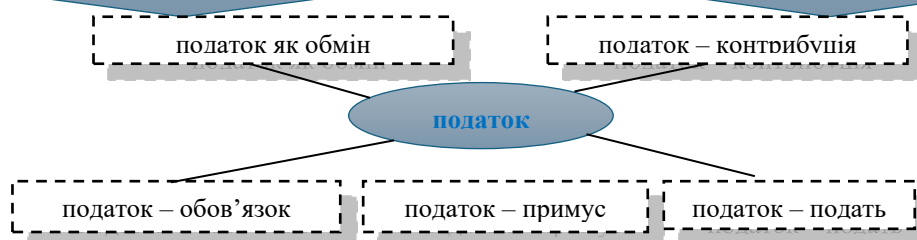
Зміст теми має виховне значення, оскільки формує у студентів розуміння важливості податкової дисципліни, законності, доброчесності та відповідальності у сфері сплати податків. Засвоєння теми сприяє розвитку фінансової культури, громадянської свідомості та активної позиції, орієнтованої на прозорість, рівність і справедливість у податкових відносинах між державою і суспільством.

Податки, з одного боку, є **найпростішою категорією фінансової науки**, це **клітина фінансів на макрорівні**. З іншого ж боку, **це складне фінансове і суспільне явище**. Суспільний зміст податкам надає можливість **впливу** влади через податки **на сферу економічних відносин суспільства**. Податки мобілізують значну частину вартості додаткового продукту і частину вартості необхідного продукту, яка призначена на відтворення робочої сили, підтримки приватного сектора економіки, досягнення загальнодержавних цілей.

Вони відображають складні специфічні **економічні відносини**, що виникають у процесі розподілу створеного продукту та супроводжуються невизначеністю і ризиком, суперечностями і конфліктами, множинністю цілей двох протилежних за спрямованістю дій суб'єктів – **держави та суспільства** (окремих осіб).

Держава є визначальною діючою особою – власником частки національного доходу не як учасник процесу виробництва, а як орган, що володіє політичною владою. Держава прагне забезпечити **максимум доходів**.

Платник податку є виконавцем вимог держави. Він прагне **мінімізувати витрати** на оподаткування, а громадяни – **отримати якомога більше суспільних благ**

Соціологічні уявлення платника про податок

Сучасні підходи до визначення категорії «податок»

Підхід	Визначення
<p>Як економічне (соціально-економічне) явище</p>	<p><i>частина приватних ресурсів, передана громадянами</i> у формі грошових внесків у розпорядження держави в обмін на блага цивілізованого існування, уже наявні, одержувані або ті, що стануть доступні у майбутньому;</p> <p><i>грошові відносини</i>, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави, необхідних для виконання державою її функцій;</p> <p><i>один із способів формування бюджетних доходів</i>, одна з форм економічних відносин із розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту <i>відповідно до потреб фінансування видатків бюджету та державного регулювання відносин економічних процесів</i>;</p>
<p>Як правовий феномен (фінансово-правове явище)</p>	<p><i>обов'язковий, індивідуально без еквівалентний платіж, що сплачується юридичними і фізичними особами у формі відчуження грошових коштів</i>, які належать їм на правах власності, господарського відання чи оперативного управління, з метою фінансового забезпечення виробництва суспільних благ, фінансового забезпечення діяльності держави і (або) муніципальних утворень;</p> <p><i>імперативний обов'язок платника перед фіском</i> під контролем державної влади, під загрозою примушення та покарання;</p> <p><i>грошовий обов'язок, який не має будь-якого зустрічного надання</i> (не є грошовою повинністю за особливі послуги) та обкладає з метою добування публічно-правового доходу суспільства;</p> <p><i>публічні податки</i>, включаючи ті, які стягуються на підставі правових норм ЄС, а також врегульовані федеральним законодавством внески <i>до публічних фондів або корпорацій громадського права та інші вимоги грошового обов'язку</i>;</p>

за формулювання

податки — це обов'язкові, індивідуально безеквівалентні, неповоротні, нецільові, регулярні платежі юридичних та фізичних осіб державі, призначені для фінансового забезпечення реалізації її функцій.

як економічне явище

податки виражають відносини фіскального обміну між державою та платниками з метою формування загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідного для фінансового забезпечення виробництва суспільних благ.

з позицій держави

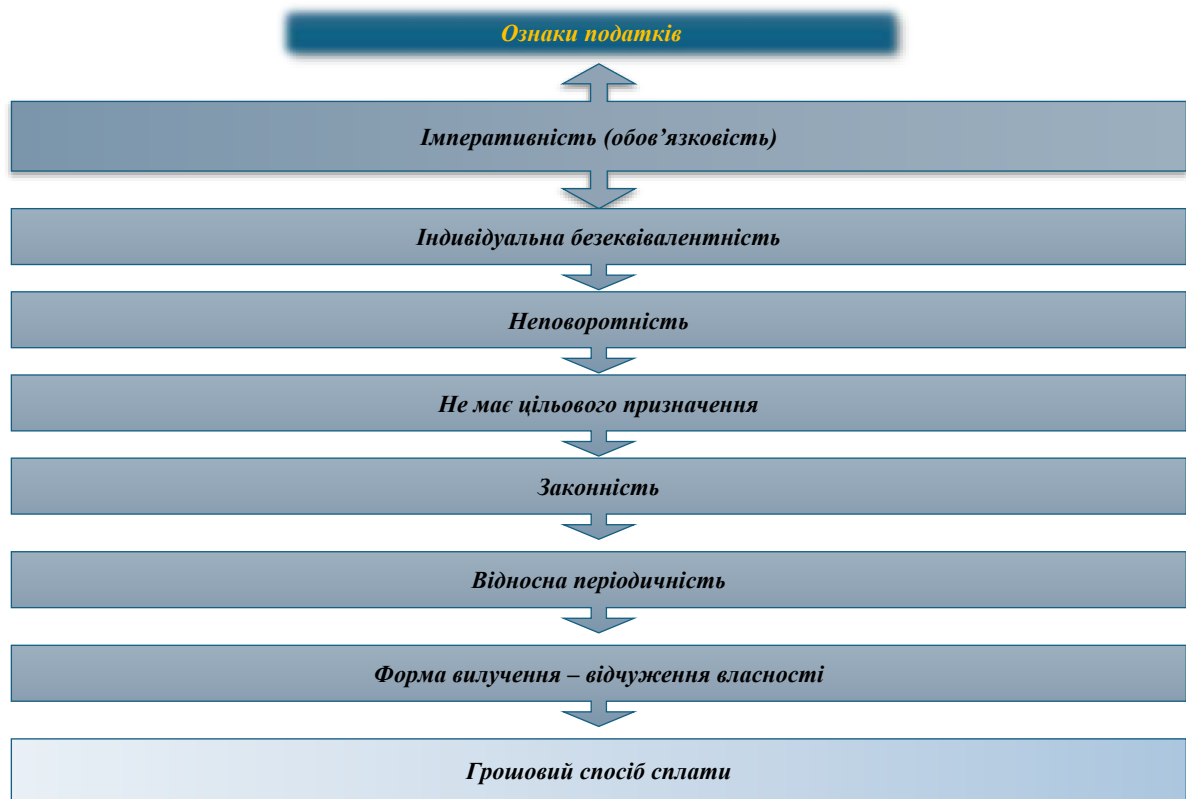
це головний спосіб формування її доходів та інструмент реалізації соціально-економічної політики

з позицій платників податків

це з одного боку, форма перерозподілу їхніх доходів на загальносуспільні потреби, а з іншого — матеріальний збиток

Іншими словами, це примусово відчужена частина доходів платника, які отримує держава у формі грошових внесків в обмін на суспільні блага.

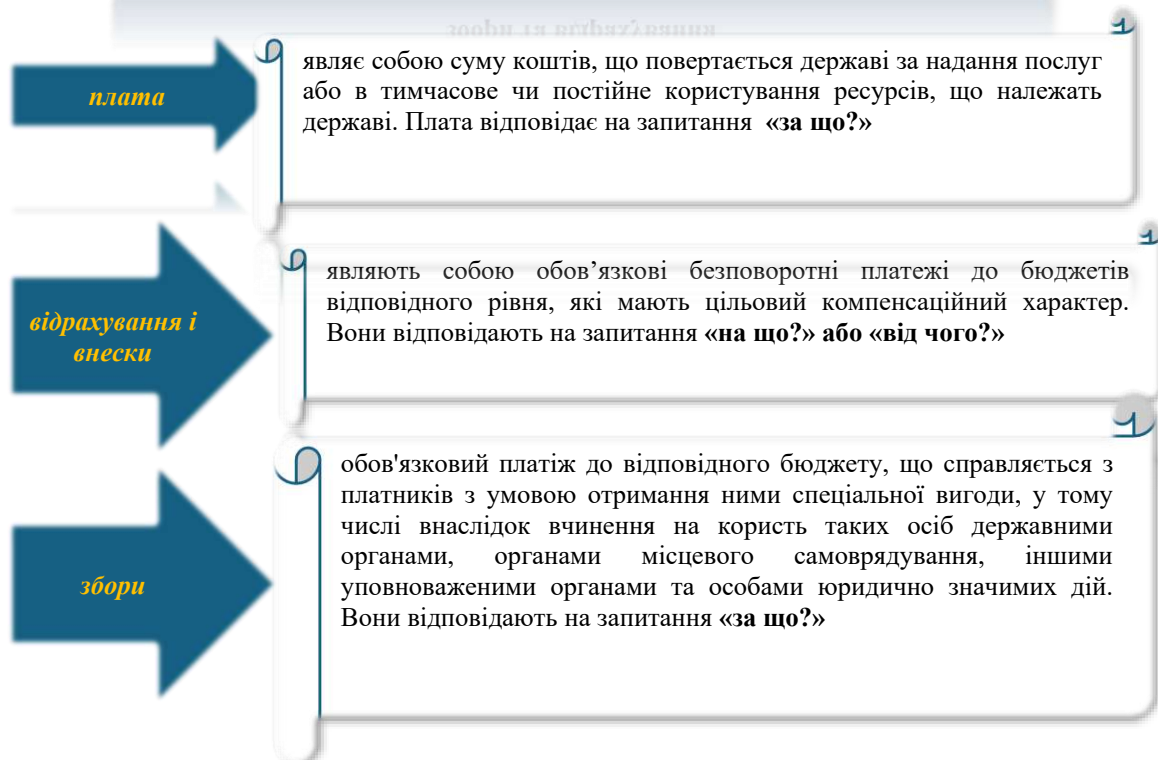
Матеріальною основою податків є реальна сума грошових коштів, які мобілізуються у централізованих фондах фінансових ресурсів держави

З організаційно-правової сторони

Податок – обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу України (ст. 6)

Обов'язкові платежі податкового характеру – плата, внески, збори та відрахування

Висновки. Податки є водночас простою і складною категорією фінансової науки, що відображає грошові відносини між державою, юридичними та фізичними особами у процесі примусового вилучення частини створеної вартості для задоволення суспільних потреб. Вони виконують подвійне призначення — слугують основним джерелом формування доходів бюджету та ефективним інструментом державного регулювання економічних процесів. Через систему оподаткування держава впливає на розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, забезпечує фінансування публічних благ, соціальних програм, розвиток інфраструктури та підтримку економічної стабільності.

У правовому аспекті податки визначаються як обов'язкові, безеквівалентні платежі, встановлені законом і підлягають сплаті під загрозою державного примусу. Вони базуються на принципах законності, обов'язковості, справедливості та стабільності, що забезпечують прозорість і передбачуваність податкових відносин.

Окрім податків, законодавство України передбачає також інші обов'язкові платежі податкового характеру, які мають схожі риси, але не є власне податками. До них належать збори, внески, мита, рентні та ресурсні платежі, а також єдиний соціальний внесок. Їх спільна риса полягає у примусовості сплати та публічно-правовому характері, проте відмінність від податків полягає у цільовому спрямуванні — вони мають конкретне призначення (наприклад, фінансування певного фонду чи програми), тоді як податки надходять до бюджету на загальних засадах і використовуються для фінансування широкого кола суспільних потреб.

Таким чином, податки є універсальною формою вилучення частини національного доходу, тоді як обов'язкові платежі податкового характеру виконують допоміжну, спеціалізовану функцію у структурі публічних фінансів. Разом вони формують систему публічних доходів, що забезпечує стабільне функціонування держави та реалізацію її соціально-економічної політики.

2. ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ПОДАТКІВ

Періодизація еволюції оподаткування

Автор	Етапи	Характеристика
І. Янжул, В. Пушкарьова, А. Соколовська та інші сучасні вітчизняні та російські вчені	Старо-давній Світ – Серед- ньовіччя	податки мають тимчасовий, випадковий, надзвичайний характер (стягувалися переважно з переможених іноземців). Переважали приватноправові доходи, податки існували в нерозвиненій, примітивній зародковій формі. Питання оподаткування вирішувалися колегіально (крім Римської імперії), існувала відкупна система збору податків.
	XVI – XVIII ст.	Податки - звичайне і постійне джерело державних доходів. Оподаткування сприяє посиленню централізованої влади (формується мережа фінансових установ, відповідальних за збір податків), право запровадження податків належить монархам. Оподаткування здійснюється за зовнішніми ознаками, зберігається відкупна система збору податків. Значно збільшується кількість податків, переважно непрямих, прямі утримуються переважно у формі реальних податків.
	XIX – XXI ст.	податки - основне джерело державних доходів. Зменшується кількість податків, виникають сучасні, більш зрілі та досконалі форми оподаткування. Розвивається оподаткування промислових, торговельних, транспортних підприємств, загальність і справедливість - основні принципи оподаткування. Відбувається перехід від оподаткування за зовнішніми ознаками до оподаткування за чистим доходом платника. Отримує розвиток інститут місцевого оподаткування.
Р. Масгрейв	Рання стадія	Головним елементом податкової структури став земельний податок . Набули поширення окремі акцизи і фіскальні монополії , з'явилися податки на заробітну плату. Найефективнішим методом оподаткування було митне обкладання зовнішньої торгівлі .

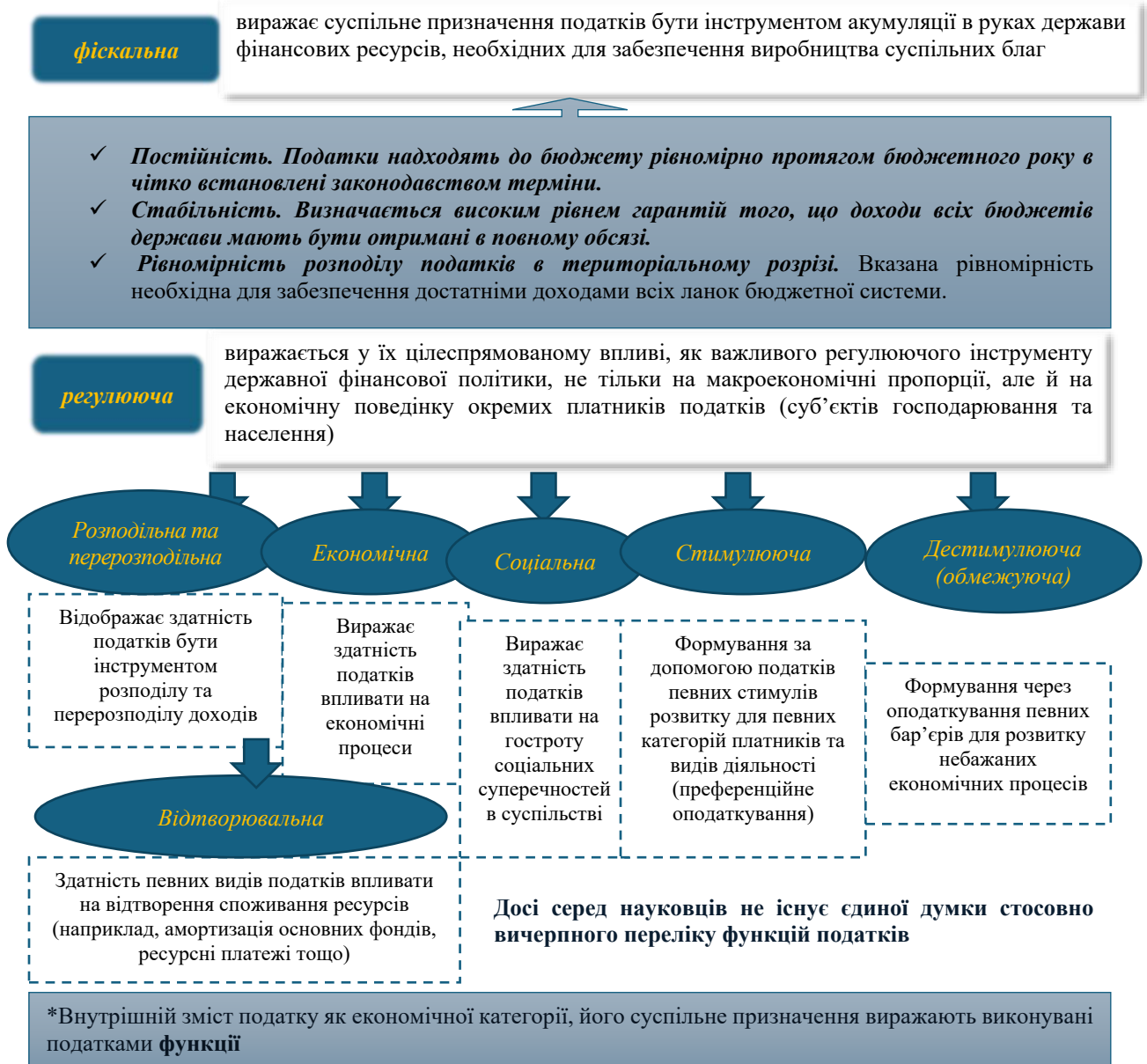
	<i>Пізня стадія</i>	<i>Розширення обсягів оподаткування, удосконаленням його форм та методів справляння податків.</i> На цій стадії на бюджетно-податковій системі впливають не лише економічні, а й соціально-політичні та ідеологічні чинники. Прибутковий податок з податку переважно на багатих поступово перетворюється на обов'язок, що стосується більшості громадян. У той же час ідея податкової справедливості поширюється на сферу непрямих податків, серед яких з'являються високі податки на предмети розкоші.
<i>Х. Хайнрайх</i>	<i>1 стадія</i>	Охоплює період від панування натурального господарства до початку розкладання феодального ладу. Характеризується домінуванням неподаткових доходів держави, а з податкових доходів – переважання традиційних – переважання традиційних натуральних прямих податків (на землю, скот, подушних)
	<i>2 стадія</i>	Пов'язана з підвищенням ролі непрямих податків, особливо мита на зовнішню торгівлю.
	<i>3 стадія</i>	Характеризується зменшенням ролі традиційних прямих податків.
	<i>4 стадія</i>	Характеризується прискореним розвитком внутрішньої торгівлі і товарно-грошових відносин, у зв'язку з чим головну роль у податкових системах починають відігравати внутрішні акцизи і податки на продаж, що витісняють мито.
	<i>5 стадія</i>	Економіка сягає своєї зрілості, основою податкових систем стають сучасні прямі податки на особисті доходи і прибутки корпорації.

Еволюція наукових поглядів на податки

<i>Загальні теорії</i>	Об'єктом дослідження цих теорій виступає <i>природа і економічна сутність податку та оподаткування в цілому</i> , а предметом дослідження є обґрунтування <i>відносин, що складаються між економічними суб'єктами господарювання та державою з приводу встановлення і стягнення податків</i>
Теорія обміну	
<i>Податок – це обов'язковий, індивідуально еквівалентний платіж індивіда державі, здійснюваний з метою покриття оголошених суспільству витрат держави, за допомогою яких фінансується надання конкретних послуг, що надаються державою індивіду в обмін на отримання від нього даного платежу.</i>	
Теорія еквівалентного обміну, Атомістична теорія (С. Де Вобан – теорія «суспільного договору», Ш. Монтеск'є – теорія «публічного договору», Т. Гоббс, Вольтер, О. Мірабо – теорія «фіскального договору»), Теорія насолоди (С. де Сімонді), теорія податку як страхової премії (А. Тьєр, Е. де Жирарден, Д. Мак-Куллох)	
Класична теорія податків	
<i>Податок – це обов'язковий, індивідуально еквівалентний платіж індивіда державі, здійснюваний з метою покриття витрат держави на суспільну оборону і підтримку гідності верховної влади, справляння якого має здійснюватися з дотриманням принципів справедливості, визначеності, зручності та економії.</i>	
теорія податкового нейтралітету (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей та інші), теорія податку як жертви (І. Канар, Ж.С. де Сімонді, Д.С. Мілль, С.Ю. Вітте, І.І. Тергенев, І.І. Янжул, Б.Т. Мільгаузен, Я. Таргулов та ін)	
Неокласична теорія	
<i>Податки – це примусові платежі з боку держави та місцевих органів влади, що стягуються без усякої залежності від волі платника.</i>	
маржиналізм (А. Маршалл, Д. Кларк, А. Лігу, Л. Вальрас, А.Кохен-Стюарт, Ф.Еджворт та інші)	
теорія колективних потреб (А.Вагнер, «ідея провалів ринку» Л. Штейн, А. Шеффле, Е.Сакс, Ф. Нітті, Е. Селігман та інші), теорія суспільного товару (К. Віксель, Е. Ліндаль, Дж. Б'юкенен, П. Самуельсон), економічна теорія добробуту (А. Пігу)	
Концепція державного регулювання економіки	
Кейнсіанство (Дж. М. Кейнс та інші), некейнсіанство (Е. Хансен, С. Харріс і ін)	
Неолібералізм (економічний лібералізм)	
<i>Неолібералів об'єднує неприйняття кейнсіанських методів регулювання економіки. Система ринкових відносин розглядається ними як найбільш ефективної форми господарювання, що створює найбільш сприятливі умови для економічного розвитку. Відмінною рисою ринку, на їх думку, є наявність «природного порядку», здатність ринкової системи до саморегулювання. Саме природний порядок забезпечує найбільшою мірою оптимальне поєднання приватних інтересів з інтересами суспільства.</i>	
теорія спонтанного порядку (Ф. Хайєк), теорія соціального ринкового порядку (А. Мюллер-Армарк, В. Ойкен, Л. Ерхард), монетаризм (Ф.Найт, М. Фрідмен, Дж. Стіглер), теорія економіки пропозиції (М. Бернс, Г. Стайн, Р. Ріган і А. Лаффер)	
Концепція неокласичного синтезу (П. Самуельсон, Дж. Хікс, В. Леонт'єв)	
Інституціоналізм (Т. Веблен, Дж. Р. Коммонс, У. Гамільтон, Дж. А. Гобсон, Дж. Гелбрейт, В. Арон, Ян Тінберген) та неоінституціональна економічна теорія (Д. Норт, О. Уільямсон, М. Олсон, Р. Познер, Р. Нельсон, С. Уінтер)	
<i>Спеціальні (часткові) теорії</i>	Об'єктом дослідження цих теорій виступає <i>окремий аспект оподаткування, що представляє собою проблему</i> , а предметом дослідження виступає <i>обґрунтування відносин, що складаються між економічними суб'єктами та державою в процесі вирішення даної проблеми</i>
теорія співвідношення прямого і непрямих оподаткування, теорія єдиного податку (Г.Джордж та ін.), теорія пропорційного та прогресивного оподаткування, теорія перекладання податків (Дж. Локк, Е. Селігман та ін.)	

Висновки. Історично еволюція оподаткування пройшла шлях від натуральних зборів у добу феодалізму до сучасної багаторівневої системи податків на доходи, споживання й майно. У різні періоди домінували різні види податків — спочатку прямі, потім непрямі, що відображало зміни в економічній структурі, характері виробничих відносин і ролі держави. З розвитком фінансової думки сформувалися різні теорії податків, які пояснюють їхню природу, сутність і призначення. Серед загальних теорій податків вирізняють: теорію обміну — податок як плату державі; класичну — як «жертву» заради блага; неокласичну — фінансування суспільних благ; кейнсіанську — регулятор попиту; монетаристську — оптимізація ставок за кривою Лаффера; та інституціональну — взаємодію податків із соціальними й правовими інститутами. Серед спеціальних теорій виділяють: теорію співвідношення прямих і непрямих податків, єдиного податку, прогресивного оподаткування та перекидання податків, які пояснюють вплив податків на економічну поведінку та розподіл тягаря оподаткування. Сучасна податкова теорія розглядає податки як основу фінансової системи, що формує бюджетні ресурси й впливає на економічний розвиток. Різні теорії — від класичних до інституціональних — формують наукове підґрунтя для оптимізації податкової політики, збалансування фіскальної ефективності та соціальної справедливості.

3. ФУНКЦІ ПОДАТКІВ

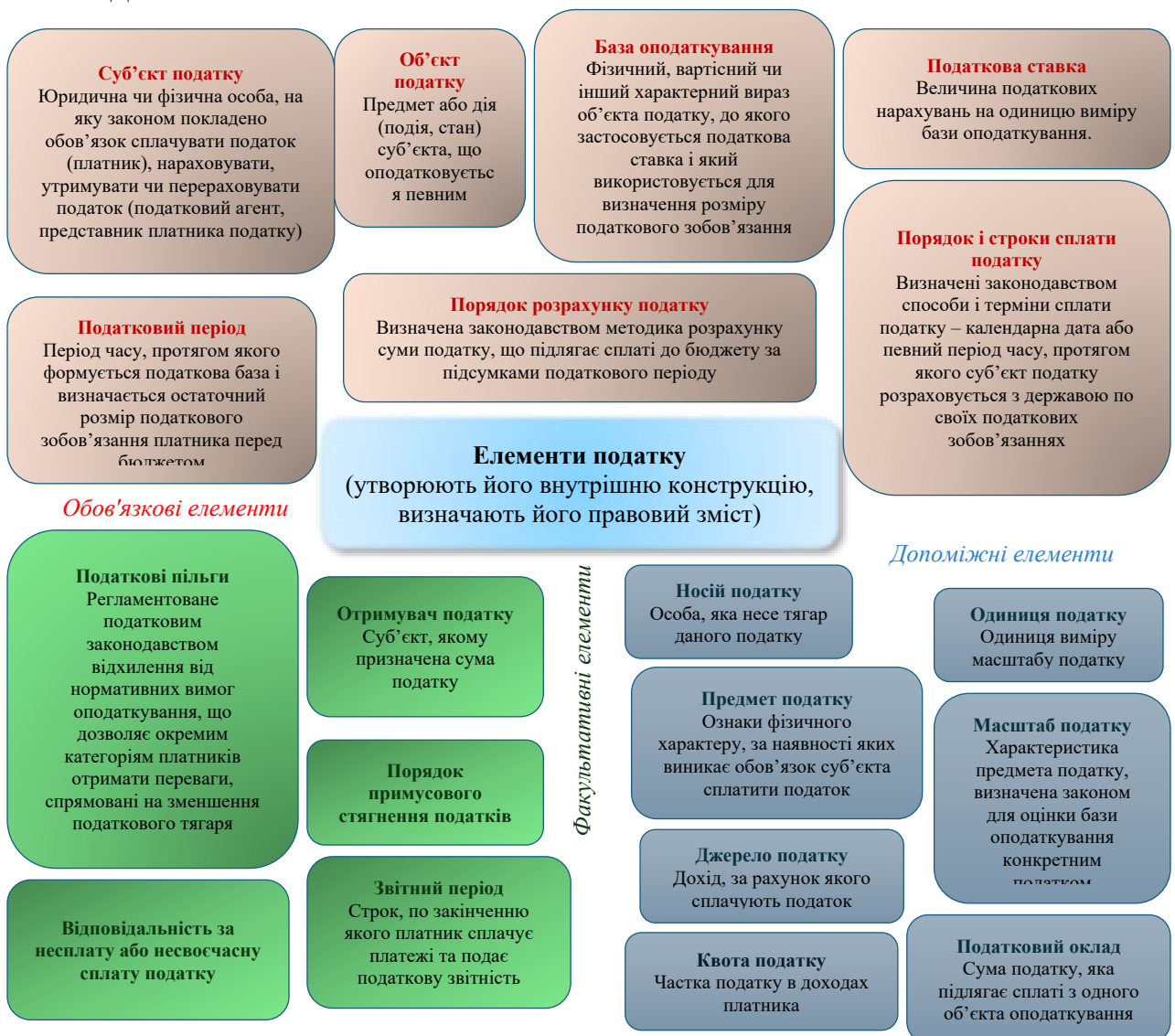

Висновки. Податки розглядаються як багатофункціональний інструмент державної фінансової політики, який забезпечує реалізацію стратегічних завдань соціально-економічного розвитку. Вони виконують не лише фіскальну функцію, спрямовану на формування дохідної частини бюджету, а й регулюючу, впливаючи на інвестиційні процеси, підприємницьку активність, структуру виробництва та споживання. Через розподільчу функцію держава перерозподіляє доходи між різними секторами та соціальними групами, зменшуючи нерівність і підтримуючи суспільну стабільність.

Важливу роль відіграє також стимулююча роль податків, що реалізується через систему податкових пільг, відрахувань і преференцій, покликаних заохочувати інновації, екологічні ініціативи, розвиток малого бізнесу та експортоорієнтоване виробництво. Контрольна функція дозволяє державі відстежувати динаміку доходів суб'єктів господарювання, рівень податкової дисципліни й мінізації економіки, що створює підґрунтя для ефективного управління фінансовими потоками.

Таким чином, податки є механізмом впливу на економічну динаміку через регулювання сукупного попиту й пропозиції, стимулювання інвестиційної активності, зайнятості та споживання. Вони сприяють підтриманню макроекономічної рівноваги, фінансової стійкості та збалансованості інтересів держави, бізнесу й громадян, виступаючи водночас засобом економічного зростання й соціальної справедливості..

4. КЛАСИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОДАТКІВ ТА ВИЗНАЧЕНІ ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

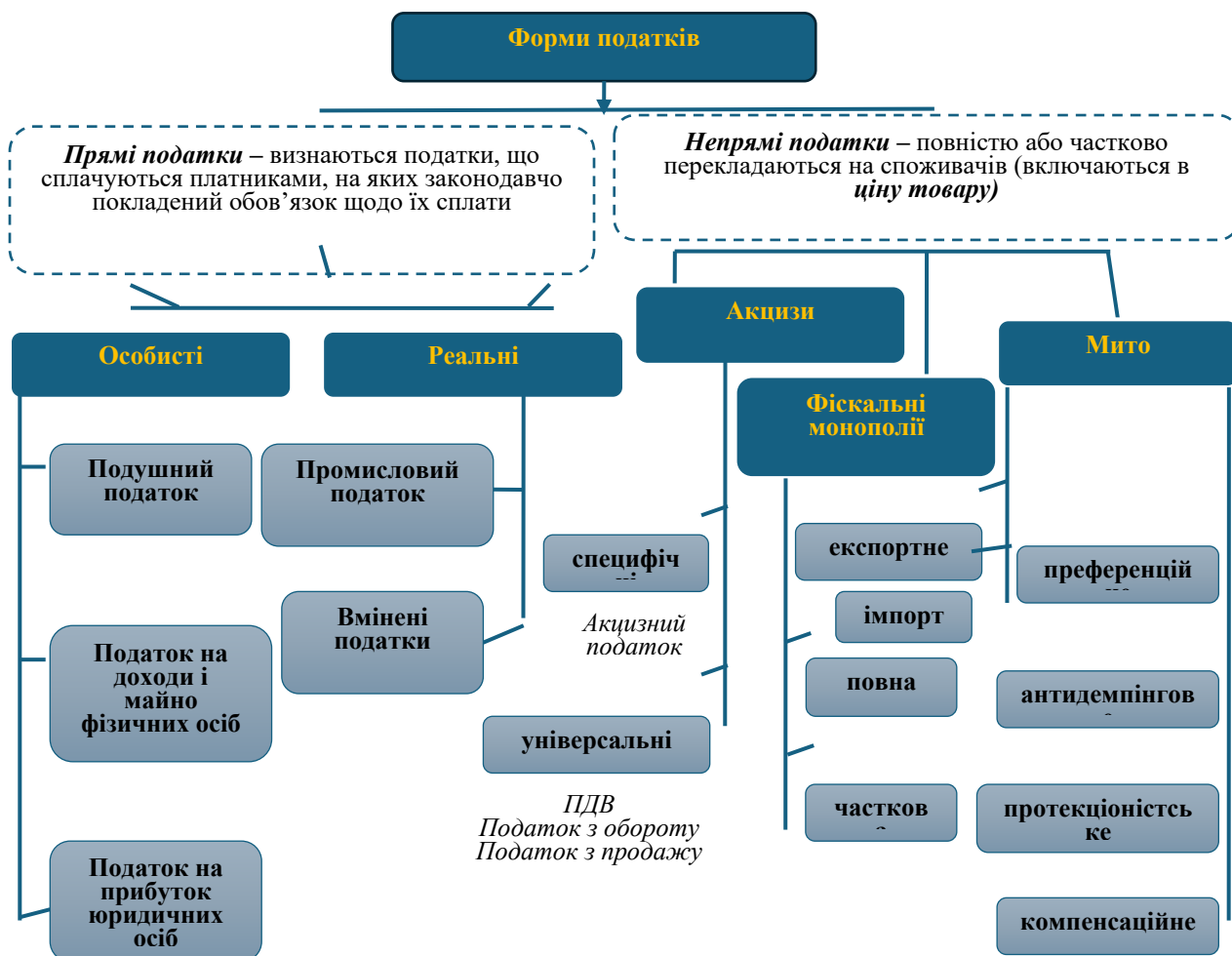

Види податкових ставок

Критерій	Види	Характеристика
Спосіб визначення податку	Специфічні (абсолютна) Адвалерні Комбіновані	ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється у відсотковому або кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування одночасне застосування специфічних і адвалерних ставок
Залежність зміни величини податкової ставки від зміни величини податкової бази	Пропорційні Прогресивні Регресивні Змішані	ставка, що змінюється пропорційно величині бази оподаткування ставка, що зростає із збільшенням податкової бази (прості – встановлюються до всієї бази - та складні – кожна частина податкової бази оподатковується за своєю зростаючою ставкою) ставка, що зменшується із зростанням податкової бази одночасне застосування прогресивних і пропорційних ставок
Зміст	Маржинальні Середні (ефективні) Граничні	ставка, що визначена такою для окремого податку. Зафіксовані безпосередньо в податковому законодавстві ставки, які використовуються у разі застосування складної податкової прогресії, розраховуються співвідношенням сплаченого податку до податкової бази максимальний або мінімальний розмір ставки за певним податком. Визначаються як відношення приросту суми сплаченого податку до приросту податкової бази, що зумовив приріст податкових надходжень
Податковий тиск	Базова Знижена Підвищена	ставка, яка не враховує особливостей чи виду діяльності платника ставка оподаткування, яка визначається з врахуванням особливостей платника податків і видів його діяльності, форм і розміру одержуваних ним доходів, є нижчою за базову ставку ставка оподаткування, яка визначається з врахуванням особливостей платника податків і видів його діяльності, форм і розміру одержуваних ним доходів, є вищою за базову ставку
Елемент	Визначені Податковим кодексом України	
Суб'єкт податку	Платники податку - фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів. Податковим агентом визнається особа, на яку покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків. Податкові агенти прирівнюються до платників податку і мають права та виконують обов'язки, встановлені для платників податків. Платник податків веде справи, пов'язані зі сплатою податків, особисто або через свого представника. Представниками платника податків визнаються особи, які можуть здійснювати представництво його законних інтересів та ведення справ, пов'язаних із сплатою податків, на підставі закону або довіреності.	
Об'єкт податку	Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.	
База оподаткування	База оподаткування - це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.	
Податкова ставка	Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування.	
Податковий період	Податковим періодом визнається встановлений період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів. Податковим періодом може бути: календарний рік, календарне півріччя, календарні три квартали, календарний квартал, календарний місяць, календарний день.	
Порядок розрахунку податку	Обчислення суми податку здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів.	
Порядок і строки сплати податку	Строком сплати податку та збору визнається період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством.	
Податкові пільги	Податкова пільга - передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності визначених законодавством підстав.	
Звітний період	Базовий податковий (звітний) період - період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати до бюджету суми податків та зборів, крім випадків, коли контролюючий орган зобов'язаний самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податку.	
Одиниця податку	Одиницею виміру бази оподаткування визнається конкретна вартісна, фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якої застосовується ставка податку.	

Висновки. Класичні елементи податку, визначені Податковим кодексом України, становлять основу правового та економічного механізму оподаткування. До них належать об'єкт, суб'єкт, база оподаткування, податкова ставка, податковий період, порядок обчислення і сплати, податкові пільги та відповідальність за порушення податкового законодавства. Об'єктом оподаткування виступають доходи, прибуток, майно або операції, з яких здійснюється нарахування податку. Суб'єктом є фізична чи юридична особа, на яку покладено обов'язок сплати. База оподаткування визначає кількісну або вартісну характеристику об'єкта, що використовується для розрахунку суми податку, а ставка встановлює розмір вилучень з одиниці бази. Податковий період визначає часові межі, за які обчислюється податок, а порядок сплати регламентує процедуру його внесення до бюджету. Податкові пільги забезпечують зменшення податкового навантаження для окремих платників або видів діяльності, тоді як система відповідальності гарантує дотримання дисципліни в податкових відносинах. Особливого значення для регулювання набувають також податкові ставки, для аналізу ефективності оподаткування використовують маржинальну, середню й граничну ставки, що відображають частку вилученого доходу та динаміку бюджетних надходжень. Сукупність цих параметрів формує основу ефективної та справедливої податкової системи.

5. КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ, ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Класифікація податків відповідно Податкового кодексу України*

МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОДАТКІВ

Згідно з МВФ

- ❖ Податки на доходи, прибуток і приріст капіталу
- ❖ Податки на фонд заробітної плати і робочу силу
- ❖ Податки на власність
- ❖ Податки на товари та послуги
- ❖ Податки на міжнародну торгівлю і операції
- ❖ Інші податки

Згідно з ОЕСР

- ✓ Податки на доходи, прибуток і приріст капіталу
- ✓ Податки на фонд заробітної плати і робочу силу
- ✓ Податки на власність
- ✓ Податки на товари та послуги, міжнародну торгівлю і операції
- ✓ Платежі до соціальних фондів
- ✓ Інші податки

Згідно з ООН

- Податки на виробництво та імпорт
- Поточні податки на доходи, майно тощо
- Податки на капітал

ОФІЦІЙНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ В МЕЖАХ БЮДЖЕТНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

- Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості
- Податки на власність
- Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів
- Внутрішні податки на товари та послуги
- Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції
- Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів
- Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси
- Інші податки та збори

В Україні встановлюються **загальнодержавні (7) та місцеві (4) податки та збори**

Загальнодержавні податки і збори

1. податок на прибуток підприємств;
2. податок на доходи фізичних осіб;
3. податок на додану вартість;
4. акцизний податок;
5. екологічний податок;
6. рентна плата;
7. мито;

Місцеві податки і збори

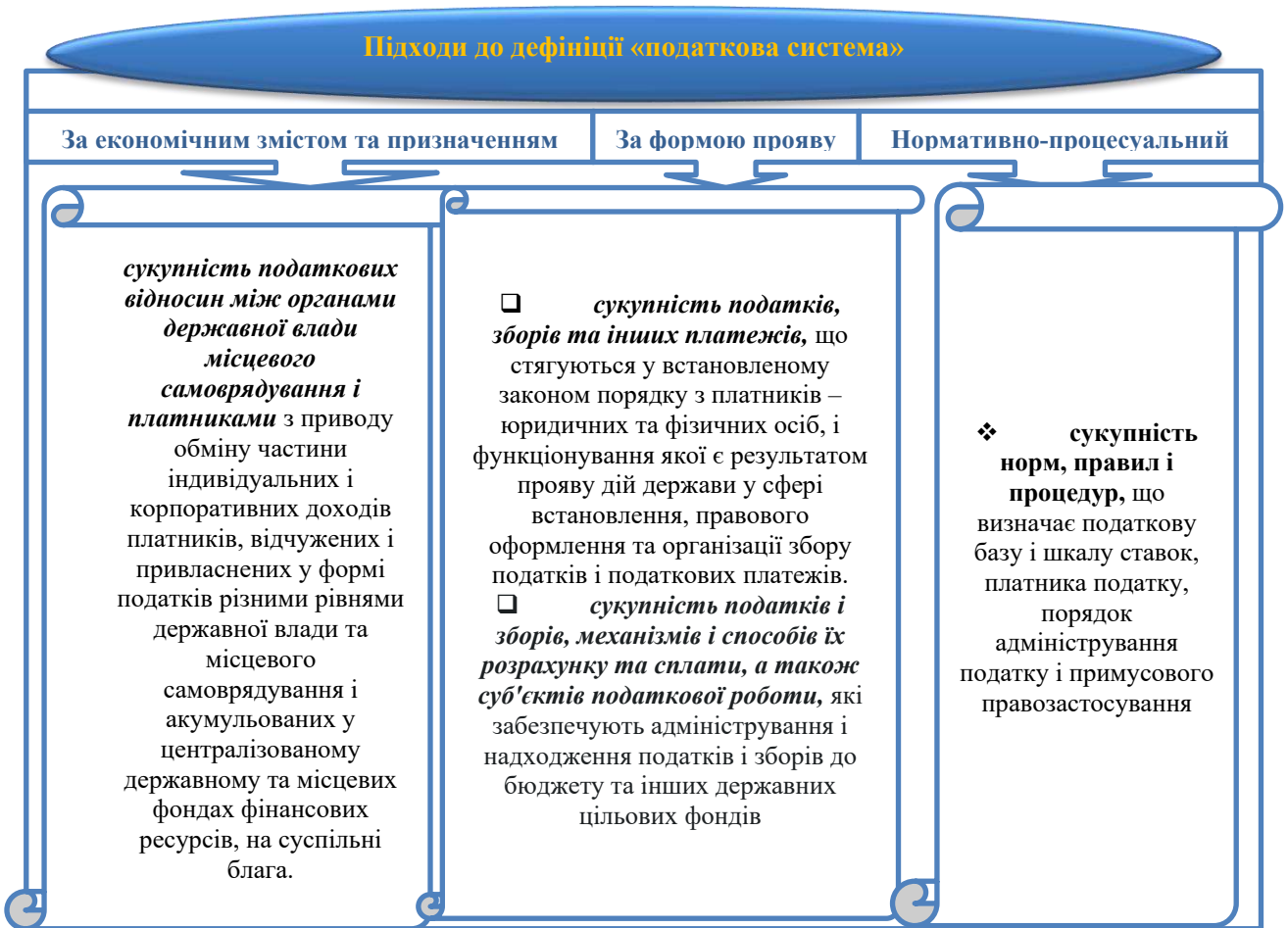
1. податок на майно
2. єдиний податок
3. збір за місяць для припаркування транспортних засобів
4. туристичний збір

* Визначається статтями 8, 9 та 10 ПКУ

Висновки. Податки поділяються за різними критеріями, що дозволяє всебічно оцінити їхню роль у формуванні бюджетних ресурсів і вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання та домогосподарств. За способом стягнення розрізняють прямі податки, які справляються безпосередньо з доходів або майна платників і відображають реальну платоспроможність суб'єкта, та непрямі податки, що включаються у вартість товарів і послуг і фактично перекладають податковий тягар на кінцевого споживача. За рівнем встановлення виділяють загальнодержавні податки, які формують основу державного бюджету, і місцеві податки та збори, що забезпечують фінансову самостійність територіальних громад. За об'єктом оподаткування податки поділяються на податки на доходи, споживання, майно, а також ресурсні та екологічні, які спрямовані на раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля. У міжнародній практиці застосовуються аналогічні підходи, проте класифікація податків має свої особливості залежно від рівня економічного розвитку держави, структури ВВП і податкової політики. Такі міжнародні класифікації дозволяють проводити порівняльний аналіз податкових систем, оцінювати ефективність податкових реформ і рівень податкового навантаження в різних країнах.

Збалансована податкова система повинна гармонійно поєднувати прямі та непрямі податки, забезпечуючи достатність бюджетних надходжень, стимулювання економічного розвитку й підтримання соціальної рівноваги в суспільстві.

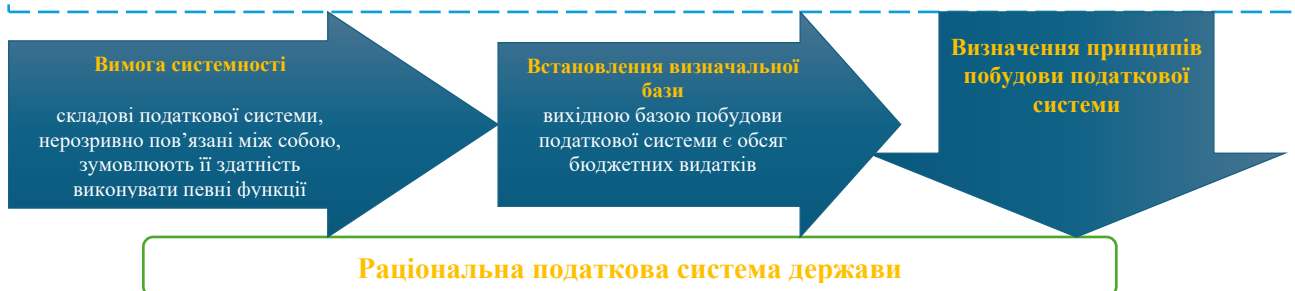
6. ПОДАТКОВА СИСТЕМА: ПОНЯТТЯ І ОСНОВИ ПОБУДОВИ

За економічною сутністю та призначенням **податкова система** являє собою сукупність відносин між платниками та державою з приводу обміну частини створеного ВВП, вилученого для формування централізованого фонду держави, на суспільні блага.

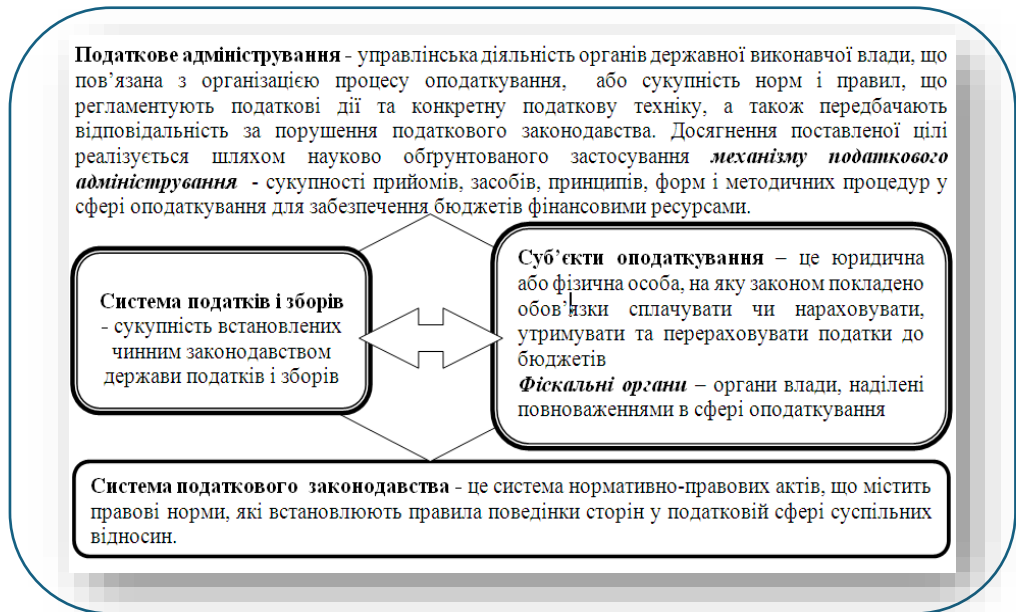
Податкові відносини реалізуються в конкретних формах оподаткування, що зумовлює розкриття змісту **податкової системи на рівні податкової практики (за формою прояву)** як врегульованої нормами права сукупності взаємопов'язаних та взаємоузгоджених податків та обов'язкових платежів податкового характеру, побудованої відповідно до наукових принципів оподаткування. Зарубіжні вчені розглядають **податкову систему** з прикладної точки зору (**нормативно-процесуальний підхід**) як послідовність певних дій суб'єктів податкових правовідносин – це сукупність норм, правил і процедур, що визначає податкову базу і шкалу ставок, платника податку, порядок адміністрування податку і примусового правозастосування.

Система оподаткування – частина податкової системи або сукупності встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також механізмів і способів їх розрахунку і сплати до бюджету та державних цільових фондів

Основні засади побудови податкової системи

Взаємозв'язок між елементами податкової системи держави

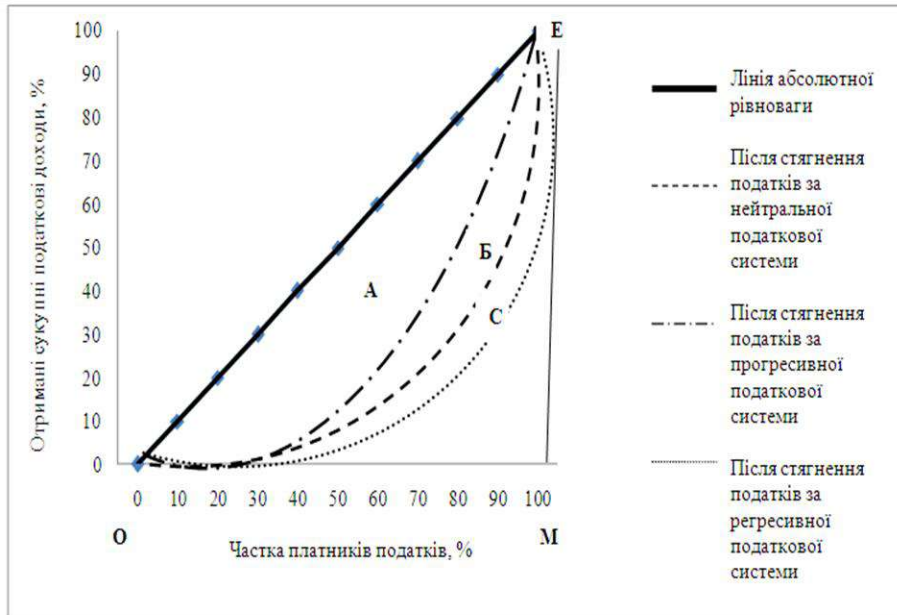
Види податкових систем

За територіальною ознакою (за сферою дії фіскального суверенітету над певною територією)	Національна Міжнародна (міждержавна) Глобальна
За адміністративно-територіальним устроєм	Податкова система унітарної держави Податкова система федеративної держави Податкова система конфедеративної держави
За умовляною ознакою (уявною творчою реконструкцією податкової системи на основі вибраних пріоритетів, певних припущень, ідей і даних)	Наукова, Оптимальна
В залежності від рівня податкового навантаження	Ліберально-фіскальна, Помірно фіскальна, Жорстко фіскальна
В залежності від частки непрямого оподаткування	Прибуткова (англосаксонська модель) Помірно непряма (євроконтинентальна модель) Непряма (латиноамериканська модель) Змішана модель
В залежності від рівня централізації податкових повноважень	Централізована, Помірно централізована, Децентралізована
В залежності від рівня нерівності доходів після оподаткування	Прогресивна, Регресивна, Нейтральна

Принципи побудови податкової системи

Автор	Назва (суть) принципів
Адам Сміт	<p>Рівність: громадяни зобов'язані брати участь у покриванні державних видатків по можливості у відповідності зі своїми доходами</p> <p>Визначеність: податок повинен бути точно визначений щодо часу, способу та розміру, зрозумілим і відомим як самому платнику, так і будь-кому іншому</p> <p>Зручність: податок повинен стягуватися у момент і способом, найбільш зручним для платника</p> <p>Принцип економії: витрати на збирання кожного податку мають складати суму якомога меншу тієї, що надходить в дохід держави</p>
Адольф Вагнер	<p>Фінансові принципи: достатня дохідність; еластичність оподаткування</p> <p>Економічні принципи: продуманий вибір між податками з доходів і на капітал з огляду на допустиму різницю між індивідуальними і національними інтересами; вибір податків за критерієм їх усестороннього впливу та і урахуванням можливості перекидання податків;</p> <p>Принципи справедливості: універсальність; рівність</p> <p>Адміністративні принципи: визначеність; зручність; мінімізація затрат на збирання</p>
Річард Масгрейв	Рівномірний розподіл податкового тягаря; мінімальний тиск на економічні рішення; мінімізація державного втручання та порушення рівноваги між соціальною справедливістю й економічною ефективністю; сприяння стабілізації економіки й економічному зростанню; оподаткування повинно бути зрозумілим для платника податків; справедливість податкового управління; економічність
Роберт Джоунс	Рівність; пропорціональність; визначеність; економічність; зручність; продуктивність; справедливість; всезагальність; консистентність; еластичність; єдність; взаємопроникливість; відсутність імунітету; право на пільги і привілеї; диференціація; мінімальне жертвування; адекватність
Джозеф Стігліц	<p>Економічна ефективність: податок не повинен перешкоджати ефективній за економічним результатом алокації (розподілу) ресурсів;</p> <p>Адміністративна простота: податок має бути простим і економічним в адмініструванні;</p> <p>Еластичність: податкова система має швидко реагувати на зміни економічних умов (особливо на темпи інфляції);</p> <p>Транспарентність (прозорість): платники повинні мати можливість знати величину покладених на них податків, у результаті через політичний механізм податковий тягар може бути приведений у відповідність з його суспільно допустимою висотою;</p> <p>Справедливість: податкова система має бути справедливою відносно різних осіб з урахуванням однаковості або диференціації їхнього матеріального стану</p>
Сучасна зарубіжна наукова думка	<p>Фіскальна адекватність: податкова система має забезпечувати доходи, достатні для того, щоб обійтися без дефіцитного фінансування</p> <p>Підвищувальний ефект: податкові надходження мають збільшуватися по мірі зростання національного доходу навіть без підвищення податкових ставок і розширення бази оподаткування</p> <p>Гнучкість: можливість властей без зволікання переглядати систему оподаткування відповідно до змін потреб економіки і фіску</p> <p>Принцип різноманітності: податкові надходження не повинні залежати від надто обмеженої кількості податків.</p>
В.М. Опарін	<p>Принцип рівнонапруженості означає такий розподіл податкового тягаря між суб'єктами оподаткування, який відображає усі аспекти їх діяльності, а саме: рівень отриманих доходів, тобто внесок у створення ВВП (що вони дають суспільству); споживання, тобто його участь у розподілі і використанні створеного ВВП; майновий стан, що характеризує рівень доходів платників. <i>Принцип рівнонапруженості сформувався на основі поєднання принципів рівномірності і соціальної справедливості</i></p> <p>Принцип урівноваженості інтересів: значить установити відповідність між функціями держави і уподобаннями платників, які розглядають ці функції як можливість отримати блага, які не можна придбати на приватному ринку..</p> <p>Принцип фіскальної достатності: встановлені податки, збори та інші обов'язкові платежі, система їх адміністрування та контролю повинні забезпечувати доходи, достатні для фінансування видатків.</p> <p>Принцип цілеспрямованого використання податків як фінансових регуляторів. Для цього треба чітко уявляти, як певна комбінація податків і механізми їх справляння впливатимуть на соціально-економічний розвиток загалом, окремих галузей та на добробут окремих категорій населення.</p>
Сучасна вітчизняна наукова думка	<p>Фіскальні (фіскально-бюджетні): фіскальної достатності, еластичності, рухомість</p> <p>Політико-економічні: економічної ефективності, стабільності, гнучкості, системності, нейтральності</p> <p>Соціально-етичні: справедливості, платоспроможності, еквівалентності (вигоди), рівномірності</p> <p>Організаційно-технічні: визначеність, зручність, економія, стабільність та прозорість законодавства</p>

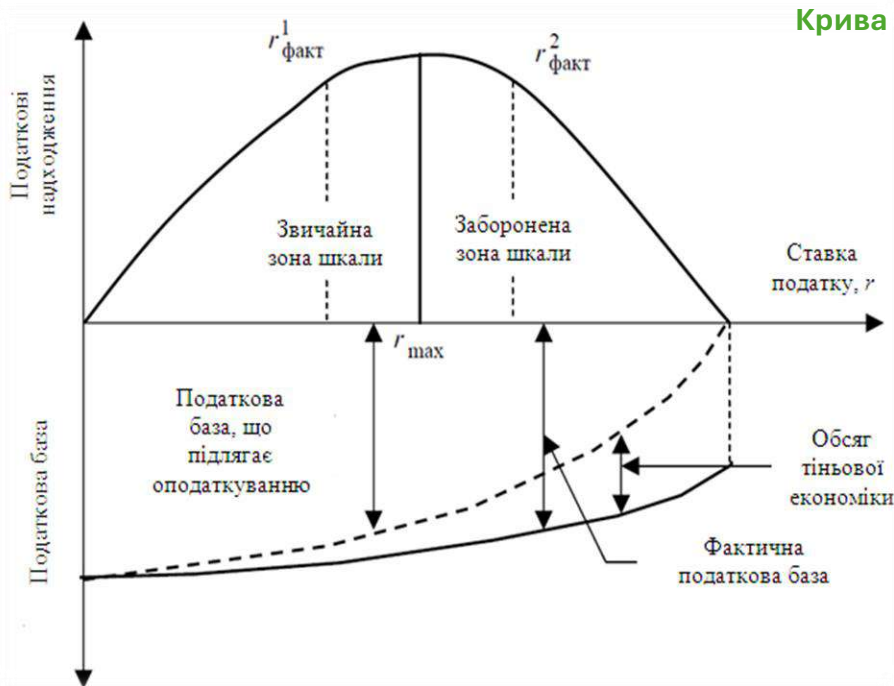
Криві Лоренца для різних податкових систем

Діаграма Лоренца показує взаємозв'язок між податковими надходженнями до бюджету держави та сумарною кількістю платників податку. Іншими словами **характеризує розподіл податкових зобов'язань серед суб'єктів оподаткування.**

Ідеальним є такий розподіл, коли певна кількість платників, наприклад 20 % від загальної, сплачують до бюджету відповідно двадцятивідсотковий обсяг податкових надходжень (лінія абсолютної рівноваги).

Коефіцієнт Джині визначає ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань вирахуванням відношення між кривою Лоренца, яка виражає дійсний розподіл доходів і податкових зобов'язань, й ідеально рівномірним бажаним розподілом. Математично цей показник розраховується **відношенням площі фігури А, Б чи С до площі трикутника OEM**. Його значення знаходиться в межах **від 0 до 1**. При цьому чим більше значення (ближче до 1), тим нерівномірними є розподіл податкового тягара.

Різні країни мають **неоднаковий рівень оподаткування**, цьому сприяють чинники економічного, політико-правового, соціально-демографічного, науково-технічного характеру

Для аналізу **оптимальної норми оподаткування** вченими часто використовується теорія відомого американського економіста А. Лаффера. За допомогою **кривої Лаффера** — основи цієї теорії, доведено, що, коли висота податкових ставок сягає певного критичного рівня, подальше підвищення норми оподаткування спричиняє не збільшення, а навпаки — зменшення податкових надходжень

Висновки. Податкова система — це не лише сукупність податків і процедур, а комплексний механізм фінансового впливу держави на економіку, іншими словами, це цілісна сукупність податків, зборів, платежів, норм і процедур, що забезпечують формування доходів держави та визначають взаємодію між державою й платниками. Вона має базуватися на принципах законності, справедливості, прозорості та стабільності. Ефективна система повинна не просто наповнювати бюджет, а стимулювати інвестиції, підприємництво й інновації. Крива Лаффера ілюструє, що надмірне оподаткування зменшує економічну активність і розширює тіньовий сектор, тоді як занадто низькі ставки обмежують фіскальні можливості держави. Оптимальна ставка має забезпечувати баланс між доходами бюджету та мотивацією до праці й інвестицій, однак в Україні цей баланс часто порушується через фіскальний тиск. Для оцінки справедливості податкової системи використовують діаграму Лоренца та коефіцієнт Джині, що вимірюють нерівність доходів: чим менше значення показника після сплати податків, тим ефективніше система виконує перерозподільну функцію. Таким чином, податкова система має не лише фіскальне, а й соціально-економічне значення. Її якість визначається не кількістю податків, а здатністю забезпечити баланс між бюджетною стабільністю, стимулюванням розвитку й зменшенням соціальної нерівності. Без критичного перегляду структури ставок, механізмів адміністрування та ефективності перерозподілу доходів податкова політика ризикує залишитися формально збалансованою, але фактично — економічно неефективною і соціально несправедливою.

7. СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЯМОГО І НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Критерії поділу податків на прямі та непрямі

Критерій	Характеристика
Перекладання податків	До прямих відносять податки, що сплачуються платниками, на яких законодавчо покладений обов'язок щодо їх сплати, а непрямі повністю або частково перекладаються на споживачів (включаються в ціну товару). Вперше цей критерій був запропонований Д. Локком в кінці XVII ст.
Спосіб обкладання та стягнення	Прямі податки побудовані на основі явищ та ознак постійного характеру
Об'єкт оподаткування	Прямі податки встановлюють щодо платників та їх доходів і майна, непрямыми обкладаються товари та послуги, вони включаються у вигляді надбавки до їх ціни
Спосіб визначення платоспроможності платника	Прямий спосіб – на основі доходу та майна, і непрямий - на основі витрат, тому податки на доходи і майно віднесені до групи прямих, а на споживання – до непрямих
Місце в відтворювальному процесі	Прямі податки виникають на стадії розподілу і формування первинних доходів, а непрямі – формуються в процесі перерозподілу ВВП
Форма взаємовідносин між платниками і фіскальними органами	Платники прямих податків змушені вступати у безпосередні стосунки з органами фіску, тоді як реальні платники непрямих податків не вступають в безпосередні відносини з фіскальними органами (вони їх сплачують непрямі податки, купуючи товар або послуги)

Прямі податки є базисом податкових систем держав із розвинутою ринковою економікою, в той час як в країнах, що розвиваються, домінує **непряме оподаткування**, обумовлене низькими доходами значної частини населення, нестійким фінансовим станом суб'єктів господарювання, невисоким майновим забезпеченням.

Непрямі податки відіграють значну роль у формуванні доходів держави та податковому регулюванні через властиві ним переваги: швидкість і регулярність надходжень до бюджету, збільшення надходжень при зростанні населення та його добробуту, вирівнювання міжрегіонального розподілу доходів, стимулювання споживання товарів, можливість впливу держави на розвиток виробництва і сфери послуг.

Прямі ж податки за певних умов спроможні повністю знищити стимули до удосконалення виробництва та накопичення капіталів

Висновки. Співвідношення між прямими й непрямими податками відображає економічну модель і соціальну політику держави. У розвинених країнах переважають прямі податки, що забезпечують справедливий розподіл податкового тягаря та підтримують соціальну рівновагу, фінансуючи освіту, охорону здоров'я й соціальний захист. У країнах, що розвиваються, включно з Україною, домінують непрямі податки — ПДВ, акцизи, мито — завдяки простоті адміністрування та стабільним надходженням навіть за умов мінізації економіки. Водночас вони є регресивними, адже більший тягар несуть малозабезпечені групи населення.

Оптимальна модель податкової системи має забезпечувати збалансованість між прямим і непрямим оподаткуванням, щоб водночас гарантувати стабільність бюджетних надходжень і не пригнічувати підприємницьку ініціативу. Надмірна ставка прямих податків може зменшити мотивацію до праці та інвестицій, тоді як надмірна частка непрямих — посилити соціальну нерівність. Ефективна податкова політика повинна враховувати рівень розвитку економіки, структуру доходів населення, стан бізнес-середовища та пріоритети державної соціальної політики. Лише за умов такого балансу податкова система може виконувати подвійну роль — бути стабільним джерелом фінансування держави й водночас інструментом економічного зростання та соціальної справедливості.

8. ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ, ЇХ ВИДИ, ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛКИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Податкова пільга – це вид податкових переваг в сфері оподаткування, які надаються конкретним територіям, певним видам діяльності, юридичним або фізичним особам для стимулювання господарської діяльності, соціального захисту, а також з метою легалізації тіньових грошових потоків

Принципами встановлення податкових пільг

- ❖ законність,
- ❖ недопустимість індивідуального чи дискримінаційного характеру їх встановлення,
- ❖ добровільність застосування та створення податкових переваг.

Недоліки використання пільг

- ускладнює податкове законодавство,
- веде до здорожчення податкового адміністрування в рамках контролю за дотриманням норм податкового законодавства,
- несправедливо перекладає тягар на платників, які їх не мають, що сприяє ухиленню від оподаткування,
- порушується ринкова рівновага через надання конкурентних переваг пільговим категоріям платників,
- податкові пільги не є стабільним явищем, що призводить до перекручування структури податкової системи, ускладнює планування і прогнозування показників податкових надходжень.

Переваги використання пільг

- можуть бути інструментом подолання економічних деформацій,
- можуть надаватися в цілях нейтралізації негативних соціальних ефектів стягнення окремих податків,
- можуть використовуватись як інструмент проведення певної економічної політики, наприклад, підтримки пріоритетних видів діяльності

Види податкових пільг

Класифікаційна ознака	Види пільг
Форма прояву	Пільгові режими, Звільнення, Вилучення, Вирахування, Знижки, Відстрочки, розстрочки, кредити
Належність до рівня управління	Загальнодержавні Пільги, встановлені органами місцевого самоврядування
Відношення до елементів податку	Пільги, що не пов'язані з конкретними елементами податку Пільги, що мають відношення до платника, об'єкта оподаткування, бази оподаткування, податкової ставки, строку сплати
Комплексність впливу	Пільги, що впливають на один податок (елемент), Пільги, що впливають на два податки (елемента) Пільги, що впливають на комплекс податків (елементів)
Суб'єкт впливу	Пільги, які надаються тільки суб'єктам господарювання (стимулювання виробництва та розподілу) Спрямовані на кінцевого споживача (стимулювання споживання) Пільги, які надаються суб'єктам господарювання та фізичним особам
Сфера регулювання	Пільги економічного характеру, Пільги соціального характеру, Пільги загального характеру
Механізм надання	Умовні пільги Безумовні пільги
Призначення	Стимулюючі Підтримуючі
Період дії	Пільги, період застосування яких не визначений Тимчасові пільги
За елементами податку (форма надання)	Звільнення від оподаткування окремих категорій платників податків Зменшення об'єкта оподаткування Зменшення (обмеження) бази оподаткування Зменшення податкових ставок Застосування спеціальних методів податкового обліку Збільшення податкового (звітного) періоду Зменшення суми податку, яка підлягає до бюджету Розстрочення та відстрочення сплати податкових зобов'язань

Висновки. Податкові пільги є важливим, але суперечливим елементом податкової системи. Їхнє призначення полягає у стимулюванні економічної активності, інвестицій, інновацій та соціально значущих сфер — освіти, медицини, малого бізнесу чи екологічних проектів. За належного використання пільги можуть стати дієвим інструментом державної підтримки пріоритетних галузей і регіонів, сприяючи структурним змінам в економіці. Водночас надмірна кількість або нецільове застосування пільг призводить до втрат бюджету, викривлення конкуренції та зростання тіньових схем. Часто вони стають інструментом лобювання окремих інтересів, а не механізмом стимулювання розвитку. Тому ефективність податкових пільг визначається не їх чисельністю, а чітким обґрунтуванням, прозорими критеріями надання й регулярною оцінкою результатів.

Отже, податкові пільги повинні бути адресними, тимчасовими та економічно виправданими. Лише за таких умов вони виконуватимуть свою стимулюючу функцію, не порушуючи принципів справедливості, рівності та фінансової стабільності держави.

9. ПЕРЕКЛАДАННЯ ПОДАТКІВ

Хто справді несе тягар різних податків?

ХТО НЕСЕ ТЯГАР ПОДАТКУ:

- **Податковий тягар** - це реальний економічний тиск податку.

Податок, що визначається як фактичний тягар, який розділяє кожен учасник операції, не може бути передбачений законом, але залежить від еластичності попиту та пропозиції на товар, що оподатковується.

- **Хто насправді сплачує податки?**

Економічний вплив податку (*economic incidence of the tax*) падає на сторону, яка несе фактичну вартість податку. Іншими словами, економічна ситуація відображає фактичну зміну ресурсів фізичної особи чи фірми через податок: повністю визначається еластичністю попиту та пропозиції.

З КОГО СПРАВЛЯЄТЬСЯ ПОДАТОК:

Податок, передбачений законом (*statutory incidence of the tax*), падає на сторону, виробників або споживачів, яка повинна фізично розраховувати та перераховувати суму податку в бюджет.

Класифікаційна ознака	Вид перекладання
Залежно від ролі держави	Передбачене законодавством
Залежно від кількості актів перекладання	За ініціативою платника
Залежно від фактичного носія податку	Просте
	Складне
	На попереднього платника (виробника)
	На наступного платника (споживача)

Особа, яка має сплачувати податок до бюджету, не завжди являє собою кінцевого носія податку. Використовуючи ціновий механізм платники можуть **перекладати тягар податку на інших осіб, які є кінцевими носіями податку.**

Перекладання податків - перенесення часткового або всього податкового тягара одного учасника операції на іншого (наприклад, виробником або постачальником на споживача).

Наприклад, податок з продажу / ПДВ / податок з обороту тощо сплачує виробник, але більша частина податку фактично перекладається на тих, хто купує товари, що оподатковуються. Іншими словами, податок перекладається з виробника на споживача.

Податки можуть бути перенесені в двох напрямках:

(наприклад, стосовно ЄСВ та ПДФО, які накладаються на фірми - заробітна плата може падати або ціни можуть зростати)

✦ **ЗМІЩЕННЯ НАЗАД:**

Назад зміщений податок - це податок, який несуть фірми і постачальники матеріалів. Величина зворотного переходу до постачальників ресурсів залежить від їх реакції на зміни цін на ресурси. (якщо заробітна плата падає, це означає, що податок перекладається на фактор виробництва - працю)

- Повністю зміщений (якщо заробітна плата зменшується на повну суму податку)
- Частково зміщений (якщо заробітна плата зменшується на суму меншу, ніж сума податку)

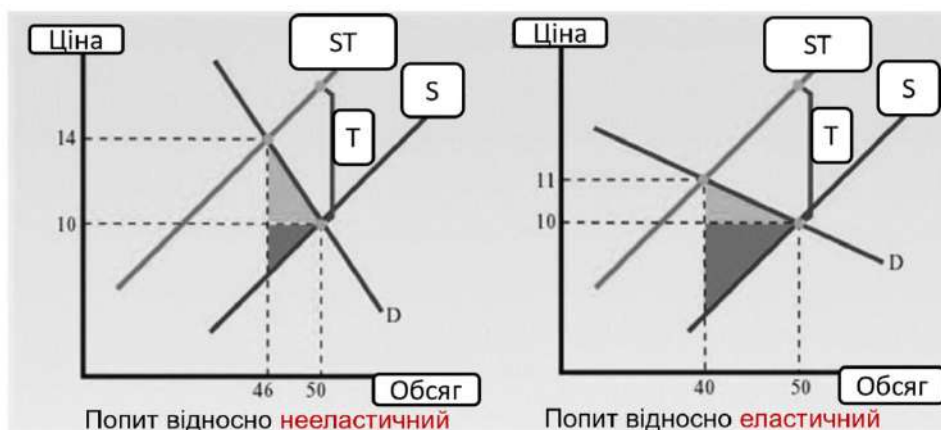
✦ **ЗМІЩЕННЯ ВПЕРЕД:**

Податок, зміщений вперед, - це податок, який накладається на виробників, але перекладається на споживачів. Сума податку, зміщена вперед, залежить від цінової еластичності попиту на товар, що оподатковується. (якщо ціни зростають - податок перекладено на споживача)

Перекладання податків:

вперед

назад

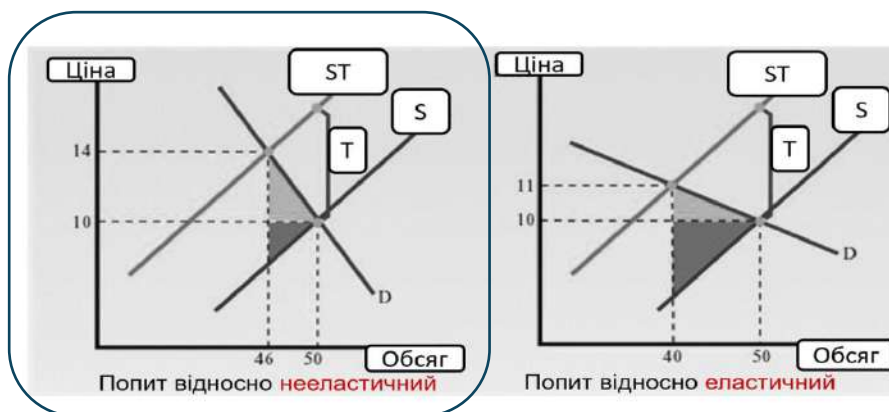

S - початкова пропозиція товару;
ST - пропозиція товару із податком в 5 грн;
T - податок (5 грн).

Коли споживачі несуть увесь тягар податку?

Зміщення вперед

Зміщення назад

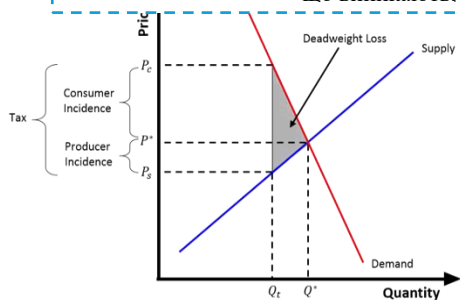
Що відбувається з ринковою рівновагою при введенні чи зміні податку?

Обмеження: податок на певний товар збільшує його ціну та зменшує кількість поставленої продукції, оскільки постачальники отримують менше доходу за свій товар.

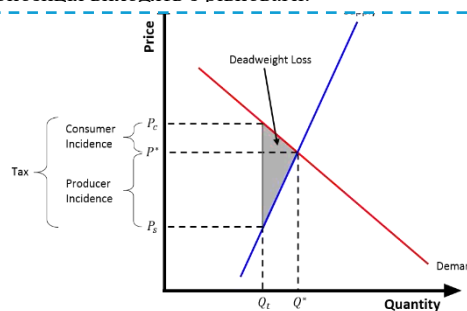
Як розподіляється податковий тягар між покупцем і продавцем?

✓ залежить від еластичності як попиту, так і пропозиції

Втрата невизначеної ваги (**deadweight loss**) - це витрати суспільства, які спричинені неефективністю ринку, що виникають, коли попит та пропозиція виходять з рівноваги.

Коли попит є більш нееластичним, ніж пропозиція, покупці несуть більшу частину податку

Коли пропозиція нееластичніша за попит, продавці несуть більшу частину податку

Однак у довгостроковій перспективі як попит, так і пропозиція стають більш еластичними: уподобання споживачів до товару можуть змінитися, і постачальники можуть зменшити свої інвестиції на ринок або залишити його. Це означає, що економічний вплив на споживачів та виробників може в довгостроковій перспективі змінитися

Висновки. Явище перекладання податків є важливим елементом аналізу податкового навантаження та справедливості оподаткування. Його суть полягає в тому, що юридичний платник податку не завжди є тим, хто реально несе економічний тягар оподаткування. Через механізм зміни цін, він може перекласти частину або навіть увесь податковий тягар на споживача, підвищуючи кінцеву вартість товарів і послуг. Це призводить до розмежування між юридичним і фактичним платником податку, що має суттєві наслідки для оцінки ефективності та соціальної справедливості податкової системи. Механізм перекладання податків тісно пов'язаний із ціновою еластичністю попиту та пропозиції.

Концепція податкової інцидентності аналізує, хто зрештою сплачує податок у реальному економічному сенсі. Цей підхід дає змогу оцінювати перерозподіл доходів у суспільстві внаслідок оподаткування та визначати, наскільки система відповідає принципам соціальної справедливості. Наприклад, непрямі податки, такі як ПДВ чи акцизи, зазвичай більше навантажують споживачів із нижчими доходами, тоді як прямі податки (на прибуток, на доходи фізичних осіб) мають більший потенціал перерозподілу.

Отже, явище перекладання податків демонструє, що фактична податкова справедливість не завжди збігається з формальною. Для підвищення ефективності податкової політики держава має враховувати цінову еластичність, структуру споживання та соціальні наслідки оподаткування, аби мінімізувати перекладання податкового тягаря на найбільш уразливі групи населення та забезпечити реальну рівновагу між інтересами бізнесу, споживачів і держави.

8. УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. ПЛАТНИКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стосовно явища перекладання податків Ж. Б. Сей зауважив наступне: «...податки падають на тих, хто не може від них звільнитися, але способи звільнитися від податку – численні. Нема нічого більш невизначеного і мінливого, ніж перекладання податків»

За юридичним критерієм ухід від сплати податків поділяється

ухилення від сплати податків
втеча від сплати податків з
порушенням вимог законодавства

уникнення від сплати податків
легальний вихід із складу платників податків –
податкова оптимізація (мінімізація)

Одним з розповсюджених інструментів боротьби з недобросовісністю платників податків та збільшенню податкових надходжень є **податкові амністії**

Ризикоорієнтований підхід в податковому менеджменті України

Компласнс-ризик в системі податкового адміністрування – ризики, що призводять до втрати доходів, у разі якщо платники податків не дотримуються чотирьох основних обов’язків, визначених податковим законодавством: належної реєстрації в податковій системі; своєчасного подання податкової звітності; зазначення повної та достовірної інформації у податковій звітності та своєчасної сплати податкового зобов’язання в установлені терміни

Стратегічна мета – це постійне підвищення рівня добровільного дотримання платниками податків вимог податкового законодавства шляхом виявлення та визначення пріоритетності ризиків втрати податкових надходжень і впровадження заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків.

Структура управління податковими ризиками

Рівень	Відповідальний підрозділ ДПСУ	Цілі, завдання та функції
Перший	територіальні органи ДПС	безпосередньо впливають на ризик шляхом застосування проактивних і реактивних заходів, визначених на другому та третьому рівнях, надають пропозиції щодо ідентифікації податкових ризиків структурним підрозділам другого рівня.
Другий	структурні підрозділи ДПС	здійснюють ідентифікацію податкових ризиків, надають пропозиції щодо їх аналізу і моніторингу, визначення способів реагування, беруть участь у розробленні загальних планів вдосконалення, сегментарних і секторальних планів, паспортів податкових ризиків, виконання проактивних заходів впливу;
Третій	підрозділ управління податковими ризиками, підконтрольний голові ДПС або його заступнику	здійснює аналіз та оцінювання податкових ризиків, моніторинг і контроль, оцінку впливу моніторингу, визначення способів реагування, беруть участь у розробленні загальних планів вдосконалення, сегментарних і секторальних планів, супроводжує та координує структурні підрозділи ДПС щодо управління податковими ризиками
Четвертий	Експертна комісія із застосування системи управління податковими ризиками	колегіальний орган створений для керування процесом управління ризиками, погодження загальних планів удосконалення, сегментарних і секторальних планів, визначення пріоритетності напрямів із розроблення й реалізації заходів із управління ризиками, підзвітний Голові ДПС

Висновки. Ухилення та уникнення від сплати податків є одними з ключових проблем сучасної податкової системи. Ці явища відображають суперечність між фіскальними інтересами держави та економічними мотивами платників податків, які прагнуть мінімізувати свої зобов’язання. Хоча обидва поняття пов’язані зі зменшенням податкового тягара, між ними існує принципова відмінність.

Ухилення від сплати податків (*tax evasion*) — це незаконна діяльність, що передбачає свідоме приховування доходів, фальсифікацію звітності або використання тінювих схем. Воно є порушенням податкового законодавства та тягне за собою фінансову, адміністративну або кримінальну відповідальність. У більшості випадків ухилення виникає через надмірний податковий тиск, складність податкових процедур, корупцію або недовіру до державних інститутів. Це явище призводить до втрат бюджетних надходжень, підриває справедливість системи оподаткування та створює нерівні умови конкуренції між сумлінними й недобросовісними платниками. Натомість уникнення оподаткування (*tax avoidance*) є формально законною практикою, коли платник використовує прогалини або неузгодженості в податковому законодавстві для мінімізації податкових зобов’язань. Це може включати вибір юрисдикції з м’якшим податковим режимом, застосування пільгових схем оподаткування або маніпуляції з трансфертним ціноутворенням. Хоча уникнення не є порушенням закону, воно суперечить його духу, оскільки знижує ефективність фіскальної політики й підриває довіру до податкової системи. Коли великі корпорації через офшорні зони та внутрішньокорпоративні розрахунки мінімізують податки, це створює додаткові виклики для національних податкових адміністрацій. У цьому контексті підкреслюється роль міжнародного співробітництва, ініціатив OECD (зокрема, BEPS — Base Erosion and Profit Shifting) та обміну податковою інформацією для протидії глобальним схемам ухилення.

Отже, ухилення та уникнення податків є двома сторонами однієї проблеми — неефективності та недосконалості податкової системи. Зменшення їхнього масштабу можливе лише через спрощення податкового законодавства, підвищення прозорості адміністрування, зниження фіскального тиску та посилення податкової культури. Тільки за таких умов платники сприйматимуть сплату податків не як примус, а як внесок у розвиток держави й суспільного добробуту.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
2. Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник. — К.: 2010. — 326 с.
3. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
4. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
5. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. — КНЕУ, 2004
6. Blanchard, Olivier. (2021). Macroeconomics, 8th Ed.. Harlow: Pearson Education Limited.
7. Hindriks, Jean and Gareth D. Myles (2013), Intermediate Public Finance. 2nd edition, MIT Press, Cambridge, MA, USA
8. Rosen, Harvey S. and Ted Gayer (2014), Public Finance. 10th Global edition, McGraw-Hill, Maidenhead, UK

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 1

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Розкрийте економічний зміст податку та його суспільне призначення.
2. Які основні функції податків? Наведіть приклади їх прояву в економіці.
3. Поясніть «об'єкт оподаткування», «база оподаткування» та «податкова ставка» і взаємозв'язок між ними.
4. Які класичні елементи податку визначаються податковим законодавством?
5. Дайте характеристику прямих і непрямих податків за критеріями перекладання, об'єкта і способу стягнення.
6. Окресліть історичні етапи розвитку оподаткування (коротко: від давнини до сучасності).
7. Розкрийте сутність податкових пільг: види, переваги та недоліки їх застосування.
8. Що таке «перекладання податків» (tax shifting) та «податковий тягар» (economic incidence)? Від чого залежить фактичний носій податку?
9. Поясніть зміст кривої Лаффера та економічну інтуїцію «критичної» ставки.
10. Які принципи побудови податкової системи формулювали А. Сміт, А. Вагнер, Д. Стігліц?
11. Наведіть міжнародні підходи до класифікації податків (МВФ, ОЕСР, ООН, ЄС) та їх групи.
12. Розкрийте відмінності між «податковою системою» і «системою оподаткування».

2. ТЕСТИ

1. До обов'язкових елементів податку НЕ належить:

- А) податкова ставка
- Б) база оподаткування
- В) податковий період
- Г) бюджетна класифікація

2. Який податок відноситься до непрямих:

- А) податок на прибуток
- Б) ПДВ
- В) податок на майно
- Г) ПДФО

3. Об'єкт оподаткування — це:

- А) методика розрахунку
- Б) предмет/подія, що оподатковується
- В) ставка на одиницю бази
- Г) строк сплати

4. База оподаткування відображає:

- А) джерело сплати
- Б) вартісний/фізичний вираз об'єкта
- В) отримувача податку
- Г) вид податкової пільги

5. Податкові пільги — це:

- А) будь-яке зниження витрат бюджету
- Б) відхилення від нормативних вимог оподаткування для окремих платників
- В) субсидії підприємствам
- Г) лише відстрочка сплати

6. За критерієм перекладання, до прямих належать податки, які:

- А) завжди включаються в ціну
- Б) сплачуються тим, на кого покладено обов'язок, без повного перекладання на споживача

В) встановлюються місцевою владою

Г) сплачуються нерезидентами

7. За методом побудови ставки до «специфічних» належить ставка, що:

- А) встановлюється у % до бази
- Б) є фіксованою сумою на одиницю бази
- В) зменшується зі зростанням бази
- Г) поєднує відсоток і фіксовану суму

8. Крива Лаффера ілюструє зв'язок між:

- А) інфляцією і безробіттям
- Б) податковою ставкою і доходами бюджету
- В) ставкою відсотка і інвестиціями
- Г) курсом валюти і експортом

9. Економічний (фактичний) носій податку визначається насамперед:

- А) законодавчим формулюванням
- Б) еластичностями попиту та пропозиції
- В) рівнем інфляції
- Г) розміром бюджету

10. До функцій податків належать усі, КРІМ:

- А) фіскальної
- Б) регулюючої
- В) стимулюючої/дестимулюючої
- Г) монетарної політики центрального банку

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Побудуйте таблицю «Прямі vs непрямі податки» (критерії: об'єкт, перекладання тягаря, спосіб стягнення, приклади, поведінковий ефект).

2. Зіставте типи податкових ставок: пропорційні, прогресивні (прості/складні), регресивні, змішані (критерії: залежність від бази, приклади застосування, вплив на розподіл доходів).

3. Порівняйте податки на доходи / на споживання / на майно (критерії: база, час виникнення зобов'язання, вплив на заощадження й інвестиції, адміністративна простота).

4. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Елемент податку – Визначення

Об'єкт оподаткування	Час, за який формується зобов'язання
База оподаткування	Предмет/дія (подія, стан), що оподатковується
Податкова ставка	Характерний вартісний/фізичний вираз об'єкта
Податковий період	Нарахування на одиницю бази

2. Функція податків – Характеристика

Фіскальна	Пільги/обмеження для певних видів діяльності
Регулююча	Перерозподіл доходів/зменшення нерівності
Розподільча	Акумуляція ресурсів для публічних благ
Стимулююча/дестимулююча	Цілеспрямований вплив на економічну поведінку

3. Тип ставки – Опис

Адвалорна	Ставка зменшується зі зростанням бази
Специфічна	Частка у відсотках від вартості
Регресивна	Фіксована сума на одиницю бази
Комбінована	Поєднання фіксованої та відсоткової

4. Класифікація податків (міжнародні підходи) – Група

МВФ	Податки на доходи/прибуток/приріст капіталу; на товари і послуги; на власність тощо + платежі до соціальних фондів
ЄС	Податки на доходи/прибуток/приріст капіталу; на товари і послуги; на власність тощо
ОЕСР	Податки на працю, на капітал, на споживання
ООН	На виробництво та імпорт; поточні податки на доходи/майно; на капітал

5. Вид податкової пільги – Приклад

Звільнення	Перенесення сплати на інший період
Зменшення бази	Нульова ставка або виключення з об'єкта
Зменшення ставки	Понижена ставка для окремих категорій
Відстрочка/розстрочка	Вирахування витрат/амортизації

6. Інструменти аналізу розподілу – Зміст

Податковий тягар	Числова міра нерівності (0–1)
Крива Лаффера	Графічний розподіл зобов'язань/доходів
Коефіцієнт Джині	Зв'язок між ставкою і доходами бюджету
Діаграма Лоренца	Фактичний носій податку залежно від еластичностей

5. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

Кейс 1. ПДВ і ціни на пальне

Уряд підвищив ставку акцизу на пальне та відновив стандартну ставку ПДВ.

1. Хто фактично несе основний тягар податку за різних еластичностей попиту і пропозиції?
2. Як зміниться ціна для споживача у коротко- і довгостроковому періодах?
3. Запропонуйте супровідні заходи для пом'якшення впливу на домогосподарства.

Кейс 2. Пільги для інноваційного парку

1. Регіон надає ІТ-компаніям понижену ставку податку на прибуток і звільнення від податку на майно.

2. Який це тип пільг? 2) Які ризики для бюджету і конкуренції? 3) Як оцінити ефективність через 3 роки?

Кейс 3. Місцевий податок на нерухомість

Місто підвищує ставку для елітної нерухомості (понад порогову площу).

1. До якого виду податку це належить? 2) Як вплине на мобільність/ринок оренди?

2. Запропонуйте соціально справедливі винятки без втрати доходів.

Кейс 4. Тютюновий акциз і здоров'я

Планується підвищення специфічного акцизу на тютюнові вироби.

1. Чому обрана саме специфічна ставка? 2) Які очікувані поведінкові ефекти?

2. Як зменшити нелегальну торгівлю?

Кейс 5. Адміністрування та комплаєнс

Податкова служба впроваджує електронні чеки і ризик-орієнтований аудит.

1. Які принципи податкової системи підсилює така реформа?

2. Як це вплине на тінізацію? 3) Запропонуйте КРІ для оцінювання.

Кейс 6. «Злам» на кривій Лаффера

За 5 років надходження від певного податку падають, попри підвищення ставки.

1. Які можливі причини? 2) Як перевірити, чи перевищено «критичну» ставку?

2. Яку траєкторію змін ставки та бази ви б запропонували?

Кейс 7. Перекладання податків на ринку праці

Підвищено ЄСВ для роботодавців.

1. За яких умов тягар ляже на зарплати/ціни? 2) Як це вплине на зайнятість?

2. Запропонуйте компенсатори для МСП.

6. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть інфографіку «Елементи податку: від об'єкта до строків сплати».

2. Побудуйте мапу класифікації податків (за об'єктом, рівнем установлення, методом справляння).

3. Складіть SWOT-аналіз податкових пільг у вибраній галузі.

4. Запропонуйте пакет податкових стимулів для «зелених» інвестицій і оцініть фіскальний ефект.

5. Розробіть пам'ятку платника щодо ПДВ (об'єкт, база, ставка, податковий кредит).

6. Змодельуйте перекладання податку за допомогою графіків попиту/пропозиції (3 сценарії еластичностей).

7. Підготуйте мініреформу: як спростити адміністрування без втрати доходів.

8. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. «Податки як інструмент перерозподілу: межі справедливості і ефективності».

2. «Прямі чи непрямі податки: оптимальна структура для зростаючої економіки».

3. «Податкова пільга: стимул для розвитку чи викривлення конкуренції?».

4. «Лаффер, Лоренц і Джині: що нам кажуть про податкову політику».

5. «Принципи А. Сміта у XXI столітті: як поєднати простоту і гнучкість».

6. «Міжнародні підходи до класифікації податків: чому це важливо для реформ».

ТЕОРІЯ БЮДЖЕТУ І ГРАНТІВ

1. Бюджет як фінансова категорія, основний фінансовий план держави, його призначення і роль.
2. Бюджетне право. Бюджетний кодекс України.
3. Бюджетна система: поняття і принципи побудови. Бюджетний процес і його складові.
4. Доходи бюджету, їх динаміка і тенденції розвитку.
5. Видатки бюджету, їх сутність і класифікація.
6. Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Міжбюджетні відносини. Види грантів (міжбюджетних трансфертів).
7. Сутність бюджетного дефіциту і його види. Причини виникнення бюджетного дефіциту і джерела його покриття.
8. Економічна сутність і призначення державного кредиту, його функції. Внутрішні і зовнішні державні запозичення.
9. Державний борг і механізм його формування. Управління державним боргом і його обслуговування.

Ключові терміни та поняття

Бюджет — централізований фонд грошових ресурсів держави, призначений для фінансування її функцій і реалізації соціально-економічних завдань.

Бюджетна система — сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована на принципах єдності, самостійності, збалансованості, повноти, достовірності та ефективності.

Бюджетний процес — сукупність дій органів влади, пов'язаних зі складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджету і контролем за його використанням.

Бюджетний кодекс України — головний нормативно-правовий акт, що визначає принципи побудови бюджетної системи, порядок складання, виконання та звітності за бюджетами, а також відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Доходи бюджету — усі грошові надходження до бюджету (податкові, неподаткові, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти), призначені для фінансування видатків.

Видатки бюджету — кошти, спрямовані на фінансування державних програм, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, оборони, культури, науки та інших суспільно важливих сфер.

Бюджетний дефіцит — перевищення видатків бюджету над його доходами, що потребує пошуку джерел фінансування, зокрема через державні запозичення.

Державний кредит — система фінансових відносин, у межах якої держава виступає позичальником, кредитором або гарантом щодо інших суб'єктів економіки.

Державний борг — загальна сума зобов'язань держави перед кредиторами за всіма видами внутрішніх і зовнішніх позик, не погашених на певну дату.

Управління державним боргом — діяльність державних органів, спрямована на планування, залучення, обслуговування та погашення державних запозичень, а також на мінімізацію витрат і ризиків, пов'язаних із борговими операціями.

Міжбюджетні відносини — система розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів між різними рівнями влади з метою забезпечення збалансованого розвитку територій.

Міжбюджетні трансферти — кошти, що передаються з одного бюджету до іншого у формі дотацій, субвенцій або реверсних дотацій для вирівнювання фінансової спроможності громад.

Бюджетне регулювання — процес перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи для досягнення її збалансованості.

Бюджетна політика — діяльність держави у сфері формування доходів, здійснення видатків і управління борговими зобов'язаннями для досягнення соціально-економічних цілей.

Бюджетний федералізм — система взаємодії державного та місцевих бюджетів, заснована на розмежуванні повноважень і фінансової відповідальності між рівнями влади.

Фінансова децентралізація — передача частини повноважень і ресурсів від центральних до місцевих органів влади для підвищення ефективності управління фінансами.

Тема «Теорія бюджету і грантів» є складовою частиною навчальної дисципліни «Макрофінанси», що реалізується в межах освітньо-професійних програм факультету фінансів. Її вивчення спрямоване на формування у здобувачів вищої освіти системного розуміння макрофінансових процесів, інституцій та механізмів, які забезпечують функціонування держави в сучасних економічних умовах.

У структурі курсу ця тема належить до змістового модуля «Публічні і міжнародні фінанси та фінансовий ринок», що розкриває закономірності функціонування державних фінансів у системі макроекономічного управління. Її опрацювання є логічним продовженням вивчення теоретичних засад фінансової системи, фінансової політики та публічних фінансів, забезпечуючи цілісне розуміння фінансового механізму держави.

Основна мета теми — сформувати у студентів фундаментальні знання про бюджет як центральну ланку фінансової системи, розкрити його економічну сутність, функції, структуру та роль у макроекономічному регулюванні. Особлива увага приділяється практичним аспектам: аналізу стану бюджетної системи, оцінюванню її ефективності, діагностиці проблем збалансування доходів і видатків, а також обґрунтуванню управлінських рішень у сфері бюджетної політики.

Бюджет розглядається як базова фінансова категорія та основний фінансовий план держави, що забезпечує концентрацію ресурсів для виконання її політичних, соціально-економічних, культурних і оборонних функцій. З макрофінансової точки зору він є не лише інструментом фіскальної політики, а й механізмом стабілізації економіки, здатним впливати на відтворення, зайнятість та інвестиційну активність.

У процесі вивчення теми розглядаються функції бюджету — розподільча, контрольна, регулююча та соціальна, які визначають його роль у державному управлінні. Аналізується нормативно-правове забезпечення бюджетних відносин, зокрема положення Бюджетного кодексу України, що встановлює принципи побудови та функціонування бюджетної системи, порядок складання, виконання й контролю за бюджетами.

Окрему увагу приділено характеристиці бюджетної системи України, її принципам — єдності, самостійності, збалансованості, достовірності та ефективності, а також особливостям взаємодії державного і місцевих бюджетів у контексті фінансової децентралізації. Студенти ознайомлюються зі структурою доходів і видатків бюджету, видами бюджетного дефіциту та механізмами його фінансування, роллю державного кредиту й управління державним боргом. Вивчаються також міжбюджетні відносини та інструменти вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад — дотації, субвенції, реверсні дотації.

Засвоєння теми сприяє формуванню фахових компетентностей у сфері публічних фінансів: уміння аналізувати фінансові показники, оцінювати ефективність бюджетної політики, здійснювати прогнозування та розробляти пропозиції щодо вдосконалення бюджетного процесу. У результаті опрацювання матеріалу студенти набувають системного уявлення про бюджет як багатофункціональний економічний інститут, здатність оцінювати взаємозв'язки між доходами, видатками й борговими операціями, а також розуміння соціальної значущості фінансової прозорості, бюджетної дисципліни й підзвітності держави перед суспільством.

1. БЮДЖЕТ ЯК ФІНАНСОВА КАТЕГОРІЯ, ОСНОВНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН ДЕРЖАВИ, ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ.

Бюджет як фінансова категорія, основний фінансовий план держави, його призначення і роль

• **Бюджет є системою економічних (грошових) відносин**, виникнення та реалізація яких пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів державних фінансових ресурсів.

• **За формою бюджет** слід розглядати як **основний фінансовий план держави**. Бюджет згідно БКУ - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

• **За матеріальним змістом** бюджет є основним **централізованим фондом грошових коштів держави**.

• **За організаційною структурою** бюджет – це основна ланка державних фінансів, що має власну структуру. Структура бюджету держави може розглядатись у двох розрізах — **горизонтальному і вертикальному**. **Горизонтальна структура** бюджету відображає склад і співвідношення його доходів та видатків. У **вертикальному розрізі структура** бюджету розглядається за рівнями органів державної влади й місцевого самоврядування. На кожному з рівнів складається, затверджується і виконується окремий бюджет. Вертикальна структура бюджету відповідає бюджетному устрою країни.

• **За правовим характером** бюджет є **юридичним актом**. На загальнодержавному рівні приймається щорічно **Закон України «Про Державний бюджет України»** на відповідний рік, на місцевому – **рішення про місцевий бюджет**.

За формою бюджет слід розглядати як **основний фінансовий план держави**.

У бюджеті як у фінансовому плані мають відобразитися результати перерозподільних процесів.

Закон про Державний бюджет України як основний фінансовий план визначає:

❖ 1) **загальну суму доходів і загальну суму видатків** (з розподілом на загальний та спеціальний фонди, а також із розподілом видатків на поточні й капітальні);

❖ 2) **граничний обсяг річного дефіциту (профіциту)** Державного бюджету України в наступному бюджетному періоді й державного боргу на кінець наступного бюджетного періоду, повноваження щодо надання державних гарантій, а також обсягу цих гарантій;

❖ 3) **бюджетні призначення** головним розпорядникам коштів Державного бюджету України за бюджетною класифікацією;

❖ 4) **доходи бюджету за бюджетною класифікацією;**

❖ — розмір оборотної касової готівки Державного бюджету України;

❖ — розмір мінімальної заробітної плати на плановий бюджетний період;

❖ — рівень забезпечення прожиткового мінімуму на плановий бюджетний період;

❖ 5) **додаткові положення, що регламентують процес виконання бюджету.**

Призначенням бюджету є забезпечення фінансовими ресурсами держави для виконання нею її функцій, потреб економічного і соціального розвитку суспільства.

У політичному аспекті **бюджет** — це **результат компромісу різних політичних сил** представницького органу влади, який своїм волевиявленням затверджує обсяг суспільного грошового фонду (бюджетного фонду) на плановий період і цим ставить уряд під суспільний контроль

Функції		
розподільна		контрольна

Висновки. Бюджет виступає фундаментальною фінансовою категорією, що відображає систему перерозподільних відносин між державою та іншими суб'єктами суспільного відтворення. Він функціонує як головний фінансовий план держави, у якому концентруються доходи та видатки, необхідні для забезпечення реалізації її соціально-економічної політики. У макроекономічному аспекті бюджет є дієвим інструментом фіскального регулювання, стабілізації економічної динаміки, підтримання зайнятості, інвестиційної активності та соціальної рівноваги. Його роль полягає у забезпеченні фінансової стійкості держави та формуванні ресурсної бази для забезпечення суспільних потреб.

2. БЮДЖЕТНЕ ПРАВО. БЮДЖЕТНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ.

Бюджетне право. Бюджетний кодекс України.

- **Бюджетне право** - це сукупність фінансово-правових норм, що регулюють фінансові відносини, які виникають у зв'язку з бюджетною діяльністю, тобто формуванням, розподілом та перерозподілом коштів державного та місцевих бюджетів.
- **Бюджетно-правові норми** визначають правову регламентацію бюджетного процесу та права і обов'язки його учасників.

Структура Бюджетного кодексу України

Розділи	Глави
Розділ I. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ	Глава 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ
	Глава 2. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ
	Глава 3. ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТУ (ДЕФІЦИТ, ПРОФІЦИТ) ТА ДЕРЖАВНИЙ (МІСЦЕВИЙ) БОРГ
	Глава 4. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС ТА ЙОГО УЧАСНИКИ
Розділ II. ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ	Глава 5. ДОХОДИ, ВИДАТКИ ТА КРЕДИТУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
	Глава 6. СКЛАДАННЯ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
	Глава 7. РОЗГЛЯД ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
	Глава 8. ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
	Глава 9. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ ПРО ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ
	Глава 10. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ ПРО ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
Розділ III. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ	Глава 11. НАДХОДЖЕННЯ ТА ВИТРАТИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
	Глава 12. СКЛАДАННЯ, РОЗГЛЯД, ЗАТВЕРДЖЕННЯ, ВИКОНАННЯ ТА ЗВІТНІСТЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
Розділ IV. МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ	Глава 13. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ
	Глава 14. РОЗМЕЖУВАННЯ ВИДАТКІВ МІЖ БЮДЖЕТАМИ
	Глава 15. ФІНАНСОВІ НОРМАТИВИ БЮДЖЕТНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ
	Глава 16. МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ
Розділ V. КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	Глава 17. КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
	Глава 18. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЗАХОДИ ВПЛИВУ ЗА ВЧИНЕНІ ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
Розділ VI. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ	

- Стаття 1 § I Конституції України. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.
- Стаття 5 § I Конституції України [Гарантія суверенітету] Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є Український народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування
- Стаття 7 § I Конституції України [Гарантія місцевого самоврядування] Відповідно до Конституції в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.
- Стаття 95 § IX БКУ [Загальні засади бюджетної системи] Бюджетна система України ґрунтується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між усіма громадянами і територіальними громадами.
- Стаття 140, 142, 143 § XI ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [Автономія місцевого самоврядування] Муніципалітетам має бути гарантовано право самостійно вирішувати всі місцеві справи під свою відповідальність у межах, визначених законами. Добровільні об'єднання муніципалітетів у межах своїх функцій, визначених законом, також мають право на самоврядування відповідно до законів. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад. Держава бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів (через розподіл податків та міжбюджетні дотації). Видатки місцевих бюджетів, що виникли в результаті делегування державних повноважень, компенсуються державою. Органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за виконання місцевих податків відповідно до закону. Місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до складу державного бюджету України

Висновки. Бюджетне право становить окремий інститут фінансового права, який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. Воно визначає правові засади організації бюджетної системи, компетенцію органів влади та відповідальність за дотримання бюджетної дисципліни. Центральним джерелом бюджетного права є Бюджетний кодекс України, який кодифікує принципи побудови бюджетної системи, порядок бюджетного процесу, міжбюджетні відносини й контроль за виконанням бюджетів. Його положення створюють єдину нормативну базу, що гарантує прозорість і підзвітність використання публічних коштів. Бюджетне право виконує стабілізаційну функцію у фінансовій системі, сприяючи узгодженню інтересів держави й місцевого самоврядування. Наявність чітких правових норм мінімізує ризики порушень бюджетної дисципліни й забезпечує законність фіскальної політики. Таким чином, бюджетне право виступає необхідною умовою ефективного управління державними фінансами в демократичній правовій державі.

3. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА: ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС І ЙОГО СКЛАДОВІ

*Бюджетна система: поняття і принципи побудови.
Бюджетний процес і його складові.*

Взаємозв'язок бюджетного устрою та бюджетної системи

Бюджетний устрій — це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими її ланками.

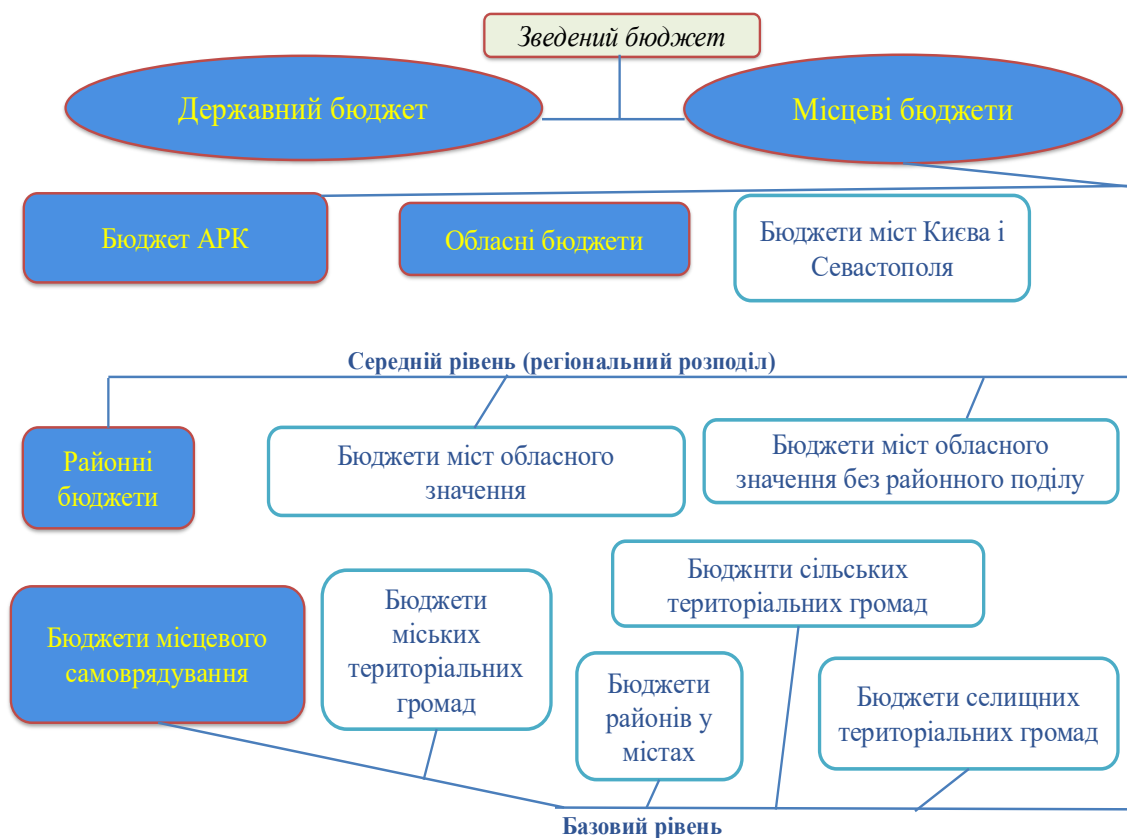
Бюджетна система є сукупністю всіх бюджетів країни, урегульована відповідними правовими нормами і побудована з урахуванням бюджетного устрою й адміністративно-територіального поділу.

Отже, *бюджетний устрій визначає спосіб побудови бюджетної системи та взаємозв'язки між її окремими ланками*, адже він відображає організацію вертикальної структури бюджету держави за рівнями влади. Бюджетні ж системи різних країн можуть дещо різнитися, хоча й базуються на однакових засадах.

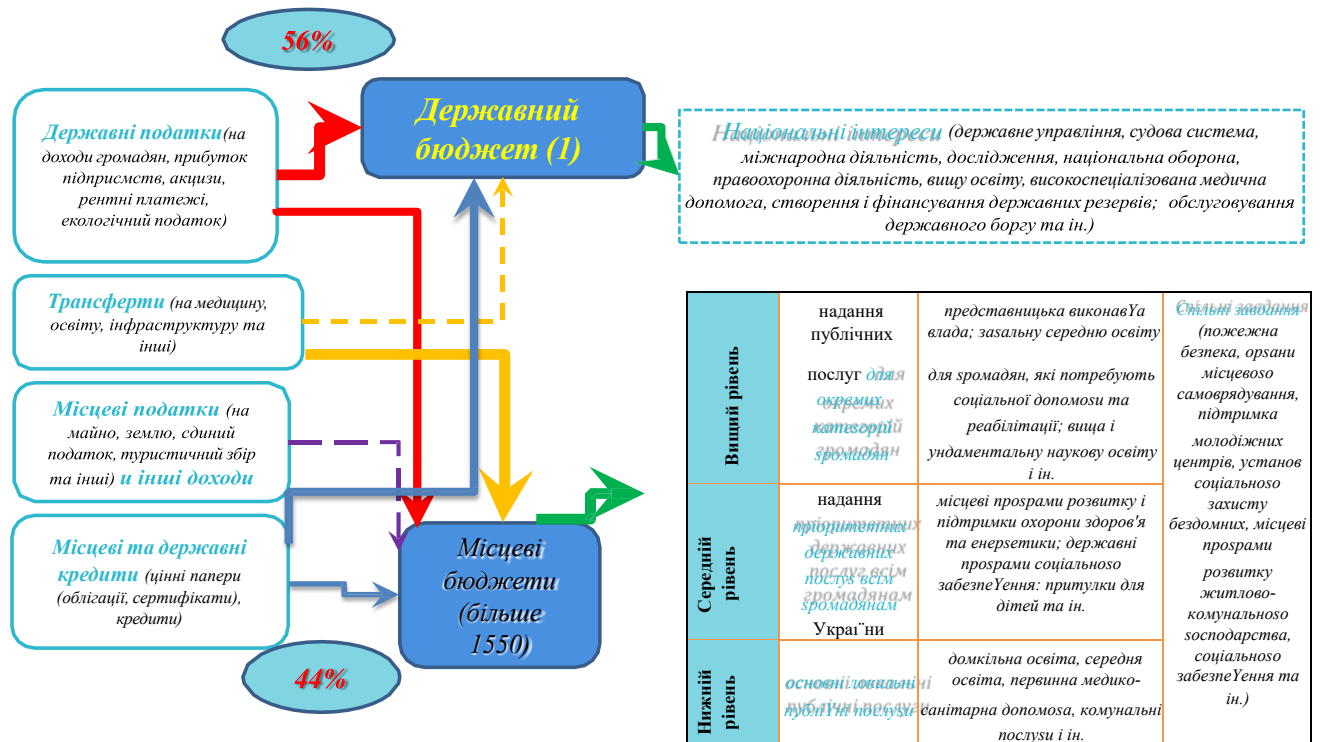
Варіанти виділення окремих видів бюджетів

Вертикальна структура бюджетної системи України

Горизонтальна структура бюджетної системи України

Принципи побудови бюджетної системи

Принцип **єдності побудови** бюджетної системи означає:

- єдина дохідна база всіх бюджетів та єдина система видатків бюджету;
- єдина грошова одиниця та єдиний казначейський рахунок;
- організація управління процесом складання й виконання бюджету з єдиного центру.

Принцип **автономності*** побудови бюджетної системи означає:

- кожний бюджет, який входить до її складу, є відносно відокремленою і самостійною частиною. Усі бюджети формуються незалежно один від одного, хоча між ними і можуть складатися певні взаємовідносини, які ґрунтуються на договірних засадах, а не диктуються вищою ланкою управління;
- автономне управління кожним бюджетом і відсутність прямого перерозподілу коштів між бюджетами через їх вилучення із бюджетів нижчого рівня до бюджетів вищого рівня.
- зведений бюджет не складається і не затверджується. Він може використовуватися лише як довідковий документ.
- автономність в процедурі бюджетного процесу: кожний орган влади й управління складає, затверджує й виконує безпосередньо тільки свій бюджет.
- чітке законодавче розмежування доходів і видатків між бюджетами із забезпеченням кожного бюджету досить міцною і стабільною дохідною базою.

* Автономність бюджетів теоретично може бути повною або частковою. Бюджетний кодекс України передбачається поєднання двох принципів.

Переваги й недоліки принципів побудови бюджетної системи

Принципи	Переваги	Недоліки
Принцип єдності	дає змогу управляти бюджетними коштами з єдиного центру. За таких умов можливі концентрація ресурсів на певних напрямках і розширення їх перерозподілу між галузями та регіонами.	практично зводить нанівець місцеву ініціативу в пошуку й мобілізації резервів зростання доходів і раціонального використання коштів за окремими
Принцип автономності	Він створює всі передумови для ефективного і раціонального	Безперечно, можливості державних структур у перерозподілі ресурсів у цьому разі значно

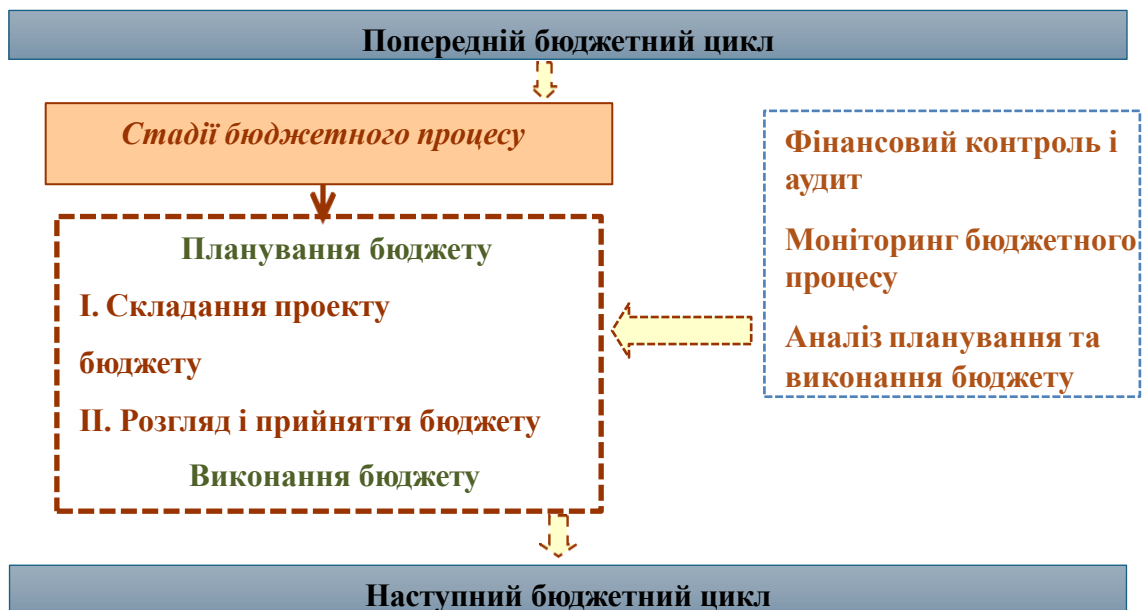
Фіскальний федералізм - законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень та відповідальності структур різних рівнів влади з паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної соціально-економічної і політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної та суспільної солідарності. Ця система має на меті забезпечити **фіскальну децентралізацію** – передання видаткових та доходних повноважень з вищих на нижчі рівні державного управління для більш ефективного надання суспільних послуг.

Фіскальний унітаризм – це форма внутрішніх міжурядових фінансових відносин, основні принципи організації яких визначає центральна влада, місцевій та регіональній владі при цьому відводиться досить пасивна роль.

Бюджетний процес і його складові

Бюджетний процес - регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

- **Бюджетний цикл** – це період бюджетного процесу, який повністю охоплює діяльність, пов'язану зі складанням, розглядом, затвердженням та виконанням певного конкретного бюджету, а також розглядом та ухваленням рішення щодо звіту про його виконання.
- **Бюджетний період** – визначений законодавством період, протягом якого функціонує бюджет. Для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року.

Взаємозв'язок бюджетного циклу з бюджетним періодом та бюджетним процесом

Роки	2023	2024	2025	2026	2027	Бюджетний цикл
	Бюджетний період 2023	Бюджетний період 2024	Бюджетний період 2025	Бюджетний період 2026	Бюджетний період 2027	
	Бюджетний процес 2024 р.					
Бюджет 2024	Складання, розгляд і затвердження бюджету 2024 р.	Виконання бюджету 2024 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2024 р.			Попередній бюджетний цикл
	Бюджетний процес 2025 р.					
Бюджет 2025		Складання, розгляд і затвердження бюджету 2025 р.	Виконання бюджету 2025 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2025 р.		Поточний бюджетний цикл
	Бюджетний процес 2026 р.					
Бюджет 2026			Складання, розгляд і затвердження бюджету 2026 р.	Виконання бюджету 2026 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2026 р.	Наступний бюджетний цикл
	Бюджетний цикл	Попередній бюджетний цикл	Поточний бюджетний цикл	Наступний бюджетний цикл		

Органи - учасники бюджетного процесу

відповідно до їхніх прав та обов'язків поділяють на такі групи:

Перша група

органи законодавчої і виконавчої влади Законодавчий орган є відповідальним за прийняття закону (рішення) про бюджет, а виконавчий орган забезпечує розроблення проекту бюджету і його виконання
(Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент, місцеві Ради, державні адміністрації, виконавчі комітети)

Друга група

органи, які здійснюють оперативне управління бюджетом та контроль за його виконанням
(Міністерство фінансів України, Державне казначейська служба України, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Рахункова палата України)

Третя група

органи, які беруть участь у формуванні дохідної частини бюджету, та органи, які здійснюють свої видатки за рахунок коштів бюджету. *До таких органів належать міністерства та центральні органи виконавчої влади, які виконують функції головних розпорядників коштів державного бюджету, органів стягнення, позпоядників і одержувачів*

Висновки. Бюджетна система — це органічна сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована на принципах єдності, самостійності, субсидіарності, збалансованості, повноти, достовірності та ефективності використання бюджетних коштів. Вона відображає інституційно-організаційний устрій держави та розмежування фінансових повноважень між її рівнями. Бюджетний процес охоплює послідовність процедур: складання, розгляд, затвердження, виконання бюджету, а також підготовку звітності й здійснення контролю. Його раціональна організація забезпечує прозорість державних фінансів і підвищує ефективність бюджетного управління.

4. ДОХОДИ БЮДЖЕТУ, ЇХ ДИНАМІКА І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Доходи бюджету, їх динаміка і тенденції розвитку

Порівняльна характеристика термінів «державні доходи» та «доходи бюджету»

«державні доходи»
економічна (фінансова) категорія
об'єктивне явище
ширша дефініція (включають як доходи бюджету, так і чисті доходи державних підприємств)

«доходи бюджету»
фінансове поняття
суб'єктивне явище, пов'язане з діяльністю держави (суб'єктивними діями людей).
вужча дефініція

Поняття «доходи бюджету» має включати:

- **перерозподіл вартості ВВП;**
- Мета - для виконання державою (місцевим самоврядуванням) своїх функцій;
- **законодавчу урегульованість** процесу формування доходів бюджету.

Державні доходи — це грошові відносини, які складаються між державою і юридичними та фізичними особами в процесі вилучення частини вартості валового національного продукту, формування **централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів**.

Доходи бюджету:

- це **частина фінансових ресурсів держави**, що створюються в процесі перерозподілу ВВП й зосереджується в бюджеті на основі правових норм для виконання державою (місцевим самоврядуванням) своїх функцій ;
- це **грошові (економічні) відносини**, які складаються між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування бюджетного фонду держави;
- **кошти**, що надходять державі у постійне користування на безповоротній основі.

Надходження бюджету - доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) **запозичень**, кошти від **приватизації державного майна** (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з **депозитів**, надходження внаслідок **продажу/пред'явлення цінних паперів**.

Джерела формування доходів бюджету

Внутрішні джерела

ВВП та національне багатство, які вироблені на території даної країни

Валовий внутрішній продукт відображає вартісний обсяг кінцевої продукції (виключаючи повторний рахунок вартості сировини, палива тощо, спожитих на різних стадіях у процесі виробництва), виробленої на території даної країни за один рік.

Національне багатство країни — результат праці як теперішнього, так і попередніх поколінь у сфері матеріального виробництва, показує нагромаджену вартість на певну дату. Використовує як джерело доходів в основному тільки за надзвичайних обставин.

Зовнішні джерела

ВВП та національне багатство інших країн, який надходить у вигляді державних позик або репараційних платежів тощо

характеризують міжнародний перерозподіл фінансових ресурсів і можуть формуватись на основі таких методів:

- 1) **прямий перерозподіл** (наприклад, репарація);
- 2) **міжнародний кредит**;
- 3) **оподаткування експортно-імпоротної діяльності**;
- 4) **валютне регулювання** — відхилення встановленого курсу валют від реального їх співвідношення;
- 5) **ціновий механізм** — у світі склався певний масштаб цін, який призводить до міжнародного перерозподілу ресурсів

Типологізація доходів бюджету

Наукова класифікація дає можливість оцінити склад та структуру доходів і видатків, передусім, за економічним змістом.

Процесуальна бюджетна класифікація доходів представляє собою систематизоване згрупування доходів, яке затверджується відповідними уповноваженими органами і в її основу покладені ті ознаки, що мають визначальну роль у бюджетному процесі.

Бюджетна класифікація згідно БКУ - єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів

Висновки. Доходи бюджету являють собою це грошові відносини, які формують економічну основу реалізації державних повноважень. Основну частку становлять податкові доходи — податок на додану вартість, акцизи, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, тоді як неподаткові надходження та офіційні трансферти виконують допоміжну функцію. До неподаткових доходів належать плата за послуги бюджетних установ, адміністративні збори, штрафи, рентні платежі та доходи від державної власності. Важливу роль відіграють офіційні трансферти, зокрема дотації, субвенції й гранти, які забезпечують міжбюджетне вирівнювання.

Класифікація доходів дозволяє систематизувати надходження за джерелами, видами та рівнями бюджетів, що сприяє прозорості фінансової звітності. Раціональна система формування доходів забезпечує стабільність бюджетної політики, фінансову незалежність держави та можливість реалізації соціально-економічних програм. Ефективне адміністрування доходів є запорукою збалансованості бюджету й фінансової безпеки держави. Динаміка бюджетних доходів визначається станом макроекономічного середовища, податковою політикою, рівнем адміністрування податків і ступенем фінансової децентралізації. Сучасні тенденції спрямовані на розширення власних доходних джерел органів місцевого самоврядування та зниження фіскальної залежності від центру.

5. ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ, ЇХ СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Видатки бюджету, їх сутність та класифікація

Порівняльна характеристика термінів «державні видатки» та «видатки бюджету»

«державні видатки»
економічна (фінансова) категорія
об'єктивне явище
ширша дефініція (включають як видатки бюджету, так і чисті витрати державних підприємств)

«видатки бюджету»
фінансове поняття
суб'єктивне явище, пов'язане з діяльністю держави (суб'єктивними діями людей).
вужча дефініція

Державні видатки — це грошові відносини, які складаються між державою і юридичними та фізичними особами в процесі розподілу й споживання частини вартості валового національного продукту, використання фондів фінансових ресурсів.

Видатки бюджету:

❖ **кошти**, спрямовані на здійснення **програм та заходів**, передбачених відповідним бюджетом.

До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

❖ **відносини**, які складаються між державою - з одного боку, юридичними і фізичними особами - з іншого, з приводу використання коштів централізованого фонду грошових коштів за різними напрямками

Витрати бюджету - видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Фінансування видатків здійснюється на підставі таких принципів: плановості; безоплатності і безповоротності; цільового спрямування коштів; ефективності використання ресурсів; фінансування в міру плану; оптимального поєднання власних, бюджетних та кредитних джерел; додержання режиму економії; здійснення контролю за використанням коштів

Бюджетна класифікація видатків бюджету

Бюджетна (процесуальна) класифікація видатків - єдине, систематизоване, функціональне згрупування видатків бюджету за однорідними ознаками, що забезпечує загальнодержавне та міжнародне зіставлення бюджетних даних.

У складі видатків бюджету виділяються **видатки споживання** і **видатки розвитку**.

Система і форми бюджетного фінансування

Бюджетне фінансування — це:

- надання з бюджету в безповоротному порядку коштів на видатки, пов'язані зі здійсненням публічних закупівель, виконанням державних програм, утриманням державних і комунальних установ та організацій.
- процес виділення, зарахування, розподілу та перерахування коштів на рахунки розпорядників коштів у межах, визначених кошторисами і затверджених у бюджеті.

Кошторисне фінансування — виділення коштів на утримання бюджетних закладів, установ і організацій, виконання певних програм і реалізацію певних заходів на підставі спеціального фінансового документа — кошторису.

Бюджетне фінансування **інвестиційних проектів (бюджетні інвестиції)** характеризує виділення державних асигнувань на капітальні вкладення у виробничу сферу.

Суть цієї форми полягає у тому, що держава виходячи зі своїх фінансових можливостей здійснює конкурсний відбір найнеобхідніших та найефективніших проектів.

Форми бюджетного фінансування

Державні трансферти - невідплатні і безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам.

Державні субсидії являють собою форму надання державної фінансової допомоги юридичним та фізичним особам. (наприклад, субсидії фермерам, житлові субсидії).

Державні субвенції передбачають пайову участь суб'єктів підприємницької діяльності; у фінансуванні окремих витрат чи проектів.

Державні дотації — це надання коштів з бюджету на покриття збитків підприємств. В основному вони стосуються державних підприємств.

Бюджетні кредити являють собою надання підприємствам тимчасової фінансової допомоги на умовах поворотності.

Висновки. Видатки бюджету відображають напрям використання фінансових ресурсів держави для виконання її соціально-економічних функцій. Вони мають цільовий характер і спрямовуються на фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, оборони, культури, науки та інших сфер. Залежно від економічного змісту видатки поділяють на поточні (споживання) і капітальні (розвитку), що дозволяє відстежувати ефективність державних витрат. Функціональна, відомча й програмна класифікації забезпечують прозорість і порівнюваність бюджетних даних.

Сучасна практика управління видатками ґрунтується на програмно-цільовому методі, орієнтованому на досягнення конкретних результатів. Оптимальна структура видатків сприяє зростанню ВВП, підвищенню якості суспільних послуг і зміцненню соціальної стабільності. Ефективне використання бюджетних коштів є основою довіри суспільства до влади та запорукою фінансової безпеки держави. Розумна структура видатків сприяє економічному зростанню та соціальній стабільності.

6. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ. ВИДИ ГРАНТІВ (МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ).

Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної республіки Крим, обласні (25), бюджети міст республіканського та обласного значення (1), районні (136) та бюджети місцевого самоврядування, до яких віднесено бюджети територіальних громад (1469), бюджети районів у містах обласного значення (28), бюджети міст районного значення (6), бюджети селищ міського типу (39), бюджети сільських рад (229).

Бюджетна система України нараховує **1933 місцевих бюджети (01.01.2025)**

Місцеві бюджети регулюються: Конституцією України; Бюджетним кодексом України; законом “Про Державний бюджет України”; законом “Про місцеві державні адміністрації”; законом “Про місцеве самоврядування в Україні”; Податковим кодексом України та ін.

Поділ доходів та видатків місцевих бюджетів з метою їх планування

Доходи		
Доходи, що закріплюються за місцевими бюджетами та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів	Власні доходи місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів	Міжбюджетні трансферти, що безповоротно передаються з одного бюджету до іншого
Видатки		
Видатки на виконання делегованих повноважень (видатки, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів)	Видатки на виконання власних повноважень (видатки, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів)	Кошти, що передаються з бюджету одного рівня до іншого

РОЗМЕЖУВАННЯ ВИДАТКІВ МІЖ БЮДЖЕТАМИ В УКРАЇНІ*

	Види видатків бюджетів	Джерела здійснення видатків бюджетів	Забезпечення здійснення видатків
видатки на здійснення делегованих державних повноважень	видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші передбачені Бюджетним Кодексом видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню	за рахунок коштів Державного бюджету України	відповідні органи державної влади
видатки на здійснення делегованих державних повноважень	видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності	за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад, сільські голови (якщо відповідні виконавчі органи не створені згідно із законом)
видатки на здійснення власних повноважень	видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України		

Критерії розмежування видів видатків між місцевими бюджетами

Розмежування видів видатків, між місцевими бюджетами здійснюється на основі **принципу субсидіарності** з урахуванням критеріїв **повноти надання гарантованих послуг та наближення їх до безпосереднього споживача**. Відповідно до цих критеріїв види видатків поділяються на такі групи:

- 1) **перша група** - видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують першочергове надання публічних послуг і які розташовані найближче до споживачів - **здійснюються з бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст**
 - 2) **друга група** - видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України - **здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення, а також районних бюджетів**
 - 3) **третья група** - видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують публічні послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України - **здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів**
- З бюджетів міста Києва здійснюються видатки всіх трьох груп**

* Статті 82-86. Розділ IV, Глава 14 Бюджетного кодексу України.

Теорія грантів. Види міжбюджетних трансфертів (грантів).

Теорія грантів

Теорія грантів складається з двох сфер інтересів:

Нормативна теорія

- ✓ Реалізація грантів для досягнення економічних та політичних цілей.
- ✓ Аналіз впливу кількох інструментів на кілька цілей.

Позитивна теорія

- ✓ Опис впливу на поведінку учасників бюджетного процесу.
- ✓ Аналіз зв'язків між грантами (незалежна змінна) та змінами в поведінці та позиції суб'єктів, які їх отримують (залежна змінна).

Причина наявності міжбюджетних трансфертів (грантів) є двоюкою:

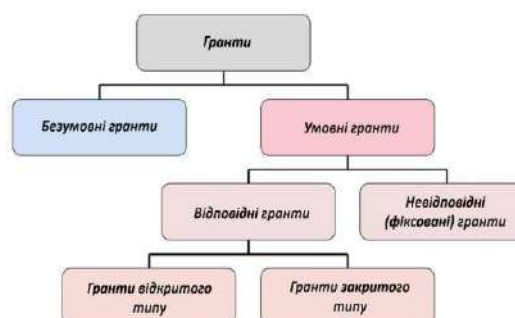
Ефективність

- **Інтерналізація побічних ефектів** (наприклад, екстерналії видатків).
- **Вирішення проблеми негативних ефектів, спричинених податковою конкуренцією**
- **Уникнення неефективної міграції факторів виробництва** (наприклад, робочої сили).

Розподіл

- **Міжурядові гранти використовуються для спрямування ресурсів з багатих юрисдикцій до бідніших.**

Таксономія грантів (міжбюджетних трансфертів)

- **Безумовний грант** не має конкретних цілей використання - його може використати одержувач уряду для будь-яких цілей.
- **Умовний або категоричний грант** повинен бути витрачений на певний товар або послугу.
- **Невідповідний грант** - це прямий переказ готівки без участі субнаціонального вкладу
- **Відповідний грант** - це переказ відповідно до встановленого нормативу на одиницю або відсоток співфінансування (субсидія).
- **Безоплатний відповідний грант (грант відкритого типу)** не має обмежень щодо суми допомоги, що надається приймаючому уряду. Федеральний уряд виплачує відповідний відсоток усіх витрат на благо, що забезпечується.
- **Закритий відповідний грант (грант закритого типу)** встановлює максимальний розмір допомоги, що надається приймаючому уряду.

Міжбюджетні відносини

Міжбюджетні грошові потоки — це рух грошових коштів між бюджетами, який здійснюється через бюджетні рахунки, що відкриті Державною казначейською службою

3 економічної точки зору міжбюджетні відносини — це відносини між органами державної влади й органами місцевого самоврядування з приводу формування та використання фінансових ресурсів, які включають: розподіл доходів і видатків між рівнями бюджетної системи; визначення трансфертів, що передаються з державного місцевим бюджетам, і навпаки; організацію контролю за витрачанням коштів державного та місцевих бюджетів.

3 правової точки зору міжбюджетні відносини передбачають: законодавче розмежування повноважень держави та місцевого самоврядування щодо надання суспільних послуг; установлення сфери їх спільних повноважень; **визначення видатків** державного та місцевих бюджетів, якими фінансуються суспільні послуги; **розподіл доходів** між державним та місцевими бюджетами; установлення переліку делегованих повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування; визначення політики держави у сфері **фінансового вирівнювання**.

3 політичної точки зору міжбюджетні відносини пов'язані з організацію державної влади в країні, **реалізацію державних та місцевих інтересів**, з ухваленням законодавств, які максимально збалансовували б державні та місцеві інтереси.

Характер, напрями проведення та форми міжбюджетних відносин

Напрями проведення міжбюджетних взаємовідносин

вертикальні взаємовідносини – виникають між бюджетами різних рівнів безпосередньо пов'язаними в ієрархічній структурі

горизонтальні взаємовідносини * – складаються між бюджетами одного рівня
* в Україні відсутні

Форми та види (характер) міжбюджетних взаємовідносин

договірні (ґрунтуються на відповідних домовленостях двох органів влади і управління)

Бюджетне субсидіювання

це виділення коштів із бюджету вищого рівня бюджетам нижчого рівня або передавання коштів з одного бюджету до іншого з метою вирівнювання бюджетної спроможності, надання фінансової допомоги та забезпечення певних програм. Видами бюджетного субсидіювання є: **бюджетні субсидії, бюджетні субвенції, бюджетні дотації**.

надання коштів з єдиного казначейського рахунку або бюджету вищого рівня, бюджету нижчого рівня на покриття тимчасових касових розривів (випередження в часі здійснення видатків відносно надходження доходів) бюджету на юроткостроковий термін і повернення до кінця поточного бюджетного року.

Бюджетні позички

регламентовані законодавчими та інструктивними документами (обов'язкові)

Взаємні розрахунки

передавання коштів з одного бюджету до іншого для відновлення збалансування цих бюджетів у зв'язку з перерозподілом між ними доходів або видатків після затвердження бюджету.

передавання коштів бюджетам вищого рівня з бюджетів нижчого рівня (визначається як перевищення розрахункового обсягу (визначеним кодексом) доходів над розрахунковим обсягом видатків)

Вилучення бюджетних коштів

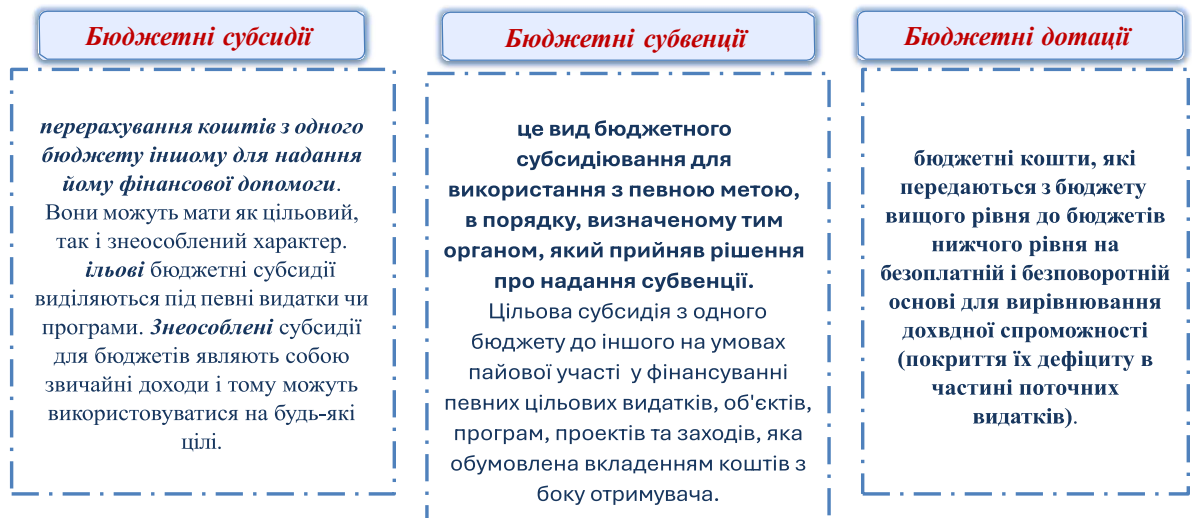
міжбюджетні відносини, необхідність у яких виявляється **в процесі бюджетного планування** – **бюджетне субсидіювання (базова дотація, субвенції) та вилучення коштів (реверсна дотація)**; взаємовідносини між бюджетами, потреба в яких виявляється **вже під час виконання бюджету** – **взаємні розрахунки бюджетів та бюджетні позички**

Бюджетне субсидіювання та його види

Причини здійснення бюджетного субсидіювання:

- надання фінансової допомоги тим бюджетам, у яких відносно слабка дохідна база порівняно з їхніми видатками
- необхідність бюджетного субсидіювання обумовлена пропорціями розподілу доходів між центральним і місцевими бюджетами.
- необхідність субсидіювання може визначатися тимчасовими чинниками, наприклад реалізацією окремих державних програм, на які надаються кошти з центрального бюджету, а фінансування здійснюється з місцевих бюджетів

Види бюджетного субсидіювання

Еволюція міжбюджетних трансфертів в Україні

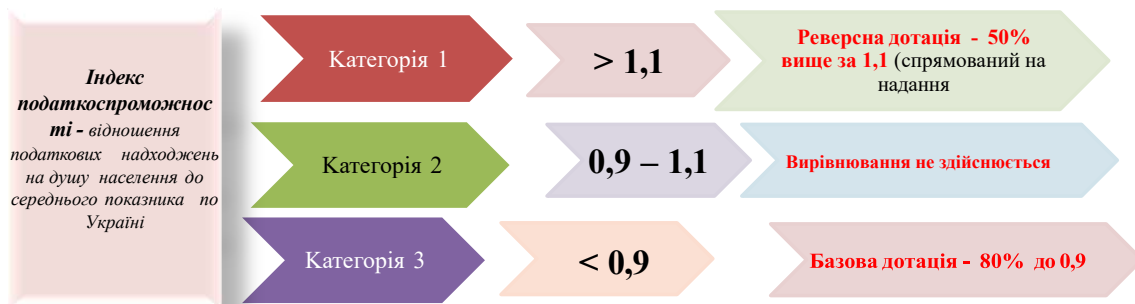

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів (Art. 97-99 Budget Code of Ukraine)

Вирівнювання здійснюється окремо для податків:

Механізм вирівнювання:

Вертикальне вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів (ст. 97-99 Бюджетного кодексу України)

Формульний підхід у наданні міжурядових грантів

Дотація вирівнювання

з 2016

Базова дотація

Основні джерела фінансування дотацій

Загальнодержавні податки та збори (розподіляються між місцевим та державним бюджетом)

Трансферти до Державного бюджету на горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій (з 2016 року - реверсна дотація з місцевих бюджетів до державного бюджету)

Основні компоненти дотації

Дотація вирівнювання з державного до (місцевих) бюджетів

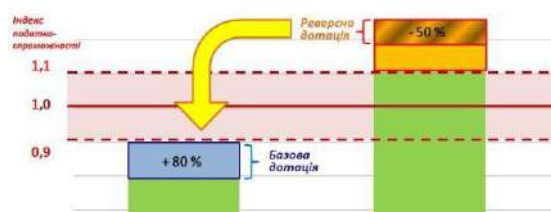
Базова дотація з державного до (місцевих) бюджетів

$$T_i = a_i (V_i - D_{izak})$$

V_i – прогнози показники витратів місцевих бюджетів
 D_{izak} – прогнози показники доходів місцевих бюджетів
 a_i – коефіцієнт вирівнювання (from 0.6 to 1)

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності з податку на прибуток підприємств обласних бюджетів

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності з ПДФО місцевих бюджетів

Висновки. Місцеві бюджети є фінансовим інструментом реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та важливим чинником розвитку територіальних громад. Вони забезпечують фінансування місцевих публічних послуг, соціальної інфраструктури, комунального господарства та просторового розвитку.

Самостійність місцевих бюджетів визначається наявністю власних і закріплених доходів, що дозволяє органам влади ефективно планувати витрати відповідно до потреб громади. Водночас міжбюджетні відносини регулюють фінансові зв'язки між державним і місцевими бюджетами, забезпечуючи узгодженість загальнодержавних і регіональних інтересів. Основними інструментами цих відносин є міжбюджетні трансферти (гранти), серед яких виділяють базову дотацію, субвенції, різні види цільових трансфертів та реверсну дотацію.

Дотації спрямовуються на вирівнювання фінансової спроможності територій, а субвенції — на реалізацію конкретних державних програм на місцевому рівні. Ефективна система міжбюджетних відносин сприяє зменшенню регіональних диспропорцій, підвищенню фінансової незалежності громад та розвитку місцевої ініціативи. Таким чином, місцеві бюджети виступають фундаментом децентралізації й забезпечення сталого розвитку територій через раціональний розподіл фінансових ресурсів.

7. СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ І ЙОГО ВИДИ. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ПОКРИТТЯ.

Сутність бюджетного дефіциту і його види. Причини виникнення бюджетного дефіциту і джерела його покриття.

Баланс (дисбаланс) доходів і видатків бюджету визначає його **стан**. Відсутність чіткої політики стосовно бюджетного дефіциту і визначення джерел його покриття характеризує стан бюджету, який умовно можна назвати **бюджетною пустотою, чи дірою**.

Стан бюджету може характеризуватися трьома показниками:

**рівновага доходів і
видатків**

означає, що всі видатки бюджету мають відповідні джерела фінансування (відповідає вимогам статті 95 Конституції України);

дефіцит

перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та їх поверненням до бюджету)

профіцит

перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та їх наданням з бюджету).

Бюджетний дефіцит (профіцит) слід розглядати не лише **в економічній, а й у правовій площині**. Явище **бюджетного дефіциту** регулюється **ст. 14 БКУ** і передбачає прийняття ДБУ з дефіцитом у **разі наявності обґрунтованих джерел фінансування дефіциту**.

Профіцит бюджету затверджується з метою погашення боргу, забезпечення встановленого розміру оборотного залишку бюджетних коштів та придбання цінних паперів.

Причини виникнення бюджетного дефіциту

Причини бюджетного дефіциту, сформульовані американським ученим, лауреатом Нобелівської премії з економіки **Кеннетом Ерроу** щодо федерального бюджету США:

- > по-перше, уряд може мати запланований дефіцит з метою стимулювання економіки;
- > по-друге, бюджетний дефіцит може з'явитись у результаті дії "автоматичних стабілізаторів", убудованих у державні податкові програми і програми бюджетних видатків;
- > по-третє, дефіцит може виникнути, якщо держава не має достатніх резервних фондів для фінансового забезпечення непередбачуваних надзвичайних обставин, які потребують істотних і неочікуваних видатків.

Свідоме заплановане прийняття бюджету з дефіцитом як інструменту економічного регулювання. Цілі такої державної політики можуть бути різними. Це, наприклад, недопущення або подолання кризових явищ; стимулювання сукупного попиту так, щоб він став ефективним; досягнення повної зайнятості; антициклічне регулювання з метою вирівнювання економічного циклу; сприяння економічному зростанню.

Кризові явища в економіці, падіння ВВП або низький його рівень призводять до того, що держава не в змозі отримати достатньо доходів для виконання покладених на неї функцій.

Старіння нації, під впливом процесів, які дістали назву "старіння нації", коли частка осіб пенсійного віку в структурі населення починає стрімко зростати, а частка працездатних осіб має стійку тенденцію до зниження, різко підвищується навантаження на державні фінанси, причому як на доходи, так і на видатки

Надзвичайні події (стихійні лиха, техногенні аварії, екологічні катастрофи, війни, тероризм) призводять до бюджетних дефіцитів. Збільшення частоти виникнення надзвичайних подій, особливо природного характеру, та їх масштабні руйнівні наслідки об'єктивно потребують фінансування заходів з їх подолання

Класифікація бюджетного дефіциту

Назва концепції	Відношення до бюджетного дефіциту
Концепція «здорових фінансів»	<i>Оснoву даної концепції становить положення про ефективність і самодостатність ринкових механізмів, необхідність мінімізації економічної ролі держави та запобігання її втручання в дію «невидимої руки» ринку. Саме тому прихильники «здорових фінансів» вимагали збалансованості доходів і видатків держави.</i>
Концепція «золоте правило» державних фінансів	<i>Бюджетний дефіцит не повинен перевищувати розміру бюджетних інвестицій. За таких умов держава сприяє зростанню капіталу в національній економіці та забезпечує свою платоспроможність у майбутньому. «Золоте правило» державних фінансів застосовується і в сучасній бюджетній практиці.</i>
Концепція «бюджетного накачування» (дефіцитного фінансування)	<i>Бюджетний дефіцит стає бажаним і позитивним явищем. Мета політики дефіцитного фінансування — недопущення кризи надвиробництва через постійне забезпечення достатнього платоспроможного попиту, а також досягнення повної зайнятості. Бюджетний дефіцит, покривається як державними запозиченнями, так і за допомогою сеньйоражу.</i>
Концепція функціональних фінансів	<i>Її суть зводилася до ідеї функціонального підпорядкування фінансової політики держави таким двом головним завданням — підтримка цінової стабільності та забезпечення повної зайнятості. Уряд, розробляючи політичні заходи, не повинен зважати на бюджетний баланс (дефіцит/надлишок). Однак прагнення до повної зайнятості неминуче супроводжується посиленням інфляції. Тому концепція функціональних фінансів реально не була втілена в державній фінансовій політиці.</i>
Концепція циклічного балансування бюджету	<i>Бюджет держави є річним фінансовим планом. Антициклічна політика передбачає його узгодження з фазами економічного циклу без спадів. Механізм державних регулювальних антициклічних заходів поєднував вбудовані стабілізатори та дискреційні заходи й активно застосовувалися на практиці. На фазі спаду уряд повинен стимулювати економіку за допомогою зниження податків, збільшення бюджетного фінансування, нарощування державних закупівель, бюджетних інвестицій, збільшення виплат у зв'язку з безробіттям та інших соціальних трансфертів. Безпосередній наслідок цих заходів — бюджетний дефіцит.</i>
Концепція структурного бюджетного запасу	<i>Ідея накопичення профіцитів з метою їх використання в роки спаду для підтримання кон'юнктури (передусім через зниження податків) і/або для погашення державного боргу. Вона виявилася актуальною і в ХХІ ст. Так, наприклад, низка країн, які експортують природні ресурси, на тлі зростання світових цін на нафту почали свідомо формувати структурні бюджетні запаси (державний стабілізаційний фонд), які передбачено використовувати у несприятливих періодах розвитку та для вирішення найгостріших національних проблем.</i>
Концепція «бюджет повної зайнятості»	<i>Бюджет повної зайнятості — це бюджет, що включає потенційний обсяг бюджетних доходів і відповідний їм обсяг видатків. Потенційні доходи бюджету — це доходи, які були б отримані в умовах функціонування економіки з повною зайнятістю ресурсів (робочої сили і виробничих потужностей). Вони розраховуються на основі потенційного ВВП (ВВП, який був би за повної зайнятості) і служать для обґрунтування розмірів видаткової частини бюджету. Ідея полягає в тому, що фактичні бюджетні видатки уряду мають здійснюватися на рівні потенційних доходів.</i>

Показники бюджетного дефіциту Державного бюджету України (ДБУ)

Для аналітичних цілей розраховують низку скоригованих показники бюджетного дефіциту:

- **Бюджетний дефіцит без урахування у складі доходів ДБУ трансфертів.** Він показує, який обсяг запланованих бюджетних витратків не покривається «власними» доходами уряду. Інакше кажучи, з доходів ДБУ вилучають ті статті, які пов'язані з неборговими надходженнями від інших бюджетів, іноземних урядів і міжнародних валютно-фінансових організацій.

$$SB = (Rev - Tr) - Exp, \text{ де } Tr \text{ — трансферти, отримані ДБУ.}$$

Бюджетний дефіцит без урахування приватизаційних та інших надходжень разового характеру, пов'язаних із втратою урядом активів. Показує, у який спосіб звичайні, постійні доходи ДБУ здатні покрити заплановані в бюджеті витатки.

$$SB = (Rev - P) - Exp \text{ або } SB = Bor + C + P - D, \text{ де } P \text{ — приватизаційні надходження.}$$

- **Бюджетний дефіцит, визначений з урахуванням у складі витратків платежів бюджету з погашення державного боргу.** Показує, наскільки всі витрати, які здійснюються з ДБУ, покриваються його доходами.

$$SB = Rev - (Exp + D).$$

У розрахунку первинного дефіциту бюджету зі складу витратків вираховується сума процентних платежів з обслуговування державного боргу:

$$SPB = Rev - (Exp - Dp) \text{ або } SPB = SB + Dp, \text{ де } SPB \text{ — первинний бюджетний дефіцит; } Dp \text{ — процентні платежі за державним боргом.}$$

Розрахунок первинного дефіциту має велике значення, коли перед бюджетом стоїть завдання з розроблення заходів щодо скорочення державного боргу. Такий показник дає можливість визначити, наскільки нинішня розбалансованість викликана потребою обслуговувати раніше накопичені борги. Інакше кажучи, існує можливість розрахувати розмір впливу минулих бюджетних операцій на теперішнє співвідношення доходів і витратків бюджету.

Циклічно скоригований бюджетних баланс (cyclically adjusted fiscal balance) корегує сукупний баланс на розрив випуску і, отже, надає ліпше уявлення про фіскальну позицію країни. Подальше корегування, зокрема, на шок цін на сировинні товари, вплив цін на активи, тощо дозволяє отримати структурних бюджетний баланс.

Підхід, який сьогодні використовується Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, та Системою європейських центральних

Полягає у тому, що спочатку визначається циклічний компонент дефіциту бюджету, а структурний дефіцит (CAB_t) визначається як різниця між загальним (BB_t) та циклічним дефіцитом бюджету (CC_t)

$$CAB_t = BB_t - CC_t$$

Під загальним (номінальним) дефіцитом бюджету розуміється дефіцит, фактично отриманий за результатами року, або той, що закладений в закон про бюджет. Поширеною практикою при розрахунку структурного сальдо бюджету є використання в розрахунках загального дефіциту бюджету (BB_t), зменшеного на відсоткові витрати (INT_t), оскільки ці витрати не завжди корелюють з економічним циклом, або на суму неподаткових надходжень за мінусом відсоткових витрат і капітальних витратків.

Для того щоб оцінити циклічний компонент дефіциту бюджету, необхідно, по-перше, визначити економічний цикл в якому знаходиться економіка – тобто розрив між фактичним та потенційним ВВП – «*output gap*» (OG_t); по-друге, визначити взаємозв'язок між економічним циклом та бюджетними параметрами, який вимірюється еластичністю витратків та доходів бюджету відносно економічної активності (ε):

Розрив між фактичним і потенційним ВВП

$$CC_t = \varepsilon \cdot OG_t$$

$$OG_t = \frac{Y_t - Y_t^p}{Y_t^p},$$

де Y_t – фактичний чи прогнозований ВВП у періоді t (отримується з даних статистики або з прогнозних даних), гр. од.;

Y_t^p – потенційний (трендовий) ВВП у періоді t (розраховується), гр. од. При цьому потенційний ВВП оцінюється за допомогою виробничої функції (переважно функції Коба-Дугласа у зв'язку з її простотою).

Джерела фінансування бюджетного дефіциту

До складу джерел фінансування бюджетного дефіциту звичайно належать **внутрішні й зовнішні запозичення та грошово-кредитна емісія**. Крім того, до них відносять **зменшення залишку бюджетних коштів, залучення коштів із депозитних рахунків уряду, кошти від продажу цінних паперів, що перебувають у власності уряду, а також приватизаційні надходження**. Згідно БКУ ст.15 **джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти НБУ**.

Внутрішні й зовнішні запозичення

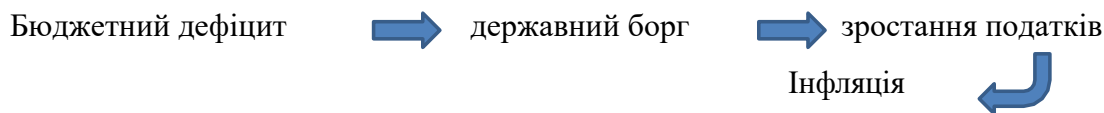
Ераничний обсяг державного боргу та державних гарантій визначаються на кожний бюджетний період “Законом про Державний бюджет України”. Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі Міністра фінансів України. Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду **не може перевищувати 60 % ВВП (Маахстрістські критерії)**.

Кредити (позики) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів) залучаються державою на підставі міжнародних договорів України і відносяться до державних зовнішніх запозичень.

Залучення коштів із депозитних рахунків уряду, кошти від продажу цінних паперів, що перебувають у власності уряду

Міністр фінансів України за погодженням з НБУ має право в межах поточного бюджетного періоду здійснювати на конкурсних засадах та/або шляхом проведення аукціонів розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунку та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду.

Наслідки бюджетного дефіциту

Ефект Кейнса-Танзі-Олівера – свідомо затримка платниками податків термінів внесення податкових платежів в державний бюджет в умовах підвищеного рівня інфляції. Такий ефект спостерігається в процесі накопичення інфляційного тиску в економіці, коли створюються економічні стимули для перенесення термінів сплати податків, у зв'язку з тим, що за час затримки виникає знецінення грошей, в результаті якого виграє платник податків. В цьому випадку дефіцит держбюджету і загальна нестабільність фінансової системи можуть зрости.

Ефект Патінкіна – реальні видатки бюджету при інфляції стають нижчими (державою отримується реальна економія коштів) і номінальні доходи зростають.

При гіперінфляції ефект Кейнса-Олівера-Танзі домінує над ефектом Патінкіна, а при помірних темпах інфляції – навпаки

Ефект витіснення – зростання відсоткових ставок і зумовлене ним скорочення обсягів прогнозованих чистих інвестицій в економіку внаслідок зростання позичок уряду на грошовому ринку. Проведення стимуляційної фіскальної політики урядом в період кризи призводить до підвищення відсоткових ставок, отже, до зниження інвестицій. Щоб подолати цю негативну тенденцію (зниження інвестицій), уряд збільшує державні витрати, виходячи на грошовий ринок, що зумовлює зростання попиту на гроші, а внаслідок цього — й відсоткових ставок. Існування оберненої залежності між попитом на інвестиції та відсотковою ставкою призводить за цих умов до витіснення частини інвестицій.

У світовій практиці одним із найважливіших **методів мінімізації негативного впливу дефіциту бюджету** є застосування спеціальних **фіскальних правил**, які набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і цифрових задач (граничних показників)

Назва групи фіскальних правил	Особливості застосування	
	СС	Інші країни
Мравила збалансованого бюджету	Установлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту у ВВП	«Золоте правило» державних фінансів, що передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків (застосовується в Німеччині, Японії, щодо місцевих бюджетів у США) або циклічний бюджетний баланс (Нідерланди, Швейцарія)
Мравила запозичень, щодо обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень	Заборона державних запозичень у центрального банку	Заборона внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах з недостатньо розвинутими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії) або заборона державних запозичень у центрального банку (США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина) чи обмеження їх розміру у відсотках до минулорічних доходів чи видатків уряду (Бразилія, Єгипет, Марокко)
Боргові та резервні правила	Установлення лімітів щодо акумулювання валового (або чистого) державного боргу у відсотках до ВВП	Формування спеціальних резервних фондів для запобігання фінансової кризи в несприятливі періоди, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на тлі зменшення доходів

Фіскальні правила СС:

“Пакт про стабільність і зростання” (умови Маахстріхтського договору) – межа дефіциту бюджету **3% ВВП**

“Фіскальний договір” – межа структурного дефіциту бюджету **0,5% ВВП**

Шляхи скорочення дефіциту бюджету

Заходи, які сприяли б збільшенню доходів та скороченню витрат:

- 1) Спрямування бюджетних коштів на розвиток галузей;
- 2) Створення сприятливих економічних умов для суб'єктів господарювання;
- 3) Скорочення державного сектору економіки;
- 4) Залучення іноземного капіталу;
- 5) Оптимізація структури видатків;
- 6) Секвестр видатків*
- 7) Тощо.

Інфляційні заходи

Монетизація дефіциту бюджету (позик ЦБ уряду або купівля ДЦП). Держава отримує **сеньйораж** – дохід від друкування грошей, а економічні агенти сплачують **інфляційний податок**

Неінфляційні заходи

державні (місцеві) внутрішні та зовнішні запозичення; приватизація державного майна; повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів; використання вільного залишку бюджетних коштів та тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка

Секвестрування видатків – пропорційне зниження бюджетних видатків за всіма статтями (за виключенням захищених).

Захищеними видатками бюджету визнаються видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень. **Захищеними** визначаються **видатки загального фонду бюджету** на:

- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- забезпечення продуктами харчування;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- обслуговування державного боргу;
- поточні трансферти населенню;
- поточні трансферти місцевим бюджетам;
- підготовку кадрів вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації;
- забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення для індивідуального користування;
- фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково–технічні розробки;
- роботи та заходи, що здійснюються на виконання програми зняття з експлуатації ЧАЕС, та роботи з посилення бар'єрних функцій зони відчуження;
- компенсацію процентів, сплачуваних банкам та/або іншим фінансовим установам за кредитами, отриманими громадянами на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла.

Висновки Бюджетний дефіцит — це макрофінансове поняття, що відображає перевищення видатків бюджету над його доходами в певному періоді. Його виникнення зумовлюється економічними коливаннями, неефективною податковою політикою, зростанням соціальних видатків чи наслідками кризових явищ.

Залежно від причин і наслідків дефіцит може бути структурним, циклічним або тимчасовим. Для його фінансування держава використовує внутрішні та зовнішні запозичення, емісію державних цінних паперів, приватизаційні надходження або тимчасове скорочення витрат. Помірний дефіцит може мати стимулюючий ефект, сприяючи розвитку економіки через інвестиції в інфраструктуру чи соціальні проєкти. Водночас хронічний дефіцит загрожує борговою залежністю та інфляційними ризиками. Тому важливо дотримуватися принципів збалансованості бюджету та фіскальної відповідальності, які передбачають чітке планування доходів і контроль за витратами.

Фінансування дефіциту здійснюється за рахунок державних запозичень, приватизаційних надходжень, емісії боргових інструментів або використання резервів. Оптимальний рівень дефіциту, узгоджений із потенціалом економіки, може мати стимулюючий вплив на розвиток, тоді як надмірний — створює загрози борговій нестабільності.

8. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ, ЙОГО ФУНКЦІЙ. ВНУТРІШНІ І ЗОВНІШНІ ДЕРЖАВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ.

Економічна сутність і призначення державного кредиту, його функцій. Внутрішні і зовнішні державні запозичення.

Державний кредит — це сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (приватними особами, фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами і міжнародними фінансовими організаціями), у яких держава кредитором, позичальником або гарантом.

Ознаки добровільності, терміновості, платності і поворотності відрізняють кошти, акумульовані шляхом державного кредиту, від доходів держави. Державний кредит забезпечує перерозподіл ресурсів, отриманих із різних джерел.

Внутрішні джерела

сукупність грошових відносин, пов'язаних із перерозподілом ресурсів національного фінансового ринку, в яких держава є кредитором, позичальником або гарантом.

Зовнішні джерела

сукупність фінансових відносин, пов'язаних із перерозподілом грошових ресурсів світового фінансового середовища, де держава є позичальником, кредитором або гарантом.

Функції державного кредиту

Розподільча

Регулююча

Контрольна

Класифікація державного кредиту

Державний кредит може виступати у двох формах:

ощадна справа і державні позики.

Ощадна справа належить до державного кредиту, якщо залучені кошти спрямовуються в доходи бюджету.

Державні позики є основною формою державного кредиту. Позики формулюються двома видами цінних паперів — **облігаціями і казначейськими зобов'язаннями (векселями).**

Класифікація державних та місцевих боргових зобов'язань

Класифікаційна ознака	Види боргових зобов'язань
За правом емісії	• випущені урядом (державні); • випущені місцевими органами влади
За утримувачами цінних паперів	• розповсюджені серед населення; • розповсюджені серед юридичних осіб; • універсальні
За власниками боргових зобов'язань	• іменні; • на пред'явника
За формою виплати доходів	• відсоткові облігації — облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів; • цільові облігації — облігації, виконання зобов'язань за якими дозволяється товарами та/або послугами; • купонні — передбачають можливість отримання купонного доходу; • дисконтні облігації — облігації, що розміщуються за ціною нижчою, ніж їх номінальна вартість.
За термінами погашення	• короткострокові (до одного року); • середньострокові (1–5 років); • довгострокові (понад 5 років)
За методами розміщення	• добровільні; • примусові; • розміщення за підпискою
За методами визначення доходу	• з твердим доходом; • з плаваючим доходом; • комбіновані
За формою оформлення зобов'язань	• облігаційні (бланкові); • безоблігаційні
За способами погашення	• з фіксованим строком погашення, єдиним для всього випуску; • з можливістю дострокового погашення; • без можливості дострокового погашення

Висновки. Державний кредит є специфічною формою фінансових відносин, у межах яких держава виступає позичальником, кредитором або гарантом зобов'язань інших суб'єктів. Його основне призначення — мобілізація фінансових ресурсів для покриття бюджетного дефіциту, фінансування інвестиційних проєктів або підтримання макрофінансової стабільності. Через державні запозичення держава залучає тимчасово вільні кошти юридичних і фізичних осіб для реалізації суспільно важливих завдань. Внутрішні позики забезпечують мобілізацію національних ресурсів, тоді як зовнішні — дозволяють отримати доступ до міжнародних фінансових ринків. Основні функції державного кредиту — фіскальна, регулююча, контрольна та стимулююча.

Ефективність державного кредиту визначається його вартістю, строковістю, валютною структурою та впливом на економічне зростання. Розумне управління запозиченнями потребує дотримання принципів поверненості, платності та строковості. Водночас надмірна залежність від зовнішніх кредиторів створює валютні ризики й знижує фінансовий суверенітет країни. Раціональне використання державного кредиту сприяє стабілізації економіки й підтримці соціально орієнтованого розвитку.

9. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ І МЕХАНІЗМ ЙОГО ФОРМУВАННЯ. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ І ЙОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.

Державний борг і механізм його формування.

Використання державою у своїй фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі призводить до формування **державного боргу** і необхідності чіткої системи управління ним. **Державний борг** - загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

Гарантований державою борг - загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання - резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати **60 % ВВП**. (За рекомендаціями МВФ в Україні державний борг не має перевищувати **35% ВВП**)

об'єктивні

суб'єктивні

Фактори, що визначають державний борг

- ❖ несприятливий інвестиційний клімат,
 - ❖ трансформаційний склад виробництва і звуження на цій основі податкової бази,
 - ❖ від'ємне сальдо торговельного балансу,
 - ❖ переважання застарілої технологічної бази із значною мірою морального старіння і фізичного зношування основного капіталу,
 - ❖ уповільнені темпи виробничого відтворення
 - ❖ тощо
- пов'язані з ситуативними прорахунками у тактиці проведення реформ і фактичною відсутністю стратегії щодо розвитку фінансового ринку

Класифікація державного боргу

У зв'язку з тим, що державний борг в основному є наслідком накопичених та непогашених запозичень держави, здійснених для покриття бюджетного дефіциту, класифікація боргу (ст. 12 БКУ) відповідає класифікації фінансування бюджету.

Класифікація боргу систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади міста. Борг класифікується за **типом кредитора** та за **типом боргового зобов'язання**.

Класифікація боргу за типом кредитора

Внутрішній борг поділяється на заборгованість за позиками, одержаними з бюджетів різних рівнів та державних фондів, перед банківськими установами (Національним банком України, комерційними банками України), перед іншими органами управління (фінансовими установами, нефінансовими державними підприємствами, нефінансовими приватними структурами); інша заборгованість

Зовнішній борг поділяється на заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних організацій економічного розвитку, органів управління іноземних держав, іноземних комерційних банків, постачальників, інша зовнішня заборгованість та коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках статей зовнішнього боргу.

Класифікація боргу за типом боргового зобов'язання

внутрішній борг як сукупність заборгованості за довго-, середньо- та короткостроковими зобов'язаннями, коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках внутрішнього боргу;

зовнішній борг як сукупність заборгованості за довго-, середньо- та короткостроковими зобов'язаннями, коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках зовнішнього боргу.

Поточний борг — це сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році разом з належними до сплати в цей період процентами з усіх випущених на даний момент позик.

Капітальний борг — це загальна сума заборгованості і процентів, що мають бути виплачені за позиками.

Управління державним боргом і його обслуговування

Управління державним боргом

у широкому розумінні	вид управлінської діяльності, який є складовою управління всією фінансовою системою держави, що створює методичні і правові засади боргового менеджменту
у вузькому розумінні	система заходів уповноважених органів управління, що пов'язана із залученням додаткових фінансових ресурсів у розпорядження держави та приведення видатків на обслуговування державного боргу у відповідність до її можливостей
за БКУ	сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, інших правочинів із державним боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження

Управління державним боргом складається з **трьох стадій**:

- **залучення державних запозичень** (може здійснюватися шляхом випуску державних цінних паперів та отримання позик);
- **використання коштів** (на підтримку інвестиційних програм та розвиток матеріального виробництва (фінансове розміщення); задоволення поточних потреб бюджету, тобто покриття його дефіциту, в тому числі обслуговування та погашення державного боргу (бюджетне використання); покриття дефіциту платіжного балансу.);
- **погашення та обслуговування боргу**.

Обслуговування державного (місцевого) боргу - операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним (місцевим) боргом. До таких операцій не належить погашення державного (місцевого) боргу. **Видатки на обслуговування державного боргу** є захищеними статтями видатків

Могашення державного (місцевого) боргу - операції з повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів та/або випуску боргових цінних паперів. **Могашення боргу відбувається за рахунок здійснення амортизаційних платежів.** **Амортизаційні платежі** — фактичні виплати в національній та іноземній валюті, у формі товарів чи послуг для погашення основної суми боргу за конкретний період.

Витрати на обслуговування та погашення державного (місцевого) боргу здійснюються Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) відповідно до кредитних договорів

Чинники, що визначають розміри бюджетних видатків на обслуговування державного (місцевого) боргу

порушення графіка виплат;
проведення переговорів із кредиторами;
коливання курсу валют;
витрати на співробітництво з рейтинговими агенціями;
застосування методів управління державним (місцевим) боргом;
застосування штрафних санкцій.

Ефективне управління державним боргом

Чинники, що впливають на ефективність управління державним боргом

- рівень та стабільність розвитку економіки країни;
- фінансова стабільність держави;
- розвиток ринку державних боргових паперів;
- диверсифікованість державних боргових інструментів;
- обсяги грошової та товарної маси в обігу;
- ставки позичкового процента;
- рівень інфляції та інфляційних очікувань;
- сталість курсу національної валюти;
- «доларизація» економіки;
- досконалість національного законодавства;
- незалежність національної боргової політики від політики кредиторів тощо.

Скорочення видатків на обслуговування державного боргу можливе за умов застосування **методів управління державним боргом.**

Існують два найпоширеніші методи : рефінансування боргів та реструктуризація

Рефінансування боргу - погашення основної заборгованості і процентів за рахунок засобів, отриманих від розміщення нових позик.

Застосування **реструктуризації** та інших методів, за допомогою яких відбувається зміна обсягів та строків боргових виплат, може привести до зменшення видатків на обслуговування та погашення боргу в найближчій перспективі, але в довгостроковому періоді загальні затрати можуть зростати. На такий крок уряди йдуть, як правило, за наявності боргової кризи.

конверсія; консолідація; уніфікація; обмін за регресивним співвідношенням; відстрочка погашення; анулювання.

Конверсія — це *зміна дохідності позики*. Держава найчастіше знижує розмір виплачуваних відсотків за позикою, однак можливе і підвищення дохідності позики.

Консолідація — це *зміна умов позики, пов'язана з їх строками*. Зміна строків може відбуватися як у бік збільшення, так і в бік зменшення строку уже випущених позик. У деяких випадках можливе поєднання консолідації з конверсією.

Уніфікація позики — це *об'єднання кількох позик в одну*. Уніфікація може проводитися одночасно з консолідацією, але може бути проведена і поза нею.

Обмін за регресивним співвідношенням державних цінних паперів попередніх позик на нові проводиться з метою скорочення державного боргу. Це небажаний метод управління державним боргом, оскільки означає часткову відмову держави від своїх зобов'язань.

Відстрочка погашення — це *перенесення строків виплати боргу*. Вона відрізняється від консолідації тим, що під час відстрочки не лише переносяться строки погашення, а й припиняється виплата відсоткових доходів.

Реструктуризація — це використання у комплексі повністю чи частково згаданих вище методів.

Анулювання державного боргу — це заходи, внаслідок яких держава *повністю відмовляється* від своїх боргових зобов'язань. Це може призвести до дефолту, тобто неможливості держави виконувати свої зовнішні зобов'язання. У такому випадку всі держави-кредитори можуть застосувати до країни-боржника досить жорсткі санкції, тому дефолт є дуже нечастим явищем.

Одним із сучасних методів управління державним боргом є викуп боргу, тобто надання державі-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів, з дисконтом за іноземну валюту.

Висновки. Державний борг — це сукупність фінансових зобов'язань держави перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами, що виникають унаслідок запозичень. Його формування є результатом фіскальної політики та бюджетного дефіциту, а ефективність управління боргом визначає фінансову стійкість держави.

Управління державним боргом включає планування обсягів запозичень, їх структуру, строки погашення, обслуговування й рефінансування. Важливим завданням є оптимізація співвідношення між внутрішніми та зовнішніми позиками, а також мінімізація вартості обслуговування боргу.

Раціональна боргова політика передбачає підтримання довіри інвесторів, забезпечення прозорості операцій і недопущення перевищення боргового навантаження над критичними межами. Надмірний борг може спричинити фіскальні ризики й уповільнення економічного розвитку, тоді як ефективно керований борг — стимулює інвестиційну активність.

Таким чином, державний борг є невід'ємним елементом фінансової системи, управління яким потребує зваженої та довгострокової стратегії. Управління державним боргом охоплює процеси планування запозичень, обслуговування відсоткових платежів, рефінансування, конверсії, консолідації та уніфікації позик. Основна мета боргової політики — забезпечення платоспроможності держави, мінімізація ризиків та збереження довгострокової фінансової стабільності економіки.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Rosen, Harvey S. and Ted Gayer (2014), Public Finance. 10th Global edition, McGraw-Hill, Maidenhead, UK (Chap. 22)
2. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку: монографія //К.: КНЕУ. – 2013. – Т. 342. – №. 2.
3. Бюджетна система: підруч. / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2012. – 871 с.
4. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія / під ред. В. Федосова, А. Крисоватого, В. Опаріна. Київ: КНЕУ, 2025. — 749 с.
5. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с.
6. Молдован, О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.
7. Фінанси / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. Київ: Знання, 2012. — 688 с.
8. Бюджетний кодекс України : Кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 2010.

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 6

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Яке значення має бюджет як фінансова категорія?
2. Які основні функції бюджету?
3. Що таке бюджетне право і яке його значення?
4. Які принципи лежать в основі побудови бюджетної системи?
5. У чому відмінність між унітарною та федеративною бюджетною системою?
6. Які основні доходи формують дохідну частину бюджету?
7. Як класифікуються видатки бюджету?
8. Які інструменти міжбюджетних трансфертів ви знаєте?
9. Які основні причини виникнення бюджетного дефіциту?
10. Якими методами держава управляє державним боргом?
11. В чому особливість грантів?

2. ТЕСТИ

1. **Бюджет – це:**
 - A) Баланс торгового обороту
 - B) План розвитку економіки
 - C) Фінансовий план держави
 - D) Державна програма
2. **Основна функція бюджету:**
 - A) Стимулювання експорту
 - B) Формування доходів держави
 - C) Забезпечення інновацій
 - D) Регулювання валютного курсу
3. **Бюджетний кодекс України було прийнято у:**
 - A) 1996 р.
 - B) 2001 р.

- C) 2010 р.
- D) 2015 р.
- 4. **Доходи бюджету формуються за рахунок:**
 - A) Податкових і неподаткових надходжень
 - B) Лише митних зборів
 - C) Лише державних кредитів
 - D) Лише зовнішньої допомоги
- 5. **Дотація – це:**
 - A) Цільове фінансування
 - B) Безповоротний міжбюджетний трансферт
 - C) Комерційна позика
 - D) Державна гарантія
- 6. **Бюджетний дефіцит – це:**
 - A) Перевищення доходів над видатками
 - B) Перевищення видатків над доходами
 - C) Балансування бюджету
 - D) Відсутність кредитних ресурсів
- 7. **Внутрішні державні запозичення здійснюються:**
 - A) У міжнародних організацій
 - B) У національних кредиторів
 - C) Лише у приватних фондів
 - D) Лише за рахунок грантів
- 8. **Конверсія боргу – це:**
 - A) Зміна умов боргового зобов'язання
 - B) Зменшення видатків бюджету
 - C) Розширення дохідної бази
 - D) Залучення нових інвесторів
- 9. **Грант – це:**
 - A) Безповоротна фінансова допомога
 - B) Державна позика
 - C) Податковий кредит
 - D) Бюджетний дефіцит
- 10. **Амортизація боргу – це:**
 - A) Анулювання боргу
 - B) Зменшення процентних ставок
 - C) Поступове погашення боргу
 - D) Відмова від запозичень

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Порівняйте **доходи і видатки бюджету** (структура, роль, приклади).
2. Побудуйте таблицю «Види міжбюджетних трансфертів: дотація, субвенція, субсидія, грант».
3. Порівняйте **поточний і капітальний бюджет**.
4. Порівняйте **унітарну і федеративну бюджетні системи**.
5. Побудуйте таблицю «Методи управління державним боргом».
6. Порівняйте **бюджет споживання і бюджет розвитку**.

4. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. - Поєднайте функції бюджету з прикладами їх реалізації:

Функція бюджету	Характеристика
А) Фіскальна	1) Вплив на економічні процеси
В) Розподільча	2) Формування доходів бюджету
С) Регулююча	3) Перерозподіл ресурсів
Д) Контрольна	4) Відстеження руху коштів

2. – Поєднайте види надходжень бюджету з прикладами:

Джерело доходів	Приклад
А) Податкові надходження	1) ПДВ, акциз
В) Неподаткові	2) Позики МВФ
С) Зовнішні надходження	3) Адміністративні збори

3. – Поєднайте види міжбюджетних трансфертів з їх характеристикою:

Вид трансферту	Характеристика
А) Дотація	1) Часткове покриття витрат
В) Субвенція	2) Цільові кошти на конкретний проєкт
С) Субсидія	3) Безповоротна допомога на покриття дефіциту

4. – Поєднайте методи управління боргом за їх змістом:

Метод управління боргом	Суть
А) Конверсія	1) Збільшення строків погашення боргу
В) Консолідація	2) Зміна умов позики (ставки, валюти тощо)
С) Уніфікація	3) Об'єднання кількох позик в одну

5. – Поєднайте види бюджету за економічним змістом видатків:

Вид бюджету	Приклад
А) Поточний	1) Соціальні виплати, утримання установ
В) Розвитку	2) Капітальне будівництво, інвестиційні проєкти

6. – Поєднайте види державного кредиту з їх інструментами:

Вид державного кредиту	Інструменти
А) Внутрішній	1) ОВДП (облігації внутрішньої державної позики)
В) Зовнішній	2) Позики МВФ, Світового банку

5. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- Обґрунтуйте роль бюджету як «вбудованого стабілізатора».
- Запропонуйте шляхи підвищення фіскальної стійкості України.
- Розробіть рекомендації з оптимізації структури видатків бюджету.
- Проаналізуйте роль місцевих бюджетів у забезпеченні децентралізації.
- Дослідіть ефективність грантового фінансування науки в Україні.
- Оцініть переваги та ризики зовнішніх державних запозичень.
- Запропонуйте антикризові заходи для зменшення державного боргу.

6. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

- Бюджет як інструмент економічного регулювання.
- Принципи побудови бюджетної системи України.
- Роль міжбюджетних трансфертів у вирівнюванні розвитку регіонів.
- Проблема бюджетного дефіциту: причини і наслідки.
- Державний борг: тягар чи інвестиційний ресурс?
- Міжнародний досвід управління державними фінансами.

7. РОЗРАХУНКОВІ ЗАВДАННЯ

Задача 1. Дохідна частина держбюджету – 1 500 млрд грн, видаткова – 1 700 млрд грн. Визначте розмір бюджетного дефіциту та його частку у ВВП, якщо ВВП = 6 000 млрд грн.

Задача 2. Державний борг становить 3 000 млрд грн, середня ставка обслуговування – 6% річних. Обчисліть суму річних витрат бюджету на обслуговування боргу.

8. КЕЙСОВІ ЗАВДАННЯ

Кейс 1. Міжбюджетні відносини. Місто отримало субвенцію на будівництво школи, але кошти були використані на інші цілі. **Запитання:** які наслідки порушення цільового використання субвенцій? Які механізми контролю ви запропонували б?

Кейс 2. Управління боргом. Україна має значну частку зовнішніх запозичень у валюті. Коливання курсу гривні створює ризики для обслуговування боргу. **Запитання:** які методи управління боргом можна застосувати для зниження валютних ризиків?

9. ІНТЕРАКТИВНЕ ЗАВДАННЯ

1) Використовуючи дані за посиланням (інтерактивна ділова гра «**Моя громада**» <https://game.myhromada.info/>), проаналізувати роботу представників місцевого самоврядування щодо управління місцевими бюджетами. Зробити висновки.

ТЕМА 7

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

1. Фінансовий ринок як економічна категорія і економічні передумови його функціонування
2. Суб'єкти та структура фінансового ринку
3. Державне регулювання фінансового ринку і ринку фінансових послуг. Фондові біржі та їх роль
4. Сутність цінних паперів, їх класифікація.
5. Економічна природа і суть страхування. Форми організації страхового фонду. Функції страхування
6. Класифікація страхування.
7. Поняття страхового ринку і його інфраструктура
8. Сутність і суспільне призначення соціального страхування
9. Пенсійне страхування. Пенсійна реформа в Україні

Ключові терміни та поняття

Фінансовий ринок – економічний простір, у межах якого здійснюється купівля-продаж фінансових ресурсів і формуються відносини між емітентами, інвесторами та посередниками.

Інвестиції – вкладення капіталу у виробничі чи фінансові активи з метою отримання доходу або соціального ефекту.

Перерозподільна функція фінансового ринку – забезпечення перерозподілу фінансових ресурсів між галузями, регіонами та країнами.

Емітент – юридична особа, орган влади або інша установа, яка випускає цінні папери з метою залучення фінансових ресурсів.

Інвестор – фізична або юридична особа, яка вкладає власні чи залучені кошти у фінансові інструменти для отримання прибутку.

Фінансовий посередник – інституція, яка сприяє руху капіталу між емітентами та інвесторами (банки, інвестиційні компанії, фондові біржі).

Ринок кредитних ресурсів – сегмент фінансового ринку, де надаються і залучаються кредити, а також відбувається перерозподіл позичкового капіталу.

Ринок цінних паперів – сукупність відносин, пов'язаних з емісією, обігом та погашенням цінних паперів.

Грошовий ринок – сегмент фінансового ринку, де обертаються короткострокові фінансові інструменти (до одного року).

Деривативи – похідні фінансові інструменти, вартість яких залежить від базового активу (акцій, облігацій, валюти, товарів).

Акція – цінний папір, що підтверджує право власності на частку в статутному капіталі акціонерного товариства та дає право на дивіденди.

Облігація – борговий цінний папір, що засвідчує внесення інвестором коштів і зобов'язання емітента повернути їх із відсотками у визначений строк.

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий майданчик для торгівлі цінними паперами, що діє за встановленими правилами.

Інституційні інвестори – фінансові організації, що акумулюють значні кошти і вкладають їх у різні фінансові інструменти (пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди).

Страхування – система економічних відносин, спрямованих на формування грошових фондів для захисту від негативних наслідків ризикових подій.

Тема «**Фінансовий ринок**» є складовим елементом навчальної дисципліни «Макрофінанси», яка реалізується в межах освітньо-професійних програм за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Її зміст спрямований на формування у здобувачів системних знань про сутність, структуру та механізми функціонування фінансового ринку як ключового елемента фінансової системи держави.

У структурі курсу дана тема належить до другого змістового модуля «Інституційна структура макрофінансів», що розкриває роль фінансових інститутів, фінансових посередників і ринкових механізмів у забезпеченні ефективного розподілу фінансових ресурсів. Її опрацювання забезпечує розуміння сутності фінансового ринку як системи відносин між емітентами, інвесторами та посередниками, виявлення його функцій, інструментів і закономірностей розвитку

Метою вивчення теми є формування у студентів теоретичних і практичних знань про структуру фінансового ринку, його сегменти (кредитний, валютний, фондовий, ринок фінансових послуг), механізми обігу фінансових інструментів, сутність і класифікацію цінних паперів, а також про державне регулювання фінансової сфери. Особлива увага приділяється засвоєнню понять «фінансовий ринок», «фінансовий посередник», «цінний папір», «страховий ринок», «соціальне страхування» та розумінню взаємозв'язку між фінансовими ринками і макроекономічними процесами.

Вивчення теми сприяє розвитку у студентів аналітичних навичок, необхідних для оцінки функціонування фінансових ринків, визначення ролі держави у регулюванні фінансових потоків, оцінювання ризиків і прогнозування тенденцій на фондовому, валютному та страховому ринках.

Результатом опрацювання теми є формування у здобувачів цілісного уявлення про фінансовий ринок як систему економічних відносин, здатність визначати його структуру, учасників, функції та інституційне середовище, а також усвідомлення його ролі у забезпеченні сталого розвитку національної економіки та фінансової стабільності.

1. ФІНАНСОВИЙ РИНОК ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ І ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Фінансовий ринок як економічна категорія і економічні передумови його функціонування

Фінансовий ринок – це особлива, властива тільки ринковій економіці сфера економічних відносин, де здійснюються купівля-продаж, розподіл та перерозподіл фінансових активів між сферами економіки. Метою утворення та функціонування є акумулювання та ефективне розміщення заощаджень в економіці, стан якої значною мірою зумовлений ефективністю переливання інвестиційних коштів від тих, у кого на цей момент є потреба в капіталі.

Принципи фінансового ринку

Передумовою для створення є розбіжність між потребою у фінансових ресурсах економічних суб'єктів і джерелами задоволення цієї потреби

- ❖ Господарська самостійність підприємств;
- ❖ Елімінація державної монополії на використання заощаджень населення;
- ❖ Мерехід до нової системи організації грошових потоків в економіці;
- ❖ Рівноправність усіх учасників фінансового ринку;
- ❖ Формування та вдосконалення дворівневої банківської системи;
- ❖ Мільовий порядок оподаткування доходів із цінних паперів.

- **ікличність ринку у межах окремої країни**
- **ентралізація**
- **Мрозорість**
- **Введення системи електронного обігу цінних паперів**
- **Реальний захист і забезпечення інтересів та прав інвесторів**
- **Відповідність національної системи обігу загальноприйнятим міжнародним стандартам безпеки інтересів і прав інвесторів**
- **Соціальна справедливість**
- **Урегульованість**
- **Контрольованість**
- **Ефективність**
- **Мравова упорядкованість**
- **Конкурентність**

Функції фінансового

- Мобілізація тимчасово вільних фінансових ресурсів;**
- розподіл акумульованих коштів між кінцевими споживачами;**
- обороту капіталу;**
- забезпечення умов для мінімізації фінансових ризиків**

Висновки. Фінансовий ринок є ключовим елементом економічної системи, що забезпечує рух фінансових ресурсів між тими, хто має тимчасово вільні кошти, і тими, хто потребує капіталу. Його виникнення зумовлене розвитком товарно-грошових відносин, господарською самостійністю підприємств і появою різноманітних форм власності. Важливою передумовою є формування розвиненої банківської системи, рівноправність усіх учасників ринку та створення умов для конкуренції. Завдяки фінансовому ринку здійснюється ефективний перерозподіл капіталу між галузями та секторами економіки, що сприяє її стабілізації. Отже, фінансовий ринок виступає базовим механізмом залучення інвестицій і забезпечення економічного зростання держави.

2. СУБ'ЄКТИ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Суб'єкти фінансового ринку

В організаційному плані **фінансовий ринок** – це сукупність ринкових фінансових інститутів, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників і виступають як суб'єкти ринку.

Об'єктом відносин на фінансовому ринку виступають грошово-кредитні ресурси, цінні папери, фінансові послуги тощо. Суб'єктами відносин є держава, підприємства різних форм власності, фінансові інститути, окремі громадяни

Суб'єкти фінансового ринку

Інститути позафінансової сфери – це юридичні особи – резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, включаючи і фінансові послуги.

Належать промислові, с/г підприємства, корпорації, установи, організації тощо.

Основне джерело фінансування – банківські кредити, інші види

Іноземні учасники ринку – міжнародні організації, іноземні уряди, корпорації, фінансові інститути, фізичні особи - нерезиденти

Населення – виконує на ринку роль інвертора під час придбання цінних паперів або запозичуючи кошти на кредитному ринку.

Фінансові інститути поділяються на депозитні (комерційні банки, ощадні банки, ощадні та кредитні асоціації, кредитні спілки тощо) та недепозитні (інвестиційні компанії, пенсійні фонди, страхові компанії)

Інститути інфраструктури – це інститути, які відіграють значну роль на фондовому сегменті фінансового ринку (біржі та позабіржові агентства, депозитарії та реєстратори, інформаційні та рейтингові агентства тощо)

Держава виступає позичальником, гарантом, кредитором та регулятором фінансового ринку.

Основними суб'єктами більшості сегментів фінансового ринку є :

Особи, які випускають фінансові активи

емітенти

Особи, які вкладають свої кошти

інвестори

Особи, які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів

посередники

Суб'єкти фінансового ринку

Індивідуальні посередники фінансового

Брокер

фінансовий посередник, що займається купівлею-продажем цінних паперів за рахунок і за дорученням клієнта на підставі договору або доручення

Дилер

учасник ринку цінних паперів, що торгує цінними паперами за свій рахунок і за дорученням

Треjder

торгівці, які проводять операції з великими пакетами цінних паперів як від свого імені, так і в інтересах клієнтів (як правило вони виконують і брокерські, і дилерські функції на ринку)

Андеррайтер

гарант, що бере на себе зобов'язання розмістити певну кількість знов випущених цінних паперів шляхом їх покупки для подальшого розпродажу інвесторам

В Україні одним із основних законодавчих документів, що регулює фінансовий ринок та визначає цінні папери (їх види) є **Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»** (№ 3480-IV від 23.02.2006 р. (редакція від 08.03.2024 р.)).

Інститути інфраструктури фінансового ринку - це сукупність установ та організацій, які обслуговують учасників фінансового ринку з метою підвищення ефективності здійснюваних ними операцій і забезпечують процес безперервного функціонування фінансового ринку та вільний рух товарів і послуг на ньому.

Інститути інфраструктури – це інститути, які відіграють значну роль на фондовому сегменті фінансового ринку

Участь фінансових посередників

- управління активами інституційних інвесторів (компанії з управління активами КУА);
- діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська діяльність, андеррайтинг тощо);
- діяльність зберігачів, депозитаріїв, реєстраторів; розрахунково-клірингові послуги, послуги зберігачів; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку (її здійснюють фондові біржі та торговельно-інформаційні системи).

Саморегульвні організації – це неприбуткові об'єднання з метою вироблення спільних стандартів діяльності на фондовому ринку

Основні повноваження

- розробка і внесення змін до нормативних документів;
- запровадження й забезпечення досягання правил поведінки;
- врегулювання спорів, переважно через арбітраж,
- тощо.

Валютні та фондові біржі, банківські установи, інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, позабіржові торговельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії інші

Фінансові інститути як професійні учасники фінансового ринку поділяються на **депозитні** (комерційні банки, ощадні банки, ощадні та кредитні асоціації, кредитні спілки тощо) та **недепозитні** (інвестиційні компанії, пенсійні фонди, страхові компанії)

Структура фінансового ринку

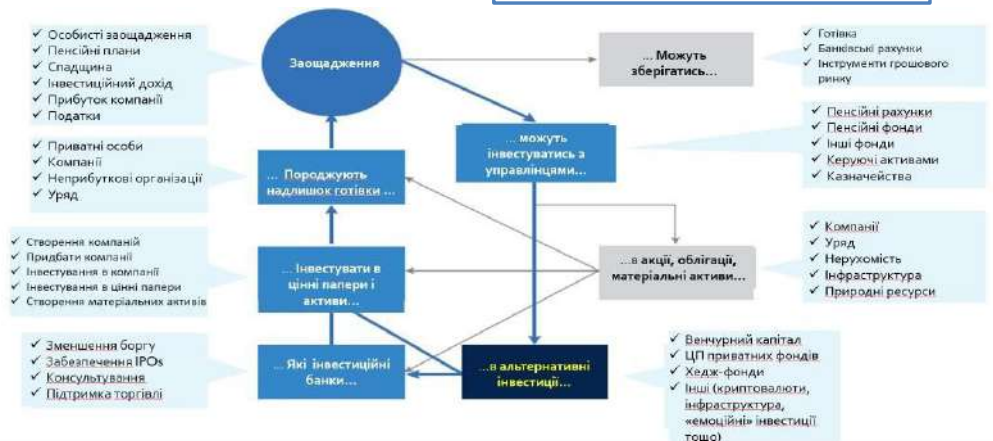

Альтернативні інвестиції

Немає єдиної класифікації видів альтернативних інвестицій

Місце альтернативних інвестицій в широкому циклі інвестування накопичень в бізнес або активи

Forbes склав рейтинг самих неординарних інвестицій, які включають: оренду корови; фінансування пошуків скарбів; ставки на смерть; ставки на дефолт держав

3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ І РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ. ФОНДОВІ БІРЖІ ТА ЇХ РОЛЬ

На українському **фінансовому ринку** діють **два регулятори**:

Національний банк України

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

Основні завдання

формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку небанківських фінансових послуг в Україні з належним захистом прав споживачів цих послуг та клієнтів фінансових установ

- забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів в Україні; сприяння адаптації українського ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;
- координація діяльності органів державної виконавчої влади з питань функціонування фондового ринку;
- забезпечення державного контролю за дотриманням законодавства України з питань функціонування фондового ринку;
- упорядкування діяльності емітентів, торговців цінними паперами та інших фінансових посередників;
- створення умов для розвитку конкуренції між учасниками фондового ринку та здійснення контролю за їх реалізацією

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

Міністерство фінансів України

Спільні цілі розвитку фінансового ринку України:

сучасні фінансові послуги
інституційна спроможність регуляторів та ФГВФО

макроекономічна стабільність;
фінансова стабільність;
фінансова система прагне на відновлення

Фондові біржі та їх роль

Фондова біржа	спеціалізовані установи, які створюють умови для постійно діючої централізованої торгівлі цінними паперами шляхом об'єднання попиту, пропозицій на них, надання місця та системи і засобів як для первинного розміщення, так і для вторинного обігу цінних паперів, що мають працювати за єдиними правилами та за єдиною технологією електронного обігу цінних паперів, що провадить Національна фондова біржа
	організаційно оформлений, постійно діючий ринок , на якому здійснюється торгівля цінними паперами
	організатор аукціону , на якому здійснюється реалізація цінних паперів, на які звернено стягнення
	організація, яка створюється без мети отримання прибутку та займається виключно організацією укладання угод купівлі та продажу цінних паперів та їх похідних. Вона не може здійснювати операції з цінними паперами від власного імені та за дорученням клієнтів, а також виконувати функції депозитарія
	акціонерне товариство , яке зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України, статуту і правил фондової біржі

До функцій фондової біржі належать:

- *установлення правил проведення біржових торгів* цінними паперами та іншими фінансовими інструментами;
- *організація та організаційне, технологічне та технічне забезпечення проведення біржових торгів*;
- *установлення процедур лістингу та делістингу*, допуску до торгівлі на фондовій біржі;
- *ведення переліку учасників торгів, фіксація поданих заявок, укладених біржових контрактів* (договорів) та контроль за їх виконанням; *уїнних паперів та інших фінансових інструментів*, унесених до біржового списку;
- *обмін ін інформацією з депозитарними та розрахунково-кліринговими установами* для забезпечення виконання біржових контрактів (договорів);
- зберігання паперових та/або в електронному вигляді документів* щодо укладення та виконання біржових контрактів (договорів);
- здійснення діяльності з проведення клірингу та розрахунків* за договорами щодо похідних (деривативів), які укладаються на фондовій біржі;
- здійснення контролю* за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі;
- здійснення *фінансового моніторингу* згідно з вимогами законодавства;
- надання інформаційних послуг щодо організації торгівлі цінними паперами та іншими фінансовими інструментами;
- оприлюднення інформації та обмін інформацією відповідно до законодавства України.

Висновки. Суб'єктами фінансового ринку є емітенти, інвестори, фінансові посередники та державні регулятори, які взаємодіють у межах єдиної фінансової системи. Вона охоплює банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, пенсійні фонди, кредитні спілки й інші інституції, що забезпечують ефективний рух капіталу. Важливим компонентом є ринок фінансових послуг, який включає банківські, кредитні, страхові, інвестиційні, лізингові та факторингові операції, спрямовані на задоволення потреб суб'єктів господарювання та населення у фінансових ресурсах. Окреме місце у сучасній структурі займають альтернативні інвестиції — венчурні фонди, приватний капітал, нерухомість, криптоактиви та інші інструменти, що дозволяють диверсифікувати ризики й підвищувати прибутковість портфелів. Така комплексна структура фінансового ринку сприяє збалансованому розвитку економіки, розширює можливості залучення капіталу та стимулює інноваційну діяльність.

Державне регулювання фінансового ринку має на меті забезпечення стабільності, прозорості та захисту прав усіх учасників. Основними регуляторами виступають Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Вони формують нормативно-правову базу, контролюють діяльність учасників ринку та забезпечують узгодженість державної політики у фінансовій сфері. Регулювання спрямоване на створення сприятливих умов для інвестицій, запобігання фінансовим кризам і підвищення ефективності функціонування ринку. Таким чином, держава відіграє активну роль у підтриманні фінансової безпеки та стабільності економіки.

4. СУТНІСТЬ ЦІННИХ ПАПЕРІВ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.

Сутність цінних паперів, їх класифікація. Фондові біржі, їх роль

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам

Класифікація цінних паперів

за формою існування

Бездокументарні (обліковий запис на рахунок в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів) Документарні (паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі)

за формою випуску

на пред'явника (права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать пред'явникові цінного папера), іменні (права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері), ордерні (права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу)

за економічною природою цінні папери класифікуються

Пайові** - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента – **акції, інвестиційні сертифікати

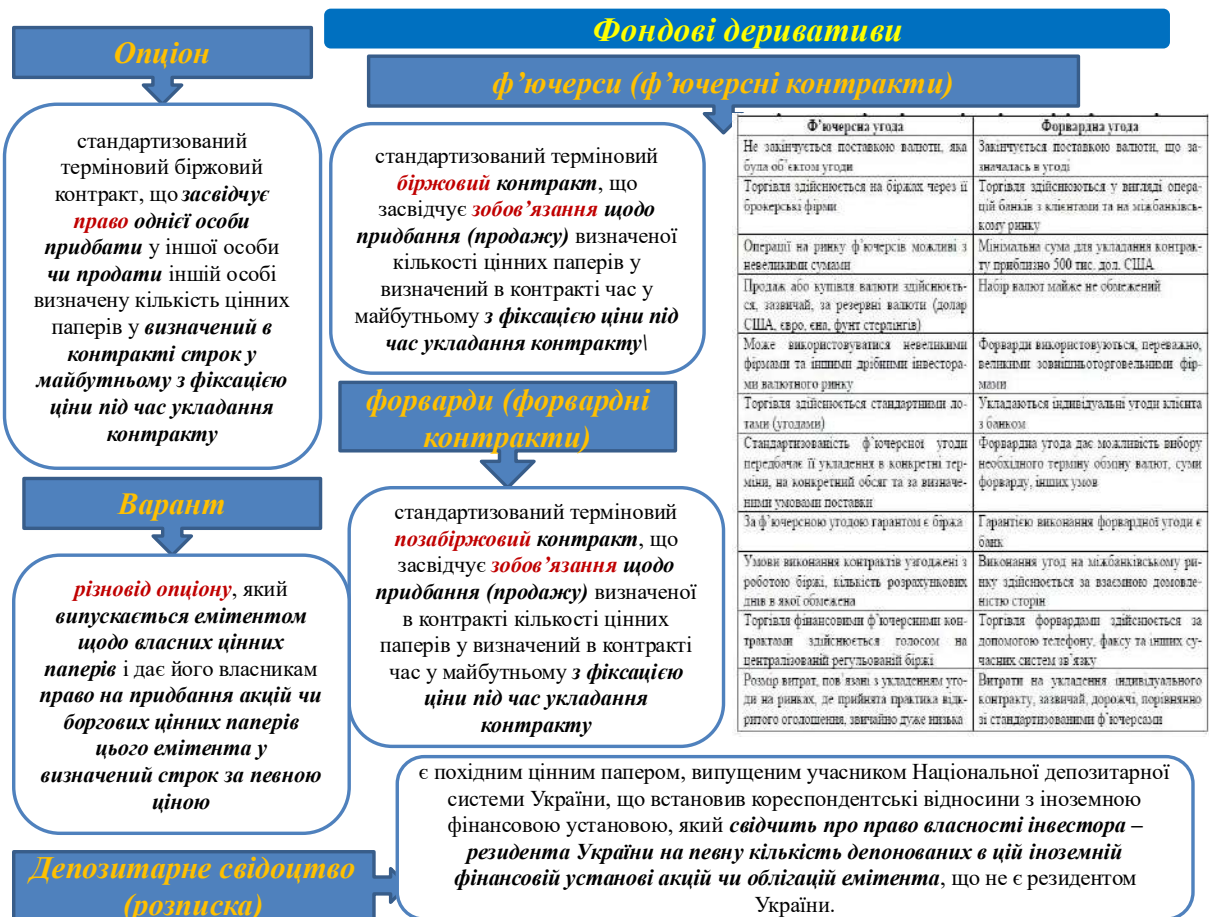
Іпотечні** - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів цінні папери, – **іпотечні облигації, іпотечні сертифікати, заставні

Похідні** - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів – **форвард, ф'ючерс, опціон, варант

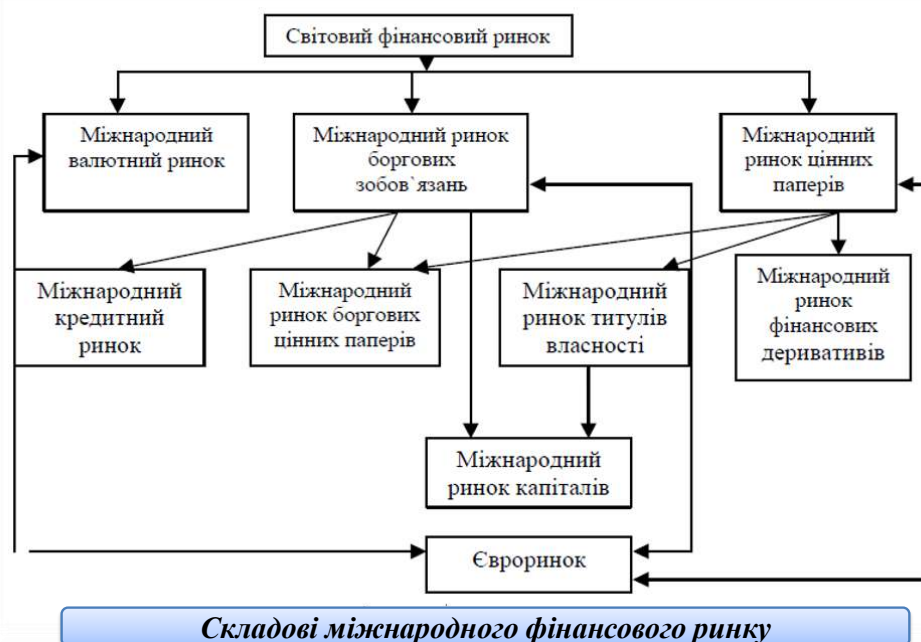
2. Боргові** - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання своїм наказом - **облигації підприємств, ОДП, ОМП, казначейські зобов'язання, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, облигації МФО, облигації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

***Приватизаційні** - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду*

***Товаророзпорядчі** - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах*

Міжнародний фінансовий ринок є механізмом купівлі-продажу фінансових активів і відповідного задоволення попиту та пропозиції суб'єктів міжнародних економічних відносин на грошовий капітал. Він є **глобальною системою акумулювання вільних фінансових ресурсів**, але тенденція до глобалізації не означає, що зникають локальні ринки окремих країн або стирається різниця між ними.

Висновки. Цінні папери є основними інструментами фінансового ринку, які забезпечують рух капіталу та формують взаємовідносини між емітентами й інвесторами. Вони відображають майнові права або боргові зобов'язання, що дає змогу підприємствам залучати фінансові ресурси, а інвесторам — отримувати дохід. Залежно від економічної природи, цінні папери поділяються на пайові (акції), боргові (облігації) та похідні (деривативи), а також класифікуються за формою випуску, терміном обігу, рівнем ризику й доходності. Ринок цінних паперів створює умови для ефективного перерозподілу капіталу, підвищує ліквідність економіки й стимулює розвиток інвестиційної діяльності. Отже, цінні папери виконують функцію зв'язку між фінансовими ресурсами та реальним сектором економіки, сприяючи зростанню добробуту суспільства.

4. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА І СУТЬ СТРАХУВАННЯ. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО ФОНДУ. ФУНКЦІЇ СТРАХУВАННЯ

Страхові відносини

Страховання – це двосторонні економічні та правові відносини, які полягають у тому, що **страхувальник**, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (третій особі) – **застрахованому** – у разі настання події, обумовленої **договором (полісом) або законом**, суми виплати з боку **страховика**, який утримує певний обсяг відповідальності і для забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивних заходів, спрямованих на зменшення ризику, а за потреби **перестраховує** частину своєї відповідальності.

Двосторонні

Складаються між **страховиком (юридична особа – страхова компанія**, яка діє на підставі відповідної ліцензії, беручи на себе зобов'язання щодо створення колективного страхового фонду і **виплати відшкодування страхувальнику або третій особі**, на чию користь укладено договір, при настанні страхового випадку*) і **страхувальником (юридична чи фізична особа**, яка на підставі відповідної угоди зі страховиком **сплачує страхові внески** до страхового фонду і **отримує право на відшкодування збитків** у разі настання страхового випадку).

Тристоронні

Складаються між **страховиком, страхувальником і застрахованою особою (юридична чи фізична особа**, якій належить **страхове відшкодування** у разі настання страхового випадку, отримувач страхового відшкодування. Може бути **одночасно і страхувальником**)

Співстраховання - це розміщення одного ризику частками у кількох страховиків

Форми

Перестраховання – це передання договору страхування від одного страховика до іншого

Страхові відносини включають:

Страхові платежі (внески, премії) - перерахування коштів страхувальником страховику, визначених на основі **страхового тарифу** (нетто-ставка залежить від страхової суми та навантаження відображає витрати та прибуток страховика). **Страховий тариф відображає ціну страхування**

Страхове відшкодування - це виплата страховиком застрахованому або отримувачу повної або часткової суми збитків. Залежить від **страхової суми** (розмір максимальної відповідальності страховика за об'єктом страхування) та **страхового збитку** (вартісна оцінка заподіяних втрат)

Взаємовідносини з фінансовим ринком характеризуються розміщенням тимчасово вільних коштів і отриманням інвестиційного доходу.

***Страховий випадок** – можлива подія, пов'язана із збитком. **Страхова подія** – та, що сталася.

Висновки. *Страховання є однією з ключових ланок фінансової системи, що забезпечує економічну безпеку як окремих суб'єктів господарювання, так і суспільства загалом. Воно виступає ефективним механізмом захисту від непередбачуваних ризиків, дозволяючи відшкодувати збитки у разі настання страхових подій. Сутність страхування полягає у створенні й використанні цільового страхового фонду, який формується за рахунок внесків страхувальників і використовується для компенсації втрат. Основними функціями страхування є ризикова, перерозподільча, попереджувальна, заощаджувальна та контрольна, кожна з яких сприяє фінансовій стабільності економіки.*

Завдяки страховим механізмам забезпечується стале функціонування підприємств, стабільність фінансових потоків і соціальний захист населення. Страхування відіграє важливу роль у відтворювальному процесі, оскільки створює умови для мінімізації економічних втрат та відновлення виробництва після настання несприятливих подій. Воно також стимулює розвиток ринку капіталу через акумулювання значних грошових ресурсів у страховиків, які можуть інвестувати їх у різні галузі економіки.

Таким чином, страхування є не лише інструментом індивідуального фінансового захисту, але й важливим чинником соціально-економічного розвитку держави. Воно сприяє зміцненню фінансової безпеки, формуванню інвестиційних ресурсів і підтримці макроекономічної стабільності. Розвинена система страхування є ознакою зрілої ринкової економіки та невід'ємною умовою ефективного функціонування фінансової системи країни.

5. КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАХУВАННЯ.

Висновки. Страхування поділяється на добровільне й обов'язкове залежно від форми участі страхувальників. За об'єктом страхового захисту воно поділяється на особисте, майнове та страхування відповідальності. Кожен із видів має своє економічне призначення та забезпечує різні потреби фізичних і юридичних осіб. Така класифікація дає змогу побудувати гнучку систему управління ризиками, адаптовану до соціально-економічних умов. Розвинена система страхування є необхідною складовою стабільного фінансового середовища держави.

Класифікація страхування має важливе значення для систематизації його видів і форм, що дозволяє глибше зрозуміти структуру та механізми функціонування страхового ринку. Вона дає змогу визначити особливості кожного виду страхових відносин, оптимізувати розподіл страхових ресурсів і забезпечити ефективний захист майнових та особистих інтересів громадян і підприємств. Поділ страхування на добровільне та обов'язкове, майнове, особисте, соціальне й страхування відповідальності сприяє упорядкуванню страхових операцій і підвищенню прозорості ринку. Така класифікація створює умови для раціонального регулювання страхової діяльності, контролю з боку держави та розвитку конкурентного середовища.

Крім того, чітке розмежування видів страхування сприяє формуванню ефективної системи управління ризиками на всіх рівнях економіки. Воно дозволяє страховим компаніям розробляти спеціалізовані продукти, орієнтовані на конкретні потреби страхувальників, а державі — забезпечувати соціальну стабільність через механізми обов'язкового страхування. У підсумку класифікація страхування виступає не лише теоретичною основою страхової справи, а й практичним інструментом забезпечення фінансової безпеки, сталого розвитку та довіри до фінансової системи держави.

6. ПОНЯТТЯ СТРАХОВОГО РИНКУ І ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРА

Поняття страхового ринку, його інфраструктура

Страховий ринок – це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга – страховий захист і де формується попит та пропозиція на неї. З іншого боку, це складна інтегрована система страхових та перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність.

Принципи функціонування страхового ринку

- ❖ демонополізація страхової справи;
- ❖ конкуренція страхових організацій з надання страхових послуг, залучення страхувальників і мобілізації грошових коштів у страхових фондах;
- ❖ свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;
- ❖ надійність і гарантії страхового захисту.

Висновки. Страховий ринок є організованою системою економічних відносин між страховиками, страхувальниками та посередниками. Він забезпечує формування, розподіл і використання страхових фондів для захисту інтересів громадян і підприємств. Інфраструктура ринку включає страхові компанії, перестраховальні організації, агентів, брокерів і державні регулюючі органи. Налагоджена робота цих інституцій сприяє підвищенню довіри до страхових послуг і стабільності фінансової системи. Розвинений страховий ринок стимулює інвестиційну активність та є важливим чинником соціально-економічного розвитку. Ефективне функціонування страхового ринку можливе лише за наявності розвинутої інфраструктури, яка забезпечує його стабільність, прозорість і конкурентоспроможність, створюючи умови для надання якісних страхових послуг. Вона сприяє формуванню довіри між учасниками ринку, розвитку страхових технологій і розширенню доступу до страхового захисту. Важливу роль у цьому процесі відіграє державне регулювання, яке спрямоване на забезпечення платоспроможності страховиків, захист прав страхувальників і підтримку рівноваги між інтересами сторін. Таким чином, страховий ринок виступає важливим фінансовим інструментом, що поєднує економічну та соціальну функції, сприяє сталому розвитку економіки, зміцненню фінансової безпеки та підвищенню добробуту населення.

7. СУТНІСТЬ І СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Сутність і суспільне призначення соціального страхування

Соціальне страхування - система фінансово-правових відносин щодо формування і використання страхових фондів, призначених для відшкодування втрат, пов'язаних з постійною чи тимчасовою непрацездатністю та втратою місця роботи за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел.

Залежно від страхового випадку виокремлюють такі види загальнообов'язкового соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування.

Медичне страхування: діагностика та амбулаторне лікування; стаціонарне лікування; надання готових лікарських засобів та виробів медичного призначення; профілактичні та освітні заходи; забезпечення медичної реабілітації осіб, які перенесли особливо важкі операції або мають хронічні захворювання.

Страхування від безробіття

дотація роботодавцю для створення робочих місць; відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією; матеріальна допомога безробітному та членам його сім'ї; допомога на поховання безробітного. Інститут надання соціальних гарантій – **Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття** є цільовим страховим фондом. Функції виконавчої дирекції Фонду покладені на державну службу зайнятості. Управління Фондом здійснюється на паритетній основі представниками державної сторони, застрахованих осіб та роботодавців.

Страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

допомога по вагітності та пологах; допомога при народженні дитини та по догляду за нею; забезпечення оздоровчих заходів; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві). Забезпечує фінансування та виплачує матеріальне забезпечення, страхові виплати і надає соціальні послуги **Фонд соціального страхування**.

Висновки. Соціальне страхування є складовою системи соціального захисту населення та гарантує матеріальну підтримку у випадку втрати доходу. Воно базується на принципах солідарності, цільового використання коштів і обов'язковості внесків. Соціальне страхування є однією з найважливіших складових системи соціального захисту населення, спрямованою на забезпечення матеріальної підтримки громадян у разі настання соціальних ризиків — безробіття, хвороби, втрати працездатності, старості чи нещасного випадку. Його сутність полягає у створенні спеціальних грошових фондів за рахунок страхових внесків роботодавців, працівників і держави для фінансування соціальних виплат і послуг. Така система ґрунтується на принципах солідарності, загальнообов'язковості, цільового використання коштів та соціальної справедливості. Соціальне страхування виконує важливу перерозподільчу функцію, забезпечуючи більш рівномірний розподіл доходів між працюючими та непрацездатними членами суспільства.

Його суспільне призначення полягає у підтриманні стабільності соціально-економічних відносин, зниженні рівня бідності та гарантуванні мінімального рівня життя для всіх громадян. Система соціального страхування зміцнює довіру до держави, сприяє соціальній згуртованості та забезпечує відтворення трудового потенціалу. Вона також є важливим чинником формування соціальної безпеки, що підвищує стійкість суспільства до економічних і демографічних викликів. Таким чином, соціальне страхування виконує не лише економічну, а й глибоку гуманітарну місію — гарантує соціальну справедливість, підтримує людську гідність і сприяє сталому розвитку суспільства. Ця система сприяє підтримці соціальної стабільності, зміцненню довіри громадян до державних інститутів і підвищенню якості життя. Таким чином, соціальне страхування є інструментом державної політики, що забезпечує баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

8. ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ. ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

Пенсійне страхування. Пенсійна реформа в Україні

Громадяни України мають право на **державне пенсійне забезпечення** за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених ЗУ «Про пенсійне забезпечення».

Трудові пенсії: за віком; по інвалідності; в разі втрати годувальника; за вислугу років.

До соціальних послуг належить допомога на поховання пенсіонера.

У разі смерті пенсіонера особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання пенсіонера в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на момент смерті. Відповідно до ст. 52 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" сума пенсії, що належала пенсіонеру і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, виплачується - по місяць смерті включно членам його сім'ї: працездатним, які проживали разом з пенсіонером на день його смерті, і непрацездатним, зазначеним у частині другій статті 36 цього Закону, які знаходилися на його утриманні, незалежно від того, проживали вони разом із померлим чи ні.

Пенсійна система України складається з трьох рівнів:

Перший рівень
солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Другий

Другий рівень
накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Третій рівень
система недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Пенсія за віком

Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" визначено наступні умови, виконання яких надає право на призначення пенсії за віком (відповідно до ст. 26 Закону):

- страховий стаж не менше 15 років;*
- вік – після досягнення 60 років.

До досягнення 60-річного віку, право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

- 55 років - які народилися до 30 вересня 1956 року включно;
- 55 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1956 року по 31 березня 1957 року;
- 56 років - які народилися з 1 квітня 1957 року по 30 вересня 1957 року;
- 56 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1957 року по 31 березня 1958 року;
- 57 років - які народилися з 1 квітня 1958 року по 30 вересня 1958 року;
- 57 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1958 року по 31 березня 1959 року;
- 58 років - які народилися з 1 квітня 1959 року по 30 вересня 1959 року;
- 58 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1959 року по 31 березня 1960 року;
- 59 років - які народилися з 1 квітня 1960 року по 30 вересня 1960 року;
- 59 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1960 року по 31 березня 1961 року;
- 60 років - які народилися з 1 квітня 1961 року по 31 грудня 1961 року.

Згідно із Прикінцевими положеннями Закону до 1 січня 2015 року право дострокового виходу на пенсію за віком мають жінки, яким виповнилося 55 років, за наявності страхового стажу не менше 30 років та за умови звільнення з роботи. У цьому випадку розмір їх пенсії, обчислений відповідно до статті 27 та з урахуванням статті 28 цього Закону, зменшується на 0,5 відсотка за кожний повний чи неповний місяць дострокового виходу на пенсію.

* Після досягнення пенсійного віку – 60 років за наявності страхового

- з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року – не менше 28 років;
- з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року – не менше 29 років;
- з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року – не менше 30 років;
- з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року – не менше 31 року;
- з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року – не менше 32 років;
- з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року – не менше 33 років;
- з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року – не менше 34 років;
- починаючи з 1 січня 2028 року – не менше 35 років.

Висновки. Пенсійне страхування забезпечує громадян грошовими виплатами після завершення трудової діяльності, формуючи основу соціальної безпеки. В Україні пенсійна система поєднує солідарний і накопичувальний рівні, що підвищує її фінансову стійкість. Пенсійна реформа спрямована на модернізацію системи, удосконалення управління коштами та зменшення дефіциту Пенсійного фонду. Вона передбачає розвиток недержавного пенсійного забезпечення і стимулювання участі громадян у накопичувальних програмах. У результаті реформа має забезпечити справедливість, стабільність і довгострокову ефективність пенсійної системи.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Anjan Thakor (2015), International Financial Markets: A Diverse System Is the Key to Commerce, Olin School of Business Washington University in St. Louis URL: http://www.centerforcapitalmarkets.com/wp-content/uploads/2013/08/021881_SourcesofCapital_fin.pdf
2. Blanchard, Olivier. (2021). Macroeconomics, 8th Ed.. Harlow: Pearson Education Limited.
3. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2022). *International Economics: Theory and Policy*. International Economics: Theory and Policy, 12th edition. Published by Pearson.
- Roy E. Bailey (2005), The Economics of Financial Markets, Cambridge University Press The Edinburgh Building, Cambridge, UK URL: https://assets.cambridge.org/97805218/48275/frontmatter/9780521848275_frontmatter.pdf
- Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
4. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.
5. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку : [колект.] монографія /ред.: В. М. Опарін, В. М. Федосов; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2016. - 695 с.
6. Фінансовий менеджмент [Електронний ресурс] : підручник / [А. М. Поддєрьогін, Н. Д. Бабяк М. Д. Білик та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. — 2-ге вид., перероб. — Київ : КНЕУ, 2017. — 534, [2] с.

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 7

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Що розуміють під економічною природою страхування?
2. За якими основними ознаками класифікують страхування?
3. Що таке страховий ринок і які його основні функції та суб'єкти?
4. У чому полягає суспільне значення і види соціального страхування?
5. У чому полягає багаторівнева система пенсійного страхування?
6. Які основні функції виконує фінансовий ринок?
7. Як фінансовий ринок трансформує заощадження в інвестиції?
8. Хто є основними суб'єктами фінансового ринку?
9. У чому полягає відмінність між грошовим і фондовим ринком?
10. Яке економічне значення мають деривативи?
11. У чому полягає роль фондової біржі?
12. Які функції виконують інституційні інвестори?
13. Як класифікуються акції та облігації?
14. У чому суть перестрахування та співстрахування?
15. Яка роль державного регулювання фінансового ринку?

2. Тести

1. **Основною функцією фінансового ринку є:**
 - А) збільшення державних доходів
 - Б) перетворення заощаджень в інвестиції
 - В) створення робочих місць
 - Г) регулювання валютного курсу
2. **Емітент – це:**
 - А) власник цінних паперів
 - Б) посередник між банком і позичальником
 - В) особа/організація, що випускає цінні папери
 - Г) регулятор фінансового ринку
3. **До похідних цінних паперів належать:**
 - А) акції
 - Б) облігації
 - В) деривативи
 - Г) векселі
4. **Первинний ринок – це:**
 - А) обіг цінних паперів серед інвесторів
 - Б) первинне розміщення цінних паперів
 - В) ринок, на якому торгують валютою
 - Г) сегмент банківських кредитів
5. **Хеджування використовується для:**
 - А) збільшення прибутку
 - Б) зниження ризиків
 - В) підвищення податків
 - Г) зменшення емісії акцій
6. **Валютний ринок – це ринок:**
 - А) акцій
 - Б) короткострокових облігацій
 - В) девізів
 - Г) деривативів
7. **Яка із функцій належить фондовій біржі?**
 - А) забезпечення робочих місць
 - Б) організація обігу цінних паперів
 - В) управління банківськими кредитами
 - Г) страхування інвестицій
8. **Облігація є:**
 - А) титулом власності
 - Б) борговим цінним папером
 - В) фінансовим посередником
 - Г) інвестиційним фондом
9. **Основними суб'єктами фінансового ринку є:**
 - А) тільки банки
 - Б) держава
 - В) емітенти, інвестори, посередники
 - Г) тільки інвестори
10. **Соціальне страхування – це:**
 - А) форма індивідуального інвестування
 - Б) система державного забезпечення
 - В) вид біржової торгівлі
 - Г) похідний цінний папір

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Порівняйте **акції** та **облігації** за ознаками: економічна сутність, права власника, ризики, прибутковність.
2. Побудуйте таблицю класифікації цінних паперів (акції, облігації, похідні).
3. Порівняйте **первинний** і **вторинний** ринки цінних паперів.
4. Створіть таблицю «Суб'єкти фінансового ринку та їхні функції».
5. Порівняйте державне та недержавне пенсійне страхування.
6. Побудуйте схему структури фінансового ринку (банківський, ринок цінних паперів, валютний, деривативів).

3. ЗАВДАННЯ НА ВІДПОВІДНІСТЬ

1. Поедняйте види цінних паперів з їх характеристикою

Цінний папір	Характеристика
А) Акція	3) Частка в статутному капіталі
Б) Облігація	1) Борговий інструмент
В) Дериватив	2) Хеджування ризиків

2. Поедняйте види ринків з їх функціями

Ринок	Функція
А) Первинний ринок	2) Розміщення цінних паперів
Б) Вторинний ринок	1) Купівля-продаж між інвесторами

3. Поедняйте учасників фінансового ринку з їх ролями

Учасник ринку	Роль
А) Інвестор	3) Купує цінні папери
Б) Емітент	1) Випускає цінні папери
В) Посередник	2) Сприяє угодам

4. Поедняйте види фінансових ринків зі строками обігу їх інструментів

Ринок	Характеристика інструментів
А) Грошовий ринок	1) Короткострокові цінні папери
Б) Фондовий ринок	2) Довгострокові інструменти

5. Поедняйте види страхових операцій з їх сутністю

Операція	Сутність
А) Перестраховання	2) Розподіл ризику між страховиками
Б) Співстраховання	1) Участь кількох страховиків в одному ризику

6. Поедняйте інституції фондового ринку з їх функціями

Інституція	Функція
А) Фондова біржа	1) Організація обігу цінних паперів
Б) Депозитарій	2) Облік прав власності

4. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Складіть схему інституційної структури фінансового ринку.
2. Розробіть приклад бізнес-моделі компанії, яка виходить на фондову біржу.
3. Опишіть переваги та ризики використання деривативів у фінансовій діяльності.
4. Проаналізуйте сучасний стан страхового ринку України.
5. Запропонуйте заходи щодо розвитку фінансового посередництва в Україні.
6. Визначте вплив цифровізації на ринок фінансових послуг.
7. Розробіть порівняльний аналіз: «Фінансовий ринок України та ЄС».

5. ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. Роль фінансового ринку у розвитку економіки.
2. Чи є деривативи засобом зниження чи підвищення ризиків?
3. Перспективи цифрової трансформації фондових бірж.
4. Фінансова стійкість страхових компаній: виклики та рішення.
5. Вплив глобалізації на ринок цінних паперів України.
6. Соціальне страхування як фактор суспільної стабільності.

7. РОЗРАХУНКОВІ ЗАВДАННЯ

1. Інвестор купив 200 акцій по 150 грн за штуку. Через рік їх курс зріс до 180 грн, а дивіденд на акцію склав 10 грн. Обчисліть загальний дохід інвестора та рентабельність інвестиції.
2. Компанія випустила облігації номіналом 1000 грн під 12% річних. Визначте суму купонного доходу інвестора за 3 роки, якщо він придбав 50 облігацій.

8.КЕЙСОВІ ЗАВДАННЯ

1. Компанія планує вийти на фондовий ринок через IPO. Розробіть рекомендації для підготовки до розміщення акцій.
2. Страхова компанія стикається з проблемою низької платоспроможності. Запропонуйте заходи для підвищення фінансової стійкості.
3. Валютний ринок України зазнав різких коливань через зовнішні чинники. Запропонуйте інструменти хеджування для підприємств-експортерів.

8. СИТУАЦІЙНЕ ЗАВДАННЯ

- 1) Використовуючи корисні посиланням, оцінити ефективність використання фінансових технологій на фінансовому ринку.
- 2) Ділова гра «**Страхування**»: студенти поділяються на міні-групи відповідно до обраного виду страхування, підготовка матеріалів до практичного заняття:
 1. Презентація PowerPoint аналізу страхового ринку за останні 5 років обраного виду страхування - 4 слайди;
 2. Заповнений страховий поліс;
 3. Порядок дій страхувальника (застрахованого) та страховика у разі настання страхового випадку, на практичному занятті кожна міні-група пояснює свій вибір виду страхування, коротко надає огляд страхового ринку та ТОП-10 страхових компаній, які пропонують цю послугу, інсценує укладання страхового договору, пояснює, як має діяти застрахований (страхувальник, вигодонабувач) у разі настання страхового випадку, та за що відповідальна страхова компанія.

ТЕМА 8

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

1. Сутність міжнародних фінансів та їх роль у сучасній світовій економіці.
2. Світові фінансові ринки.
3. Міжнародна валютна система та її особливості. Валютний ринок і валютний курс.
4. Міжнародні розрахунки. Зміст і структура платіжного балансу
5. Міжнародний фінансовий менеджмент
6. Міжнародні фінансові інститути, їх функції і співробітництво з Україною
7. Бюджет ЄС та особливості бюджетного процесу

■ Ключові терміни та поняття

Активний платіжний баланс — ситуація, коли валютні надходження перевищують платежі за кордон (профіцит).

Банк міжнародних розрахунків (BIS) — «банк для центральних банків», що сприяє співпраці між монетарними органами, фінансовій стабільності та міжнародним розрахункам.

Бюджет ЄС — це фінансовий план Союзу, що відображає доходи та видатки інституцій ЄС і визначає обсяги фінансування спільних політик, програм і проєктів на рівні Союзу.

Валюта — грошова одиниця, що використовується для вимірювання вартості товарів і послуг, а також для здійснення міжнародних розрахунків; поділяється на національну, іноземну та міжнародну (регіональну).

Валютний курс — співвідношення обміну між двома валютами, що показує, скільки одиниць однієї валюти потрібно для придбання одиниці іншої; відображає ціну валюти на ринку

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) — міжнародна фінансова інституція, яка фінансує проєкти в країнах перехідної економіки з метою розвитку приватного сектору й підтримки ринкових реформ.

Європейський Союз (ЄС) — політико-економічне об'єднання 27 європейських держав, створене для забезпечення миру, стабільності й добробуту шляхом спільної політики у сфері економіки, права, соціального розвитку та зовнішніх відносин

Міжнародна валютна система — форма організації валютних відносин між державами, яка регулює обмін валют, визначення курсів і здійснення міжнародних розрахунків.

Міжнародне оподаткування — система норм і угод, що регулює оподаткування доходів і капіталів у різних країнах, а також запобігає подвійній сплаті податків.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) — глобальна фінансова організація, створена для забезпечення валютної стабільності, кредитування країн із дефіцитом платіжного балансу та координації валютної політики.

Міжнародний фінансовий менеджмент — управління фінансами транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій і проєктів.

Міжнародний фінансовий ринок — сукупність відносин і механізмів, через які здійснюється мобілізація, розподіл і використання фінансових ресурсів між країнами та міжнародними суб'єктами.

Міжнародні валютно-фінансові потоки — рух іноземних валют і фінансових активів між країнами, що зумовлений зовнішньоекономічною діяльністю.

Міжнародні резерви — активи в іноземній валюті, що перебувають у розпорядженні центрального банку країни для підтримки стабільності національної валюти та розрахунків з іншими державами.

Міжнародні розрахунки — це система платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між підприємствами, банками, установами та окремими особами різних країн у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Масивний платіжний баланс — коли платежі за кордон перевищують надходження валюти (дефіцит).

Платіжний баланс — статистичний звіт, що відображає співвідношення між сумою надходжень валюти з-за кордону та сумою платежів за кордон за певний період; характеризує участь країни у світовому господарстві

Рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій — частина платіжного балансу, що відображає рух капіталу, інвестицій і кредитів між країнами.

Рахунок поточних операцій — частина платіжного балансу, що охоплює експорт і імпорт товарів, послуг, доходи та поточні трансферти між резидентами і нерезидентами.

Світовий банк (Ерупа Світового банку) — об'єднання п'яти інституцій, які надають кредити, гарантії та технічну допомогу країнам, що розвиваються, для зниження рівня бідності й підтримки сталого розвитку.

Тема «Міжнародні фінанси» є складовим елементом навчальної дисципліни «Макрофінанси», яка реалізується в межах освітньо-професійних програм за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» і спрямована на формування у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти цілісного розуміння структури, принципів і механізмів функціонування міжнародних фінансових відносин. У структурі курсу ця тема розкриває сутність міжнародного фінансового ринку, валютної системи, інструментів міжнародних розрахунків, а також роль наднаціональних організацій у регулюванні фінансових потоків і забезпеченні глобальної стабільності.

Її опрацювання є логічним продовженням вивчення теоретичних основ фінансової науки та макрофінансових процесів, доповнюючи їх аналізом інтеграційних механізмів у межах Європейського Союзу. Вивчення теми має на меті сформувані у студентів знання про сутність, структуру та функції міжнародних фінансів, систему світових фінансових інститутів, особливості бюджетної політики ЄС, а також навички аналізу міжнародних фінансових потоків і механізмів співпраці України з МВФ, Світовим банком, ЄБРР та ЄС.

Особлива увага приділяється розумінню принципів функціонування бюджету ЄС, форм міжнародних розрахунків (акредитив, інкасо, кліринг), ролі валютної політики та платіжного балансу у забезпеченні фінансової рівноваги між країнами. У процесі навчання здобувачі освіти набувають умінь інтерпретувати міжнародні фінансові категорії, оцінювати взаємозв'язки між світовими і національними фінансовими процесами, аналізувати політику міжнародних фінансових організацій, а також застосовувати знання для розробки рекомендацій щодо інтеграції України у глобальний фінансовий простір.

Тема сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок порівняльного аналізу фінансових систем різних країн і критичної оцінки впливу міжнародних інституцій на економічну стабільність держав. Результатом опрацювання теми є сформоване системне уявлення про міжнародні фінанси як ключовий елемент глобальної економіки, розуміння ролі ЄС як провідного фінансового центру світу, а також усвідомлення значення міжнародного співробітництва у забезпеченні сталого економічного розвитку. Вивчення теми сприяє формуванню професійних компетентностей майбутніх фінансистів — здатності аналізувати міжнародні фінансові тенденції, прогнозувати ризики та розробляти ефективні стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації.

Подальше вивчення міжнародних фінансів передбачає глибоке розуміння механізмів функціонування світових фінансових ринків — валютного, кредитного, фондового та інвестиційного. Особлива увага приділяється процесам глобалізації фінансових потоків, розвитку електронних платіжних систем, цифрових валют і впливу фінансових технологій (FinTech) на міжнародні розрахунки. Такі знання дозволяють студентам усвідомити сучасні тенденції світової економіки та їх вплив на фінансову політику держав.

У межах теми також розглядаються питання міжнародного боргу, кредитування та інвестицій, що формують основу фінансової взаємодії між країнами. Аналізується діяльність міжнародних фінансових організацій — Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Всесвітньої торгової організації — як ключових учасників глобальної фінансової системи. Розуміння ролі цих інститутів допомагає студентам оцінювати переваги та ризики участі України у світовій фінансовій співпраці.

Не менш важливою складовою є дослідження валютної політики держав і механізмів регулювання обмінного курсу. Здобувачі освіти вивчають основні моделі валютних режимів, причини валютних криз, роль золотовалютних резервів і вплив валютних коливань на зовнішньоторговельний баланс. Особливий акцент робиться на практичному аналізі динаміки валютного ринку України, його взаємодії зі світовими тенденціями та інтеграційними процесами.

Крім того, тема «Міжнародні фінанси» формує у студентів розуміння важливості фінансової безпеки держави в умовах глобальної нестабільності. Розглядаються питання протидії відтоку капіталу, оптимізації платіжного балансу, залучення іноземних інвестицій і підвищення кредитного рейтингу країни. Отримані знання та навички мають практичне значення для майбутньої професійної діяльності фінансистів, аналітиків і державних службовців, які прийматимуть рішення у сфері зовнішньоекономічної політики та міжнародного фінансового співробітництва.

1. СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сутність міжнародних фінансів та їх роль у сучасній світовій економіці.

Досліджуючи сутність міжнародних фінансами, їх необхідно розглядати з **різних боків** :

Економічний зміст – це економічні відносини у грошовій формі, що виникають у процесі *перерозподілу національних продуктів при руху товарів, послуг і капіталів на світовому ринку*; включають міждержавні й транснаціональні кредитно-фінансові відносини і характеризуються участю в них іноземного елемента

Матеріальний зміст це *фонди фінансових ресурсів*, які утворилися на основі розвитку зовнішньоекономічних відносин і використовуються для забезпечення безперервності й рентабельності суспільного відтворення на світовому рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення

3 інституційної точки зору – це *сукупність міжнародних і регіональних інституцій* (банків, валютних та фондових бірж, міжнародних фінансових інституцій, регіональних фінансово-кредитних установ), *організацій* (міжнародних та регіональних економічних організацій і об'єднань), *міжнародного бізнесу*, через які здійснюється рух світових фінансових потоків

Особливості міжнародних фінансів як економічних відносин:

відгалуження частини коштів у національній валюті на внутрішньому ринку інших держав та світових господарських ринках. Ці кошти втрачають взаємозв'язок з національною економікою і підпорядковуються правилам міжнародних фінансів.

Міжнародні фінанси — це економічна категорія, що відображає перерозподільні відносини національних і наднаціональних суб'єктів світової економіки з приводу руху вартості між країнами та у процесі формування й використання грошових фондів.

Суб'єктами міжнародних фінансів є фізичні та юридичні особи, уряди, міжнародні організації й фінансові інституції, а також банки та інші кредитно-фінансові установи — посередники на міжнародному фінансовому ринку.

Об'єктом міжнародних фінансів є потоки грошових коштів* і пов'язані з ними фінансові відносини на світовому ринку.

Класифікація валютно-фінансових потоків

За типом економічної взаємодії нерезидентів	Зовнішньоторговельні. Капітальні. Спекулятивні. Балансуючі.
За формою міжнародних фінансових ресурсів	у формі офіційної міжнародної фінансової допомоги, цінних паперів і банківських кредитів, офіційних і приватних золотовалютних резервів
За видами економічної діяльності	Потоки розрахунків за товари та послуги. Поточні та капітальні трансферти у грошовій формі. Некредитні ресурси. Прямі та портфельні інвестиції. Потоки резервних активів.
За переходом прав власності	Потоки, спрямовані з офіційних джерел в офіційну власність. Потоки, спрямовані з приватних джерел у приватну власність. Потоки, спрямовані з офіційних джерел у приватну власність. Потоки, спрямовані з приватних джерел в офіційну власність

*Міжнародні валютно-фінансові потоки — це потоки іноземних валют або будь-яких інших фінансових активів, що зумовлені економічною діяльністю суб'єктів світового господарства

Функції міжнародних фінансів
Розподільча
Контрольна

Міжнародні фінанси є однією з визначальних підсистем світового господарства, яка справляє вирішальний вплив на національну та світову економіку

Світова валютна система та міжнародні валютні операції

(національні та резервні валюти, міжнародні колективні валюти, умови взаємної конвертованості, валютний паритет, валютний курс, національні та міжнародні механізми регулювання валютних курсів)

міжнародні розрахунки

(економічні відносини з приводу обміну валют на валютних ринках, що здійснюються переважно у безготівковій формі шляхом відповідних записів на банківських рахунках в уповноважених банках)

Міжнародний фінансовий менеджмент

(управління фінансами міжнародного бізнесу (ТНК), фінансами міжнародних інституцій і організацій)

Система міжнародних фінансів

Міжнародне оподаткування

(унікнення подвійного оподаткування, оподаткування в економічних співтовариствах)

Міжнародні фінансові ринки

(механізми торгівлі конкретними фінансовими інструментами — валютою, кредитами, цінними паперами тощо)

Фінанси міжнародних інституцій (МВФ, МБР, Група Світового Банку, ЄІВ, ЄБРР тощо)
Фінанси міжнародних організацій (ЄС, ООН та ін.)

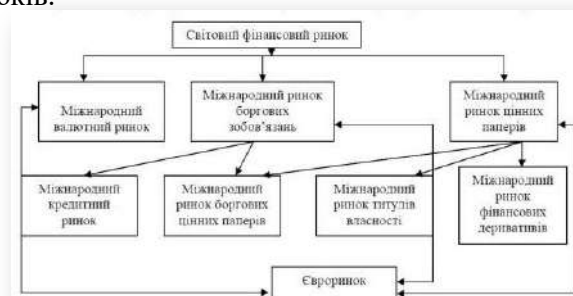
Висновки. Міжнародні фінанси — це система економічних відносин, що виникають у процесі руху фінансових ресурсів між країнами, міжнародними інституціями та корпораціями. Вони забезпечують функціонування глобальної економіки, виступаючи механізмом перерозподілу капіталів і фінансових потоків на світовому рівні. Основними суб'єктами міжнародних фінансів є держави, транснаціональні корпорації, фінансові інституції, банки та міжнародні організації. Їхня діяльність сприяє зміцненню економічних зв'язків, розвитку торгівлі, інвестицій і технологічного обміну. Міжнародні фінанси виконують є індикатором фінансової стабільності світової економіки та визначають напрями макроекономічної політики окремих держав. У сучасних умовах глобалізації міжнародні фінанси набувають зростаючого значення як інструмент інтеграції національних економік у єдиний світовий простір.

2. СВІТОВІ ФІНАНСОВІ РИНКИ.

Світові фінансові ринки.

Світовий фінансовий ринок - система ринкових відносин, яка забезпечує акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків.

Світовий фінансовий ринок поділяється на **міжнародні валютні ринки, міжнародні ринки боргових зобов'язань, міжнародні ринки цінних паперів**, кожний з яких включає євроринок (ринки євродезитів, єврокредитів, євроакцій, єврооблігацій, євроекселів та ін.)

Сучасний світовий фінансовий ринок характеризується:

- ❖ значним обсягом фінансових ресурсів та операцій, які здійснюються цілодобово, у більшості своїй уніфіковані і до яких залучаються суб'єкти з високим рейтингом;
- ❖ скасуванням обмежень на фінансові потоки через національні кордони, таких, як контроль капіталів та обмеження обігу іноземних валют.
- ❖ високим рівнем використання інформаційних технологій, які зменшують вартість трансакцій між країнами;
- ❖ застосуванням різноманітних фінансових інструментів.

Основні тенденції, що спостерігаються на світовому фінансовому ринку

- Створення валютних блоків навколо провідних валют світу.
- Змінюється структура фінансових інструментів ринку на користь інструментів реального сектора — корпоративних цінних паперів та їх похідних.
- Фондові ринки є головним структуроутворювальним чинником фінансового сектора.
- Зростання взаємозв'язку між фінансовим та реальним секторами економіки.

Висновки. Світовий фінансовий ринок — це сукупність відносин і механізмів, через які здійснюється мобілізація, розміщення та перерозподіл фінансових ресурсів між країнами. Він охоплює валютний, кредитний, фондовий, похідний (деривативів) та євроринок. Сучасний фінансовий ринок характеризується високим рівнем інтеграції, лібералізації руху капіталів і використанням цифрових технологій у фінансових операціях. Разом із тим, зростання обсягів спекулятивних операцій та глобальна взаємозалежність підвищують ризики фінансових криз. Світові фінансові ринки є ключовою ланкою у формуванні міжнародної фінансової системи та впливають на динаміку економічного розвитку кожної держави.

3. МІЖНАРОДНА ВАЛЮТНА СИСТЕМА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНИЙ КУРС

Міжнародна валютна система та її особливості. Валютний ринок і валютний курс

Валюта - це грошова одиниця, що використовується для вимірювання величини вартості товару.

національна валюта; іноземна валюта; міжнародна (регіональна) валюта.

По відношенню до курсів інших валют

Сильну (тверду) слабку (м'яку)

За матеріально-речовою формою

готівковою безготівковою

За принципом побудови

«кошикового типу» і звичайною

Ступінь конвертованості

повністю конвертовані, частково конвертовані та неконвертовані.

Обмінний валютний курс — це:

- ❖ **кількість одиниць** однієї валюти, яка необхідна для придбання одиниці іншої валюти;
- ❖ **ринкові ціни** однієї валюти, виражені в іншій валюті;
- ❖ **сукупність цін валют**, взаємопов'язаних трестороннім арбітражем.

Для оцінки темпів економічного розвитку використовують **декілька розрахункових видів валютних курсів:**

- **Номинальний валютний курс.** Це — курс між двома валютами, тобто відносна ціна двох валют (пропозиція їх обміну однієї на іншу).
- **Реальний валютний курс.** Це — номинальний валютний курс, скорегований на відносний рівень цін у своїй країні і в тій країні, до валюти якої котирується національна валюта.
- **Номинальний ефективний валютний курс.** Він розраховується як співвідношення між національною валютою і валютами інших країн, зваженим у відповідності з питомою вагою цих країн у валютних операціях даної країни.
- **Реальний ефективний валютний курс.** Це номинальний ефективний валютний курс, скорегований на зміну рівня цін або інших показників витрат виробництва, який показує динаміку реального валютного курсу даної країни до валют країн — основних торговельних партнерів.

Еволюція світової валютної системи		
Назва	Дата та місце юридичного оформлення	Характеристика
Паризька валютна система	Міжнародна угода на конференції в Парижі (1867 р.)	<i>визнала золото єдиною формою світових грошей. Основою валютної системи виступав золотомонетний (золотий) стандарт. Система з фіксованими курсами.</i>
Генуезька валютна система	Міждержавна угода Генуезької міжнародної економічної конференції (1922 р.)	<i>основою системи виступали золото та девізи (іноземні валюти); золоті паритети були збережені; валютні курси вільно коливалися; валютне регулювання здійснювалось у формі міжнародних конференцій, нарад, активної валютної політики</i>
Бреттон- Вудська валютна система	Міжнародна конференція в Бреттон-Вудсі (1944р.)	<i>рунувалась на золотовалютному стандарті; установлення фіксованих паритетів, погоджених в рамках МВФ, на основі яких порівнювалися і обмінювалися валюти; конвертованість валют, свобода і багатосторонність платежів за поточними операціями; заборона вільної (приватної) купівлі-продажу золота.</i>
Ямайська валютна система	Міжнародна Ямайська конференція (1978 р.)	<i>закріплена відмова від фіксованих паритетів (1973 р. були введені плаваючі валютні курси); спирається на СДР (колективну валюту МВФ); дозволяє як фіксовані, так і плаваючі валютні курси або їх змішаний варіант; наявність замкнутих валютних блоків; права МВФ по нагляду за валютними курсами розширені.</i>

Міжнародний валютний ринок

— це міжнародна мережа офіційних центрів, де ься відбувається купівля-продаж іноземних валют.

Валютні ринки забезпечують своєчасність здійснення міжнародних платежів і розрахунків, страхування валютно-кредитних ризиків, диверсифікації валютних резервів

Міжнародна валютна система

функціональна форма організації міжнародних валютних відносин, тобто сукупність способів, інструментів та органів (інститутів), за допомогою яких здійснюються грошові розрахунки в рамках світового господарства

Елементи міжнародної валютної системи:

- національні резервні та наднаціональні (колективні) валютні одиниці;
- умови взаємної конвертованості валют;
- уніфікований режим валютних паритетів;
- регламентація режимів валютних курсів; міждержавне регулювання валютних обмежень;
- уніфікація міжнародних розрахунків;
- режим світових валютних ринків і ринків золота;
- міждержавні регіональні та наддержавні органи, що займаються регулюванням валютно-фінансових зв'язків і відносин.

Висновки. Міжнародна валютна система — це форма організації валютних відносин, яка визначає правила обігу, обміну й регулювання валют між країнами. Її еволюція охоплює кілька історичних етапів — від золотомонетного стандарту до сучасної Ямайської системи з плаваючими валютними курсами. Валютний ринок забезпечує купівлю-продаж валют, обслуговує зовнішньоекономічні операції та формує валютні курси на основі попиту і пропозиції. Він включає комерційні банки, центральні банки, брокерські компанії й транснаціональні корпорації, що здійснюють валютні операції.

Валютний курс є ключовим макроекономічним показником, який впливає на конкурентоспроможність країни, рівень експорту, імпорту та інфляцію. Стабільність валютного курсу забезпечується валютною політикою держави, використанням інтервенцій і регулюванням грошово-кредитної системи. Сучасна валютна система сприяє розвитку міжнародних фінансів, але водночас потребує узгоджених дій держав для запобігання кризам і спекуляціям.

1. МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

Міжнародні розрахунки

Міжнародні розрахунки

є системою регулювання платежів за грошовими вимогами та зобов'язаннями, що виникають між суб'єктами міжнародної економічної діяльності на основі політичних, економічних, науково-технічних та інших відносин.

а) **комерційні платежі за грошовими вимогами і зобов'язаннями**, що виникають між підприємствами, банками, установами й окремими особами різних країн, пов'язані з міжнародною торгівлею, міжнародним кредитом, прямими іноземними інвестиціями тощо;

б) **некомерційні платежі**, пов'язані з перевезенням пасажирів, страхуванням, туризмом, переказом грошей за кордон тощо.

Фактори, що визначають стан міжнародних розрахунків:

- ❖ економічні та політичні відносини між країнами;
- ❖ становище країни на товарних і грошових ринках;
- ❖ ступінь використання та ефективність державних заходів щодо зовнішньоекономічного регулювання;
- ❖ міжнародні торговельні правила та звичаї;
- ❖ регулювання міждержавних товарних потоків, послуг і капіталів;
- ❖ відмінності в темпах інфляції в різних країнах;
- ❖ стан платіжного балансу;
- ❖ банківська практика;
- ❖ умови зовнішньоторговельних контрактів та кредитних угод;
- ❖ конвертованість валют тощо.

Акредитив — це **розрахунковий або грошовий документ**, який являє собою доручення однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально заброньованих коштів **оплату** товарно-транспортних документів за відвантажений товар **або сплатити** пред'явникові акредитива **певну суму грошей**.

відзивний, безвідзивний,
покритий та непокритий
акредитив

Форми міжнародних розрахунків

Держава може втручатися у сферу міжнародних розрахунків шляхом використання **валютних клірингів**.
Валютний кліринг — це міжурядова угода про взаємний залік зустрічних вимог і зобов'язань, які виходять з вартісної рівності товарних поставок і наданих послуг.

Інкасо — це банківська операція, за допомогою якої **банк** за дорученням свого клієнта (експортера) **отримує** на підставі розрахункових документів, **грошові кошти, що належать клієнту, від платника (імпортера)** за відвантажені йому товарно-матеріальні цінності або надані послуги **і зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера у себе в банку**. Ця форма платежу значно поширена, оскільки дешевша порівняно з акредитивом.

Зміст і структура платіжного балансу.

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС (balance of payments) – співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, та сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду.

є **статистичним звітом**, у якому в систематизованому вигляді наведено сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів країни з резидентами інших країн (з нерезидентами) за певний період (місяць, квартал, рік).

□ складається з **двох частин** – **надходжень і платежів**. Якщо $H > П$, платіжний баланс є **активним (профіцитним)**, а якщо навпаки – є **пасивним (дефіцитним)**.

В Україні відповідальність за складання *М.б.* на законодавчому рівні покладено на Національний банк. Національний банк складає статистику зовнішнього сектору, щоб відобразити участь України в міжнародному обміні товарами, послугами та капіталом. Платіжний баланс надається у формі **статистичного звіту**. **Квартальні дані** платіжного балансу публікуються на **75- 80-ий день після звітного періоду**. Якщо дані уточнювали, змінювалась методологія, виникли нові джерела інформації – дані за попередні періоди переглядаються. **Річні дані** стають остаточними через **дев'ять місяців після закінчення звітного року**. **Місячні дані** публікуються на **25-30-ий день після кінця звітного місяця**. **Квартальні дані** більш деталізовані, ніж місячні. Після оприлюднення квартальних даних місячні дані коригуються для узгодження з ними. Статистична база даних Національного банку використовується для прийняття рішень з економічної політики України.

є вартісним вираженням масштабів, структури та характеру зовнішньоекономічних операцій країни та її участі у світовому господарстві. За формою складання.

Основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками: **рахунком поточних операцій, рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій**.

Рахунок поточних операцій включає всі операції з **реальними цінностями**, що відбуваються між резидентами та нерезидентами, а також операції, **пов'язані з безоплатним наданням або одержанням цінностей**, які призначені для поточного використання. У структурі поточного рахунка виділяються чотири основні компоненти: **товари, послуги, доходи та поточні трансферти**.

Рахунок операцій з капіталом охоплює всі операції, які включають **одержання або оплату капітальних трансфертів** (трансферти на інвестиційні цілі, прощення боргу, перекази мігрантів тощо), а також **придбання або реалізацію нефінансових активів та прав власності**, таких як, наприклад, торгові марки, патенти, авторські права, права на видобуток корисних копалин та інші.

Платіжний баланс складається на певну дату.

Висновки. Міжнародні розрахунки — це система платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями між суб'єктами різних країн, що здійснюються через банки у безготівковій формі. Основними їх видами є акредитив, інкасо, банківський переказ і валютний кліринг, які забезпечують безпечне та своєчасне виконання зовнішньоекономічних угод. Ефективність міжнародних розрахунків залежить від стабільності валютної системи, рівня довіри між контрагентами та фінансової дисципліни.

Платіжний баланс відображає всі операції країни з іншими державами й характеризує її фінансову позицію у світі. Його структура складається з рахунку поточних операцій, рахунку капіталу та фінансового рахунку, що відображають торговельні, інвестиційні та фінансові потоки. Профіцит балансу свідчить про приплив валюти, а дефіцит — про перевищення імпорту чи виплат за зобов'язаннями. Платіжний баланс є ключовим показником зовнішньоекономічної рівноваги й орієнтиром для розробки валютно-фінансової політики. Для України підтримання збалансованого платіжного балансу має стратегічне значення у забезпеченні стійкого розвитку та інтеграції до світових фінансових структур.

2. МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Міжнародний фінансовий менеджмент

Міжнародний фінансовий менеджмент являє собою **систему принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на світовому або міжнародному рівнях**. Іншими словами, це цілеспрямований вплив суб'єктів управління на систему міжнародних фінансів, окремі ланки та елементи за допомогою спеціальних прийомів, методів та інструментів для досягнення цілей і завдань міжнародної фінансової політики.

Метою міжнародного фінансового управління є організація міжнародних фінансових відносин таким чином, щоб вони забезпечували максимальний результат функціонування усїєї світової економічної системи

Складові глобального управління фінансами

Фінансовий менеджмент міжнародного бізнесу- це система прийняття економічних рішень, які виникають при реалізації завдань фінансового менеджменту в умовах інтернаціоналізації господарчої діяльності фірми, ТНК. **Об'єктом** виступає міжнародний бізнес, основними видами якого є міжнародна торгівля і зарубіжні інвестиції. Головним суб'єктом фінансового управління міжнародного бізнесу є **міжнародна фірма**, яка вирізняється від національної тим, що на її діяльність безпосередньо як фактори національного виміру, так і над національні чинники - тарифні бар'єри, валютні курси, відмінності в рівнях відсоткових ставок і темпів інфляції в різних країнах, мова, політичні проблеми тощо.

Управління фінансами міжнародних фінансових організацій та інституцій подібні до державного фінансового менеджменту, тільки їх головним **суб'єктом** є міжнародна організація чи інституція, а **об'єктом** виступають фінансові ресурси та відносини цих організацій.

Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій виконує як загальні для всіх фірм **функції** (фінансове планування, оперативне управління (облік, регулювання) та контроль), так і функції, притаманні лише міжнародному менеджменту, котрі зумовлені функціонуванням у неоднорідному середовищі в умовах валютного ризику, обмежень на міжнародну торгівлю й інвестиції, політичного ризику, особливих умов оподаткування й обліку.

Висновки. Міжнародний фінансовий менеджмент охоплює планування, організацію, контроль і управління фінансовими потоками у межах світового ринку капіталів. Його мета полягає у забезпеченні ефективного використання фінансових ресурсів, мінімізації ризиків і максимізації прибутковості транснаціональних компаній. До основних завдань належать управління валютними ризиками, податкове планування, диверсифікація активів і хеджування.

Ефективний міжнародний фінансовий менеджмент вимагає врахування відмінностей у законодавстві, податкових системах, валютних режимах і політичних умовах різних країн. Він сприяє стабільності бізнесу, підвищенню інвестиційної привабливості та зміцненню конкурентних позицій компаній. Особливе значення мають сучасні фінансові технології, що дозволяють оптимізувати управління капіталом і прогнозувати валютні коливання. Успішний фінансовий менеджмент на міжнародному рівні передбачає стратегічне бачення, аналітичне мислення та глибоке розуміння тенденцій глобальної економіки.

3. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТИТУТИ, ЇХ ФУНКЦІЇ І СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ

Співробітництво України з Міжнародним Валютним Фондом та перспективи його розвитку

Міжнародний Валютний Фонд (International Monetary Fund) є міжнародною фінансовою організацією, яка була заснована в 1944 році. До її складу входять 189 країн. Фонд має статус спеціалізованої установи ООН і його метою є регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів та надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

Напрямок співпраці	Програми та роки	Зміст і результати співпраці
Початок співпраці та підтримка платіжного балансу	Програма системної трансформації (1994 р.), Stand-by (1995–1997 рр.)	Перші кредити (499 млн СПЗ ≈ 763 млн дол.) були спрямовані на підтримку платіжного балансу, стабілізацію валютного курсу та формування золотовалютних резервів. Стали основою для переходу України до ринкової економіки.
Фінансова стабілізація після кризових періодів	Stand-by (1998–2002 рр.), Extended Fund Facility (1998 р.)	Підтримка макрофінансової стабільності після фінансової кризи 1998 р., проведення реформ у бюджетній, банківській і валютній політиці. Сприяла зниженню інфляції та стабілізації державних фінансів.
Подолання наслідків світової фінансової кризи	Stand-by (2008–2010 рр.)	Надано близько 16,4 млрд дол. для пом'якшення наслідків світової фінансової кризи. Програма передбачала зміцнення банківської системи, підвищення прозорості державних фінансів та реформу енергетичного сектору.
Реформування економіки та модернізація управління боргом	Stand-by (2014 р.), Extended Fund Facility (2015–2018 рр.)	Після подій 2014 р. Україна отримала понад 17,5 млрд дол. підтримки. Основні умови – фіскальна консолідація, реформування НБУ, підвищення тарифів на енергоносії, покращення корпоративного управління.
Макрофінансова стабільність у період пандемії COVID-19	Stand-by (2020–2021 рр.)	Кредит у розмірі 5 млрд дол. для підтримки бюджету в умовах пандемії. Головна мета – забезпечення макроекономічної стабільності та соціальної підтримки населення.
Підтримка у воєнний період	Extended Fund Facility (EFF, 2023–2027 рр.)	З моменту повномасштабного вторгнення РФ Україна отримала 12,4 млрд дол. і очікує ще 2,7 млрд дол. Програма підтримує макрофінансову стабільність, контроль витратів бюджету, реформу боргового управління та зміцнення інституційної спроможності держави.
Залучення міжнародної допомоги та координація донорів	Співпраця з ЄС, Світовим банком, G7 (2022–2025 рр.)	МВФ виступає центральним координатором міжнародної допомоги — близько 148 млрд дол. загальної підтримки для України. Забезпечує довіру міжнародних партнерів і створює рамкову основу для майбутнього економічного відновлення.
Актуальні стратегічні напрями	Програма EFF (2023–2027 рр.)	Основні пріоритети: підтримка фінансової системи, боротьба з корупцією, підвищення ефективності держсектору, розвиток інституційної спроможності та забезпечення прозорості використання міжнародної допомоги.

Співробітництво України з Групою Світового банку та перспективи його розвитку

Група Світового банку утворена 27 грудня 1945 року з метою надання фінансової і технічної допомоги країнам, що розвиваються. Світовий банк представляє собою акціонерне товариство, акціонерами якого є 186 країн-членів.

Напрямок співпраці	Програми та роки	Зміст і результати співпраці
Початок партнерства та інституційна підтримка	Угода про вступ до МБРР (1992 р.), перші інвестиційні проекти (1993–1995 рр.)	Україна стала членом Світового банку у 1992 р. Перші проекти були спрямовані на підтримку макроекономічних реформ, розбудову фінансової системи, приватизацію і створення інфраструктури ринку.
Реформи державного управління та енергетичного сектору	Програма структурної перебудови економіки, Проект енергозбереження (1996–2003 рр.)	Світовий банк профінансував системні зміни в державному секторі, модернізацію енергетичних підприємств, реформу тарифної політики, розвиток муніципальних послуг.
Модернізація соціальної сфери та інфраструктури	Проект соціальної допомоги, Розвиток транспортної інфраструктури (2004–2013 рр.)	Спрямовані на вдосконалення системи соціального захисту, охорони здоров'я, транспорту та житлово-комунального господарства. Було покращено доступ до соціальних послуг і транспортної мобільності.
Підтримка фінансової стабільності під час кризи	Development Policy Loan (2008–2010 рр.)	Після світової фінансової кризи банк надав близько 1,5 млрд дол. на стабілізацію бюджету, реформу державних фінансів і підтримку банківського сектору.
Розвиток державного управління та електронного врядування	Public Finance Management Project, E-Governance for Accountability (2014–2018 рр.)	Реалізовано модернізацію системи державних закупівель, створено електронну систему ProZorro, покращено прозорість державних фінансів.
Антикризова підтримка під час пандемії COVID-19	Emergency COVID-19 Response Project (2020 р.)	Надано фінансування на підтримку системи охорони здоров'я, закупівлю вакцин, забезпечення лікарень і соціальну допомогу населенню.
Макрофінансова підтримка та реагування на війну	PEACE in Ukraine, Relief and Recovery Development Policy Loan (2022–2024 рр.)	З початку війни банк мобілізував понад 38 млрд дол. на підтримку державних видатків, соціальних виплат, функціонування органів влади та гуманітарних програм.
Післявоєнна відбудова та стійкий розвиток	Reconstruction Trust Fund, PREPARE Ukraine, Ukraine Recovery Program (2023–2027 рр.)	Програми спрямовані на відновлення інфраструктури, житла, енергосистеми, розвиток людського капіталу та зміцнення інституційної спроможності. Світовий банк виступає ключовим партнером у залученні міжнародного фінансування для відбудови України.

Співробітництво України з Європейським банком реконструкції та розвитку та перспективи його розвитку

Європейський банк реконструкції та розвитку ЄБРР (European Bank for Reconstruction and Development) – міжнародна фінансова організація, діяльність якої спрямована на фінансування економічних реформ у країнах Східної Європи з метою їх переходу до ринкової економіки. Банк заснований у 1991 році. На сьогодні членами ЄБРР є 65 країн.

Напрямок співпраці	Програми та роки	Зміст і результати співпраці
<i>Початковий етап та становлення партнерства</i>	1992–1999 рр. — Перші інвестиційні угоди, підтримка приватизації, розвиток банківського сектору	Україна стала членом ЄБРР у 1992 р. Банк інвестував у створення приватного сектору, розвиток банків, промисловості та транспорту. Фінансування спрямовувалося на підтримку ринкових реформ і стабілізацію економіки.
<i>Етап структурних реформ та розвитку приватного сектору</i>	2000–2008 рр. — Програми розвитку малого та середнього бізнесу, модернізація енергетики, інфраструктури	ЄБРР підтримував приватизацію, реформу корпоративного управління, модернізацію транспортних систем і енергетичних мереж. Було розроблено програми фінансування малого та середнього бізнесу, започатковано «Українську програму енергоефективності». Банк інвестував понад 3 млрд євро.
<i>Фінансова стабілізація після світової кризи</i>	2009–2013 рр. — Програма антикризової підтримки банківського сектору, інвестиції в аграрну сферу та енергетику	ЄБРР допоміг відновити ліквідність банків, профінансував аграрні підприємства, модернізацію НАК «Нафтогаз України», інфраструктуру портів і залізниць. Підтримка сприяла збереженню стабільності фінансової системи.
<i>Реформи управління, енергоефективності та боротьба з корупцією</i>	2014–2019 рр. — Програми Good Governance, EBRD Small Business Initiative, модернізація державних компаній	Після Революції Гідності ЄБРР став ключовим інвестором у реформу держсектору, розвиток прозорості та корпоративного управління. Банк підтримав реформу НАК «Нафтогаз», впровадження антикорупційних механізмів та програму з енергоефективності для малого бізнесу.
<i>Підтримка під час пандемії COVID-19 та воєнного стану</i>	2020–2024 рр. — Програми Crisis Response, Trade Facilitation Programme (TFP), фінансування критичної інфраструктури	ЄБРР спрямовував кошти на підтримку охорони здоров'я, енергетичної безпеки, логістики та торгівлі. З початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. банк мобілізував понад €7,6 млрд, включаючи кредити, гарантії та страхування воєнних ризиків.
<i>Відбудова та інвестиції у сталий розвиток</i>	2025–2030 рр. — Ініціатива Ukraine FIRST, Reconstruction and Green Recovery, програма з розвитку муніципальної інфраструктури	ЄБРР виступає головним інституційним інвестором у відбудову після війни. Програми охоплюють енергетику, відновлення доріг, житла, водопостачання, підтримку «зелених» технологій та залучення приватних інвестицій у реконструкцію. Очікуваний обсяг інвестицій — понад €10 млрд.

Висновки. Міжнародні фінансові інституції, такі як МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ, ОЕСР, є важливими елементами глобальної фінансової архітектури. Вони забезпечують фінансову стабільність, підтримують економічні реформи й сприяють розвитку міжнародної торгівлі.

Україна співпрацює з цими організаціями для отримання фінансової допомоги, технічної підтримки та інтеграції у світову економіку. МВФ допомагає у стабілізації валютної системи та покритті дефіциту платіжного балансу, Світовий банк фінансує проекти розвитку, а ЄБРР підтримує приватний сектор і зелений перехід. Участь у програмах міжнародних інституцій підвищує довіру інвесторів і сприяє відновленню економічної стійкості. Таке співробітництво допомагає впроваджувати структурні реформи, зміцнювати інституційну спроможність і модернізувати фінансову систему. У перспективі Україна розширює інтеграцію у європейський фінансовий простір через участь у програмах ЄС та реалізацію спільних інвестиційних ініціатив.

4. БЮДЖЕТ ЄС ТА ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Історія відносин Україна – ЄС

Європейський Союз (ЄС) — це політико-економічне об'єднання європейських держав, засноване з метою забезпечення миру, стабільності та добробуту на континенті через спільну політику в економічній, соціальній, правовій та зовнішньополітичній сферах. ЄС об'єднує 27 країн-членів, які делегують частину своїх суверенних повноважень наднаціональним інституціям — Європейській Комісії, Раді ЄС, Європейському Парламенту та Суду ЄС. Основою функціонування Союзу є принципи демократії, верховенства права, захисту прав людини, свободи пересування товарів, капіталів, послуг і людей. ЄС виступає провідним світовим інтеграційним утворенням, що визначає політичний та економічний розвиток Європи і є важливим партнером для України на шляху реформ і євроінтеграції.

Етап співпраці та інтеграції	Програми та роки	Зміст і результати співпраці
Мочатковий етап політичного діалогу з ЄС	1991–2003 рр. — Угода про партнерство і співробітництво (УПС, 1994 р., чинна з 1998 р.), Програма TACIS	Перші рамкові документи співпраці. ЄС надавав технічну та інституційну допомогу для розвитку державного управління, ринкових реформ, приватизації, енергетики та сільського господарства.
Моглиблення економічних відносин та наближення законодавства до європейських стандартів	2004–2013 рр. — Європейська політика сусідства (ENP), Інструмент європейського сусідства і партнерства (ENPI)	ЄС фінансував реформи адміністративного управління, судової системи, енергетики та соціальної сфери. Україна приєдналася до окремих програм ЄС у сфері освіти, науки й екології.
Свромайдан і підписання Угоди про асоціацію	2014 р. — Угода про асоціацію (включаючи ПВЗВТ), запущено Механізм макрофінансової допомоги (MFA)	ЄС став головним донором макрофінансової підтримки: понад €5 млрд кредитів і грантів. Відкрито безвізовий режим (2017 р.), запущено реформу державного управління, децентралізацію, судову реформу та антикорупційні інституції.
Реагування на війну та екстрена допомога	2022–2023 рр. — Надзвичайні пакети макрофінансової допомоги (MFA+, понад €18 млрд), гуманітарна й енергетична підтримка	ЄС профінансував стабільність бюджету, підтримку ЗСУ та гуманітарну сферу, виділивши гранти та кредити для покриття соціальних витрат, освіти, медицини. Україна отримала статус кандидата на членство (червень 2022 р.).
Мрограма «Ukraine Facility» та відновлення після війни	2024–2027 рр. — Ukraine Facility (€50 млрд), Investment Framework, Recovery and Reconstruction Plan	Програма об'єднує гранти, позики та гарантії для макрофінансової стабільності, реформ, цифровізації, зеленої енергетики, розвитку бізнесу й післявоєнної відбудови. Забезпечує прозорість і контроль за використанням коштів.
Етап підготовки до членства в ЄС	2028 р. → — Очікувані програми розширення Instrument for Pre-Accession (IPA III – Ukraine), інтеграція у внутрішній ринок ЄС	Україна переходить від статусу країни -кандидата до етапу виконання критеріїв членства. ЄС планує розширити програми підтримки реформ у сфері судової системи, енергетики, антикорупційної політики та інноваційної економіки.

Бюджет ЄС та особливості бюджетного процесу

Особливості бюджетного процесу ЄС

Багаторічне планування (MFF)	Визначає граничні обсяги фінансування за політичними пріоритетами на 7 років (поточна рамка — 2021–2027 рр.).
Принцип збалансованості	ЄС не може мати дефіциту бюджету (винятки — програми NextGenerationEU, Ukraine Facility).
Власні ресурси	Доходи формуються із мит, частки ВНД держав-членів, МДВ та екологічних зборів.
Спільне управління	Близько 80% бюджету реалізується разом із державами-членами через національні агентства.
Прозорість і аудит	Усі фінансові документи відкриті; контроль здійснюють як внутрішні, так і зовнішні аудитори.

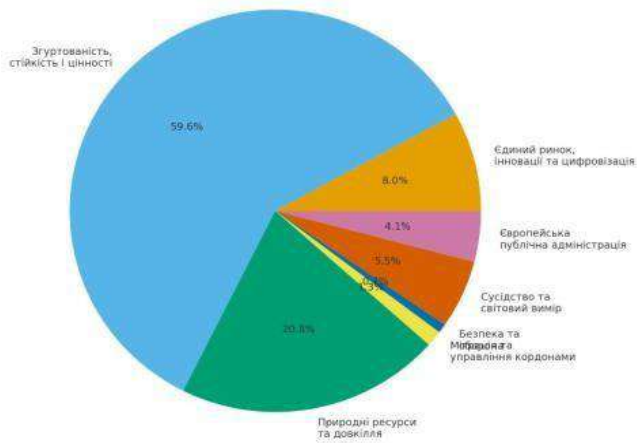
Стадії бюджетного процесу ЄС

Стадія бюджетного процесу	Відповідальні інституції ЄС	Основні завдання	Орієнтовні терміни / дати
1. Мланування та підготовка проекту бюджету	Європейська Комісія	- Готує проект річного бюджету на основі Багаторічної фінансової рамки (MFF). - Узгоджує прогноз доходів і видатків. - Збирає пропозиції від генеральних директоратів (DGs).	Березень – Липень року, що передуг бюджетному. Проект офіційно подається до 1 вересня .
2. Розгляд і затвердження бюджету	Рада ЄС Європейський Парламент Європейська Комісія (консультативно)	- Рада ЄС формує позицію щодо проекту (жовтень). - Парламент розглядає, може внести поправки (листопад). - Якщо є розбіжності — скликається Узгоджувальний комітет. - Після погодження обидві інституції ухвалюють бюджет.	Жовтень – Грудень року, що передуг бюджетному. Остаточне ухвалення — до 31 грудня .
3. Виконання бюджету ЄС	Європейська Комісія (спільно з державами-членами)	- Реалізація програм і проектів відповідно до затвердженого бюджету. - Контроль за використанням коштів на національному рівні. - Забезпечення дотримання принципів фінансової дисципліни, ефективності та прозорості.	1 січня – 31 грудня бюджетного року.
4. Контроль і аудит виконання	Європейська Рахункова палата (ЕСА) Європейська Комісія (внутрішній аудит)	- Перевірка правильності виконання бюджету. - Проведення аудиту ефективності програм. - Підготовка щорічного звіту Рахункової палати для Парламенту та Ради.	Звіт подається орієнтовно до жовтня року наступного після виконання бюджету.
5. Звітність і процедура «розвантаження» (discharge)	Європейський Парламент Рада ЄС Європейська Комісія	- Комісія готує звіт про виконання бюджету . - Рахункова палата подає зовнішній аудиторський висновок . - Парламент ухвалює рішення про «розвантаження» Комісії, визнаючи використання коштів належним.	Рішення Парламенту зазвичай у травні наступного року.

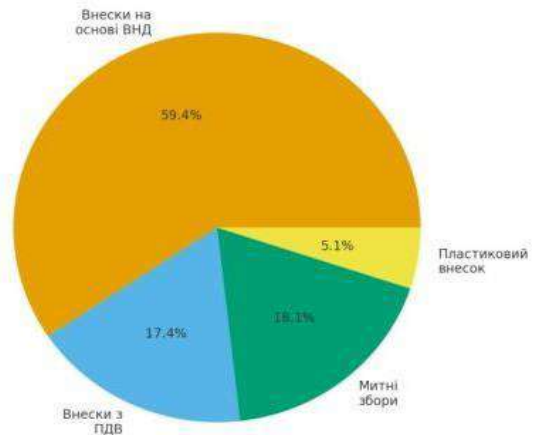
Доходи і видатки бюджету ЄС

Категорія доходів ЄС	Характеристика доходів	Категорія видатків ЄС	Характеристика видатків
Внески на основі валового національного доходу (GNI-based contributions)	Основне джерело надходжень бюджету ЄС — внески держав-членів, розраховані як частка від їхнього ВНД; забезпечують стабільність фінансування.	Єдиний ринок, інновацій та цифровізація	Фінансування програм Horizon Europe, Digital Europe, космічних ініціатив EU Space та підвищення конкурентоспроможності.
Внески з ПДВ (VAT-based own resource)	Частка надходжень з податку на додану вартість, перерахована до бюджету ЄС пропорційно до обсягу внутрішнього споживання.	Згуртованість, стійкість і цінності	Найбільший блок витрат; підтримка регіонального розвитку, Фонду Cohesion, соціальних і освітніх програм.
Митні збори (traditional own resources)	Мита на імпорт із третіх країн, що надходять через митні адміністрації держав-членів (зберігають частину як компенсацію за адміністрування).	Природні ресурси та навколишнє середовище	Фінансування Спільної аграрної політики (CAP), розвитку сільських територій та екологічних ініціатив Green Deal.
Пластиковий внесок (plastics-based contribution)	Новий дохід із 2021 р., розраховується за обсягом невідновлених пластикових відходів; стимулює екологічну відповідальність.	Міграція та управління кордонами	Програми Frontex, управління зовнішніми кордонами ЄС, підтримка прийому біженців та інтеграції мігрантів.
Інші доходи (штрафи, відсотки, залишки, внески третіх країн)	Додаткові джерела, що покривають близько 7 % бюджету; включають санкції ЄК, відсотки за депозитами, внески ЕФТА-країн.	Безпека та оборона	Розвиток Європейського оборонного фонду, кібербезпеки, боротьби з тероризмом і кризового реагування.
—	—	Сусідство та світовий вимір	Зовнішня політика ЄС, допомога сусіднім країнам, зокрема Україні (через NDICI — Global Europe).
—	—	Європейська публічна адміністрація	Витрати на інституції ЄС — Європейську комісію, парламент, суд, агенції та перекладацькі служби.

Видатки ЄС за категоріями (MFF 2021–2027 + NGEU)

Доходи ЄС (власні ресурси, 2024 рік)

Висновки. Бюджет ЄС є головним фінансовим інструментом реалізації політики Союзу та відображає пріоритети його соціально-економічного розвитку. Його доходи формуються за рахунок внесків держав-членів, ПДВ, митних зборів і нових «зелених» ресурсів. Видатки спрямовуються на підтримку інновацій, згуртованості, кліматичної нейтральності, безпеки та зовнішніх відносин.

Бюджетний процес включає планування, затвердження, виконання, аудит і звітування під контролем Європейської комісії, Ради та Європарламенту. Основним принципом є збалансованість і прозорість використання коштів. Особливе місце посідає багаторічна фінансова рамка (MFF), що визначає стратегічні пріоритети на семирічний період. Для України важливою є участь у фінансових програмах ЄС, таких як Ukraine Facility та NDICI – Global Europe, які сприяють післявоєнній відбудові, інтеграції та зміцненню фінансової стабільності.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Blanchard, Olivier. (2021). Macroeconomics, 8th Ed.. Harlow: Pearson Education Limited
2. Campante, F., Sturzenegger, F. and Velasco, A. (2021) Advanced Macroeconomics: An Easy Guide. London: LSE Press. <https://doi.org/10.31389/lsepress.ame>
3. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2022). International Economics: Theory and Policy. International Economics: Theory and Policy, 12th edition. Published by Pearson.
4. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
5. Міжнародні фінанси : підручник / [О. М. Мозговий, Т. В. Мусієць, Л. В. Руденко-Сударєва [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Мозгового ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". — Київ : КНЕУ, 2016. — 515 с.
6. Фінанси: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: «Знання», 2012. — 687 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО ТЕМИ 8

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Сутність міжнародних фінансів та їх зв'язок із глобалізацією.
2. Роль валютного курсу у розвитку міжнародної торгівлі.
3. Особливості кредитної політики МВФ.
4. Структура Світового банку та напрями діяльності його підрозділів.
5. Функції Банку міжнародних розрахунків.
6. Завдання ЄЦБ у забезпеченні стабільності євро.
7. Відмінності між валютним, фондовим і борговим ринками.
8. Особливості формування доходів та видатків бюджету ЄС.
9. Податкова гармонізація як фактор інтеграції ЄС.
10. Вплив цифрової економіки на міжнародні фінансові потоки.

2. ТЕСТИ

1. Головною метою діяльності МВФ є:

- а) фінансування інфраструктури б) валютна стабільність
- в) кредитування приватних підприємств г) розвиток торгівлі

2. Кредит “stand-by” використовується для:

- а) довгострокових інвестицій б) підтримки валютного курсу
- в) фінансування приватного сектору г) реструктуризації боргу

3. Головний орган монетарної політики єврозони:

- а) Європарламент б) ЄЦБ
- в) ЄІБ г) ЄБРР

4. Міжнародна фінансова корпорація інвестує у:

- а) державний сектор б) приватний сектор в) банківські системи
- г) міжнародні організації

5. Банк міжнародних розрахунків обслуговує:

- а) уряди країн
- б) центральні банки
- в) приватні корпорації г) фондові біржі

6. Основне джерело доходів бюджету ЄС:

- а) ПДВ
- б) митні збори в) акцизи
- г) субсидії

7. До складу Світового банку НЕ входить:

- а) МФК б) БАГІ в) МВФ г) МАР

8. Валютний ринок – це:

- а) обіг облігацій
- б) обіг іноземної валюти в) обіг акцій
- г) обіг деривативів

9. Основною функцією фондового ринку є:

- а) кредитування банків
- б) залучення капіталу через цінні папери в) адміністрування податків
- г) регулювання цін

10. Уніфікація ставок ПДВ у ЄС є проявом:

- а) валютної інтеграції
- б) податкової гармонізації в) бюджетної стабілізації г) монетарної політики

3. ЗАВДАННЯ НА ПОРІВНЯННЯ

1. Порівняйте функції МВФ та Світового банку. Складіть порівняльну таблицю за такими критеріями:

- основна мета;
- функції;
- характер кредитів;
- коло країн, яким надається допомога;
- джерела фінансування.

2. Завдання на роботу з таблицею

Заповніть таблицю, вказавши основні джерела доходів та статті видатків бюджету ЄС.

Джерела доходів бюджету ЄС	Статті видатків бюджету ЄС
...	...
...	...

3. Завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між інституціями та їх функціями:

A) МВФ	1.Довгострокове фінансування інфраструктурних проєктів
B) МБРР	2.Монетарна політика єврозони
C) ЄЦБ	3.Стабілізація валютних систем та підтримка платіжного балансу
D) ЄІБ	4.Фінансування регіональних інвестиційних проєктів

2. Установіть відповідність між валютними режимами та їх характеристиками:

A) Фіксований курс	1.Курс визначається попитом і пропозицією на ринку
B) Плаваючий курс	2.Прив'язаний до іншої валюти або кошика валют
C) Керований плаваючий курс	3.Коливається на ринку, але за потреби регулюється центральним банком

3. Установіть відповідність між видами кредитних ліній та їх призначенням:

A) Кредит "Stand-by"	1. Додаткова ліквідність без суворих умов
B) Структурні кредити	2. Коротко-/середньострокова підтримка платіжного балансу
C) Резервні транші	3. Підтримка економічних реформ та реструктуризації

4. Установіть відповідність між ринками та їх інструментами:

A) Валютний ринок	1.Ф'ючерси, опціони, свопи
B) Борговий ринок	2.Валюта, девізи
C) Ринок акцій	3.Облігації, векселі
D) Ринок деривативів	4.Звичайні та привілейовані акції

5. Установіть відповідність між податковими інструментами та сферою їх застосування:

А) ПДВ	1. Податок на імпорт та експорт товарів
В) Акцизи	2. Податок на алкоголь, тютюн, паливо
С) Мито	3. Універсальний акциз, що стягується на всі товари та послуги

6. Установіть відповідність між органами ЄС та їх бюджетними повноваженнями:

А) Європейська комісія	1. Ухвалює бюджет спільно з парламентом
В) Рада ЄС	2. Розробляє проект бюджету та виконує його
С) Європарламент	3. Контролює виконання бюджету, затверджує видатки

4. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Побудувати схему структури Світового банку.
2. Скласти SWOT-аналіз впливу МВФ на економіку України.
3. Порівняти переваги та недоліки плаваючого і фіксованого валютного курсу.
4. Скласти інфографіку доходів і видатків бюджету ЄС.
5. Проаналізувати податкову конкуренцію між країнами ЄС.
6. Розробити пропозиції щодо підвищення ефективності міжнародних фінансових інституцій.

5. ТЕМИ ДЕЯ ЕСЕ

1. МВФ як фактор стабільності чи залежності для країн, що розвиваються.
2. ЄЦБ у системі європейської інтеграції.
3. Майбутнє міжнародних фінансових ринків у цифрову епоху.
4. Гармонізація податкових систем у ЄС: виклики та перспективи.
5. Податкова конкуренція як загроза глобальній фінансовій стабільності.
6. Роль Світового банку у підтримці сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bernanke, B. S., Gertler, M., & Gilchrist, S. (1999). The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework. *In Handbook of Macroeconomics*, Vol. 1C, Elsevier.
2. Blanchard, Olivier. (2021). *Macroeconomics*, 8th Ed.. Harlow: Pearson Education Limited.
3. Boot, A. W., & Thakor, A. V. (1997). Financial system architecture. *The Review of Financial Studies*, 10(3), 693-733.
4. Campante, F., Sturzenegger, F. and Velasco, A. (2021) *Advanced Macroeconomics: An Easy Guide*. London: LSE Press. <https://doi.org/10.31389/lsepress.ame>
5. Chen, Yulu & Hou, Jack & Yong, MA & Zhang, Chengsi. (2016). A general theory of macrofinance: Towards a new paradigm. *Panoeconomicus*. 64. 36-36. <https://doi.org/10.2298/PAN151201036C>
6. Dutta, Sahil & Kremers, Ruben & Pape, Fabian & Petry, Johannes. (2020). Critical macro-finance: An introduction. *Finance and Society*. 6. 34-44. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v6i1.4407>
7. Gallagher, T. J. (2022). *Financial management: principles and practice*. SAGE Publications.
8. Hindriks, Jean and Gareth D. Myles (2013), *Intermediate Public Finance*. 2nd edition, MIT Press, Cambridge, MA, USA
9. Kiyotaki, N., & Moore, J. (1997). Credit Cycles. *Journal of Political Economy*, 105(2), 211–248.
10. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2022). *International Economics: Theory and Policy*. *International Economics: Theory and Policy*, 12th edition. Published by Pearson.
11. Manes Rossi, F., Brusca, I., Cohen, S., Caperchione, E., & Thomasson, A. (2025). Public financial management for sustainable development goals: challenges, experiences, and perspectives. *Financial Accountability & Management*, 41(3), 484-489.
12. Raza, S. A., Syed, D., Rizwan, S., & Ahmed, M. (2025). Regulatory, Governance and Future Trends in the Financial System. In *The Global Evolution, Changing Landscape and Future of Financial Markets* (pp. 97-118). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/9781835493304>
13. Rosen, Harvey S. and Ted Gayer (2014), *Public Finance*. 10th Global edition, McGraw-Hill, Maidenhead, UK
14. Б'юкенен Дж М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв – К.: Вид. дім «КМ академія», 2004. – 175 с.
15. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова / Шарль Бланкарт. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
16. Держава. Фіск. Великий бізнес: монографія/під редакцією професорів В.Федосова, А. Крисоватого, В.Опаріна; під науковим керівництвом В.Федосова. — Київ: КНЕУ, 2025. — 749, [3] с.
17. Жибер, Т. (2025). Макрофінанси в економіці контенту: переосмислення ідей М. Туган-Барановського у цифрову епоху. *Наукова спадщина Михайла*

Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку : зб. наук. пр. / Держ. установа «Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України» ; [редкол.: Н. А. Супрун (гол. ред.) та ін.]. – Електрон. дані. – Київ, 2025. – С. 156–160. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/50801>

18. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Ричард А. Масгрейв, Пегги Б. Масгрейв. – М.: Бизнес-Атлас, 2009. – 716 с.

19. Міжнародні фінанси : підручник / [О. М. Мозговий, Т. В. Мусієць, Л. В. Руденко-Сударева [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Мозгового ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". – Київ : КНЕУ, 2016. – 515 с.

20. Нормативна база фінансового управління на макрорівні URL: <http://www.rada.gov.ua>

21. Опарін, В. М. (2005). Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. К.: КНЕУ, 240.

22. Опарін, В. М., Паєнтко, Т. В. (2023). Макрофінанси–новий тренд досліджень у фінансовій науці. Фінанси України. № 4. С. 92–104. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/41644>

23. Оутс, У. Е. Toward a second-generation theory of fiscal federalism [Електронний ресурс] / У. Е. Оутс // International Tax and Public Finance. — 2005. — Т. 12, № 4. — С. 349–373. — Режим доступу: <https://web.stanford.edu/~jrodden/oates.pdf>

24. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. – Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

25. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.

26. Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник. – К.: 2010. – 326 с.

27. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський / Джозеф Е. Стігліц. – К.: Основи, 1998. – 854 с.

28. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. – КНЕУ, 2004

29. Фінанси: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: «Знання», 2012. — 687 с.

30. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: [колект.] монографія /ред.: В. М. Опарін, В. М. Федосов; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2016. - 695 с.

Навчальне видання

МАКРОФІНАНСИ

Практикум

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 19.11.25. Формат 60×84/8

Друк. арк. 7,33. Зам. № 25-5958

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
03680, м. Київ, проспект Берестейський, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

E-mail: litera@kneu.edu.ua